

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1997

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1997

ANDEN RÆKKE – BIND 31

UDGIVET AF

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI
RINGKØBING

OMSLAGSBILLEDE:

Tegneren Chr. Mølsted's gengivelse og opfattelse af ulykken.

Han har ganske givet ikke oplevet situationen, og han har heller ikke set den kængrede redningsbåd i havstokken, men muligvis siden på dens vogn i redningshuset. (»Illustreret Tidende« 7/2 1897)

INDHOLD

<i>C. E. Bundesen</i> : Om Hammerum Herreds tingsteder.....	5
<i>Ove Navntoft Enevoldsen</i> : Dalagergaard og Marked	19
<i>Niels Grønbæk</i> : En landbofamilies start på et stykke hedejord sidst i 1800-tallet	39
<i>Christen Bonde</i> : Plantningssagen i Nr. Horne Herred	49
<i>Arne Lind</i> : Det lyseblå korps	57
<i>V. Tøttrup</i> : Rids af trækulbrændingens historie i Danmark	95
<i>Anders V. Langer</i> : Liløre-ulykken 25. januar 1897	101
<i>Harry Kvist</i> : Foreningslivet som jeg har oplevet det gennem et langt liv.....	123
<i>Jobs. E. Sønderby</i> : Vårkobjælden	127
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.....	129
Regnskab.....	135
Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1995-1996.....	137
Register.....	157

ISBN 87-87358-18-2
ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 1997
Redaktør: Per Hauge Mortensen
Redaktionskomité: Holger Villadsen og Jørgen Østergaard

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatternes tilladelse og med angivelse af, at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Om Hammerum Herreds tingsteder

af Carl Erik Bundesen

INDLEDNING

Hammerum Herred er et af de ca. 200 herreder, der omkring år 1250 fandtes i Danmark. Vi må i den forbindelse naturligvis huske, at riget dengang også omfattede Sønderjylland til Ejdergrænsen fra 811 samt de ældgamle østdanske landsdele Skåne (med Bornholm), Halland og Blekinge. I det nuværende Danmark (efter 1920) findes der 154.

Vort herred er Danmarks største med et areal omtrent svarende til Lollands.

ORDET HERRED ER VANSKELIGT AT TOLKE

Ordet herred forekommer første gang i skriftlig form i det gavebrev på latin, som kong Knud den Hellige udstedte til domkirken i Lund i Skåne. Det skete i 1085, året før han af vrede bønder blev dræbt i Sankt Albani Kirke i Odense. Det er det ældste brev (= diplom) af dansk oprindelse, som kendes, ganske vist kun i afskrifter. Det er en strålende kilde, som giver oplysninger om kongemagt, retsvæsen, penge, bøder, skatter, kirkeforhold og socialgrupper, ligesom nogle stednavne og herreder nævnes i datidens danske stavemåde¹.

Herred stavedes »herathi« (th = blødt d). Betydningen er usikker og har altid været omdiskuteret. Alle forskere er enige om, at forleddet er ordet hær. Dermed hø-

rer enigheden op. Der er foreslået hærriid, hærudredning, hærрад, hærgruppe, hær-råd eller hærrområde². Nutidens historieforskere mener, at den gammeldanske betydning af hær er »folk, skare«, hvorfor den rette forståelse skulle være »rådigheds- eller magtområde for en folkegruppe«.

UENIGHED OM HERREDERNES TILBLIVELSE

Ud fra de stednavne, der indgår i herredsnavnene, har historikere tidligere ment, at herredernes oprindelse kunne gå tilbage til århundrederne før vikingetiden. Stednavnetyperne fra vikingetiden (ca. 750-ca. 1050) og den tidlige middelalder (ca. 1050-ca. 1250) er nemlig sjældne blandt herredsnavnene. Stærkt repræsenterede er derimod stednavnetyper, der henregnes til Germansk Jernalder (ca. 400-ca. 750), f.eks. Bølling, Hammerum, Gjerlev, Merløse og Ringsted.

Tidligere historikere mente også, at herrederne er skabt efterhånden af en befolkning, der har haft behov for fælles religionsudøvelse, for praktisk samarbejde, for fælles rådslagning og måske for fællesskab i krig.

Blandt nutidens historikere findes den opfattelse, at herrederne er blevet til i 1000-tallet på kongeligt initiativ. Man fin-

der også den mening, at det kun er betegnelsen herred, der er kongeskabt, mens selve inddelingen går længere tilbage.

Efterhånden som konger samlede Danmark, og kongelige ombudsmænd og lensmænd indsattes på landets kongs- og krongårde, og efterhånden som kristendommen bredte sig med kirkebyggeri og kirkesogne til følge, indsnævredes, vistnok især i 1600-tallet, herredets funktioner til varetagelse af lov, ret og orden på herredets samlingssted, herredstinget. Her ledede herredsfogeden møderne, og her fungerede han i herredstingenes sidste århundreder som både anklager og dommer. Her blev i den skriftløse tid fast ejendom overdraget fra sælger til køber, ved at førstnævnte hældte lidt medbragt jord fra sin ejendom over i skødet på køberen. Når denne i tingsvidnernes nærværelse lukkede sit skød sammen, var skødningen fuldbyrdet og overdragelsen lovligt gennemført⁴.

I løbet af middelalderen trængte dokumenter igennem.

Af herrederne var der til tider udskilt birker med birketing og birkedommere. Købstæderne havde deres egne retssystemer.

Med retsplejeloven af 11.4.1916, der trådte i kraft 1.10.1919, blev fogedernes dobbelte funktion adskilt i et politimesterembede og et dommerembede. Betegnelserne herredsting og byting ændredes til underret.

Nogle herredsgrænser er omlagt i århundredernes løb, og herredstingenes funktionsområde og -måde er undergået ændringer. »Alt i alt er herredsinddelingen dog et af de ærværdigste minder fra landets fortid«⁵.

Sammenfattende kan man sige, at herre-

derne udgør vor ældste folkelige institution, og de er, ved siden af vore stednavne og måske vore sogne, vore ældste ikke-materielle historiske kilder og mindesmærker.

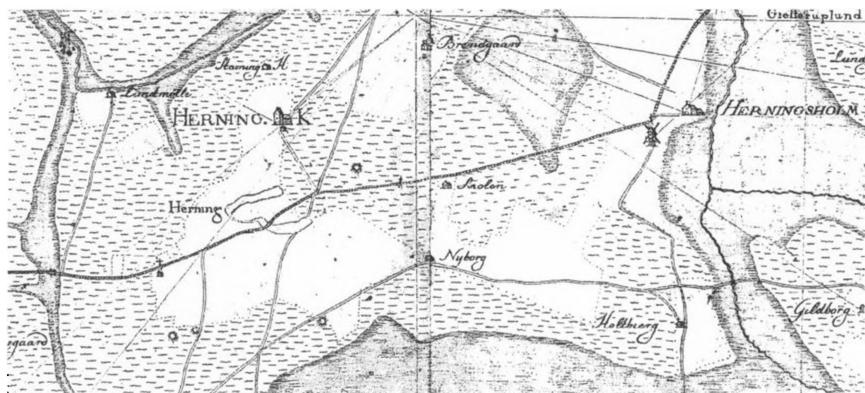
OM HAMMERUM HERREDS ÆLDSTE TINGSTED

Hammerum Herred omtales første gang i Kong Valdemar Sejrs Jordebog fra 1231. Vort herred stavedes heri »Hamrumhæreth«. Men der står intet om tingstedets beliggenhed.

Hammerum Herreds ældste tingsted må have ligget i eller ved Hammerum, ellers var der ingen grund til at anvende dette stednavn, der – som tidligere nævnt – af stednavneforskerne tidsfæstes til Germansk Jernalder ca. 400 – ca. 750 e. Kr. Betydningen menes at være »Bebyggelsen på/ved den fremspringende bakke«. (Hammer = fremspringende bakke; -um af heim, hjem, bebyggelse).

I »Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt« fra 1937 skriver lærer Magnus J. Kirk i sin udmærkede artikel om Hammerum Herred⁶: »Paa »Tornebuskehøj«, hvor nu Valgmenighedskirken ligger, har vore Forfædre antagelig holdt Ting«. Han mener utvivlsomt, at nævnte høj, der på generalstabskortet »Herning« fra 1872 har højdeangivelsen 207 fod over havet, opfylder kravet til et tingsted, nemlig at det skal ligge på eller ved en letsynlig bakke eller høj.

Formentlig er der dog et krav, der vejer tungere: beliggenhed ved en fremtrædende vej, hvorfra tingstedet skal være let at få øje på og at nå frem til. Det gælder helt klart for Ugle Herreds ting- og rettersted ved hærvejen få hundrede meter øst for Sankelmark Sø i Sydslesvig. Det gælder også helt klart for det endnu stenbelagte

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Originalkort fra 1791. Syd for H i »Herning« og syd for vejen mellem Herning og Snejbjerg er en gård uden afsat. Det er Larskors Gaard. Lidt vestligere og nord for vejen ses en firkant, som må være Hammerum Herreds tingsted, der var i funktion her fra ca. 1646 til ca. 1757.

Vrads Herredstingsted beliggende ca. 1750 m vest for Vrads Kirke og ca. 150 m syd for tingets galgebakke (punkt 93 på moderne kort). Står man på dette tydeligt markerede tingsted, kan man let få øje på en meget gammel hærvejsstrækning nogle få stenkast længere mod vest.

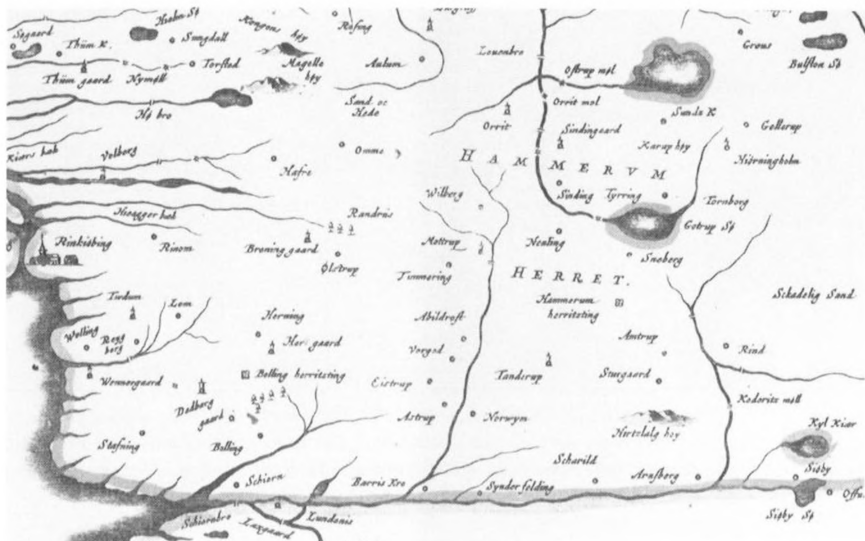
Op her falder Tornebusk(e)høj igennem, for hovedvejen gennem Hammerum er først anlagt mellem 1845 og 1850. Ud fra dette synspunkt er det sandsynligere, at det ældste tingsted skal søges på det bakkeparti, hvor Gjellerup Kirke fra 1140 nu ligger, og hvor vi finder Kirkebakke, Klokketøj og Bavnehøj med højdeangivelserne 243, 226 og 241 fod og endda en bakke på 249 fod få hundrede meter SØ for Busk. Igennem dette højdedrag går i øst-vestlig retning en betydelig vej, som kan følges på Videnskabernes Selskabs Originalkort fra 1791, og som formentlig er »af arild«, dvs. ældgammel. Tilsyneladende er denne vej praktisk taget uændret siden nævnte årstal.

Vi må dog i det hele taget gøre os klart, at der endnu ikke er fundet nogetsomhelst bevis på, at Hammerum Herreds tingsted nogensinde har befundet sig i eller ved Hammerum, før det kom til Gjelleruplund et par kilometer NV for Hammerum i sidste del af 1700-tallet.

GAMMELT HOLLANDSK KORT ANBRINGER HERREDSTING NÆR SNEJBJERG

Omkring 1660 udgav den hollandske kartograf J. Blaeu (blau) et kort med titlen: »Pars australior Iutiae septentrionalis in qua dioeceses Ripensis et Arhusiensis«. (Sydligste del af Nørrejylland hvori Ribe og Aarhus stifter).

Bemærkningerne »Sckadelig Sand« ved Rind og »Sand og Hede« vest for Orrit/Ørre viser, at et dansk, nu tabtgået, forlæg har været benyttet. Trods ældre stavemåde eller fejlstavning er de fleste stednavne let genkendelige i nutiden. I betragtning af tiden for kortets tilblivelse er

Udsnit af det kort, som den hollandske kartograf J. Blaeu (blau) tegnede omkring 1660. Kortet antyder, at Hammerum Herredsting skal findes nær Sneberg/Snejbjerg.

det såmænd bemærkelsesværdig nøjagtigt. Om en lokalitet var anbragt en mils vej forkert, havde dengang ringe betydning.

Herningsholm er afsat som Hjørningholm. Den nærliggende landsby Herning er udeladt. Landsbyen Herning nord for Schiern/Skjern hedder i dag Hanning.

Bemærkelsesværdig er angivelsen »Hammerum herritzting« syd for Sneberg/Snebjerg/Snebjerg/Snedbjerg/Snejbjerg o.l. og dermed ikke langt fra Hammerum Herreds anden store kirke, Snebjerg Kirke.

Men hvor lå herredstinget helt præcist?

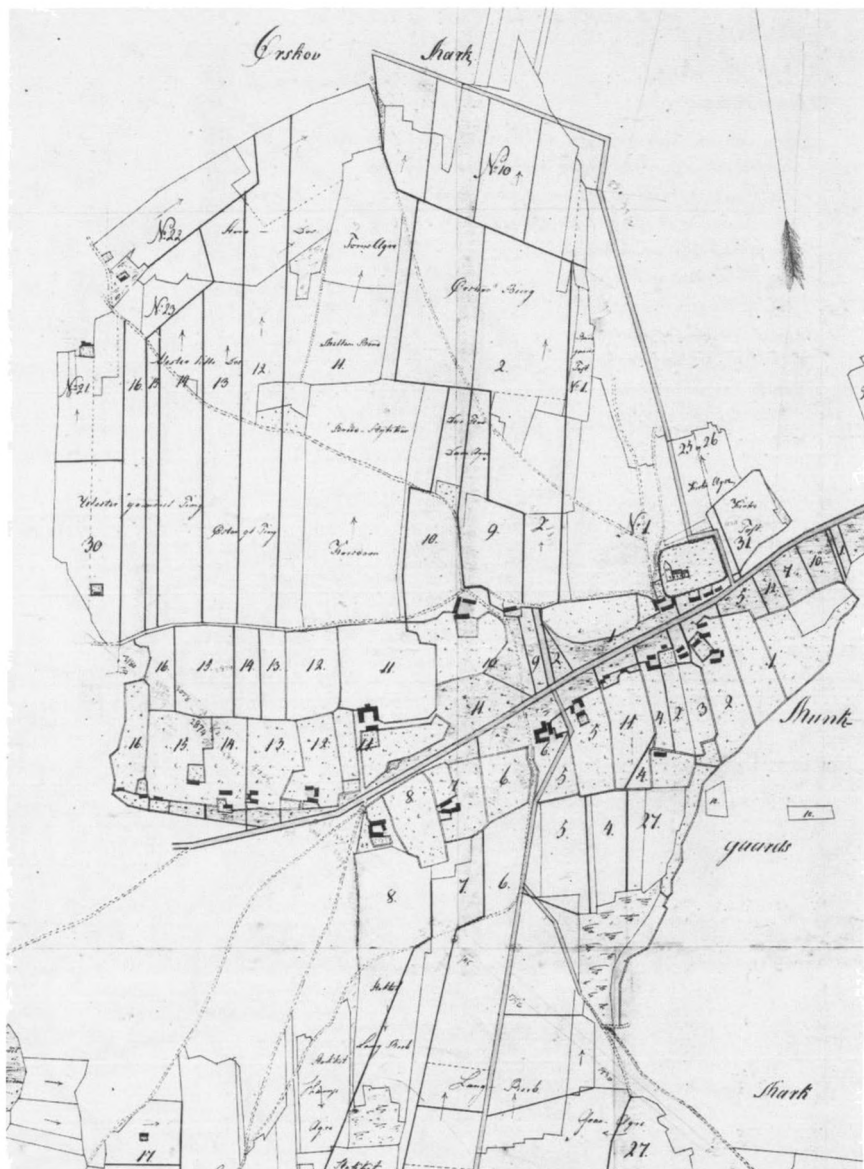
ÆLDGAMMELT HERREDSTING VED ØRSKOVVEJ I SNEBJERG

På Kort- og Matrikelstyrelsens Arkiv i København findes der et kort, som kan hjælpe os. Det er fra 1816 og viser, hvor-

dan Snebjerg Bys jorder i år 1800 blev udskiftet, dvs omfordelt, i forbindelse med landboreformerne. Herpå er anført et stort antal marknavne. To mod nordvest har særlig interesse for os: »Vester gammel Ting« og »Øster gl. Ting«. Navnene tyder på, at vi er i nærheden af et gammelt tingsted.

Ser vi på Generalstabens kort fra 1872, finder vi umiddelbart syd for disse agre en gård med navnet Galgehus. Med stavemåden Gallehus omtales den første gang 1729, fortæller den fortrinlige lokalhistoriker Johan C. Sulkjær⁷. Her har, mener han, tidligere boet en af herredstingets 8 stokkemænd, som sad på tingstedets »stokke« eller sten og var vidner til og kollektiv hukommelse for de retshandlinger, som foregik på tinget.

Gården Galgehus – eller dens efterfølger – findes endnu. Den ligger Ørskovvej

Udsnit af »Copie Kort over Sneiberg Byis Mark«, opmaalt og udskiftet Aar 1800. Tegnet 1816. Mod vest ses nogle lange agre med navnene »Vester gammel Ting« og »Øster gl. Ting«. Ved agrenes sydende og nær vejen (nu Helskovvej) må Hammerum Herreds tingsted antages at have ligget.

of NORWAY

The Naze

Denmark and Norway with the Territories thereto belonging
viz. Oldenburg in Westphalia, and Sleswick in Lower
Saxony, contain about 165.000 Square miles.

Copenhagen is in long 12.40. Lat. 55.40. N.

530 miles N.E. of London.

154 North East of Hamburg.

380 N.E. of Amsterdam.

295 S.W. of Stockholm.

630 S.W. of Rensburg.

400 N.W. of Dantzick.

THE GERMAN or NORTH SEA

Udsnit af kortet »Denmark«, der i 1729 i London blev udgivet af den hollandskfødte kartograf Herman Moll. (Efter Bo Bransen: Gamle Danmarks-kort. København 1975, s.131).

Udsnit af »Nørrejyland Plan 7. Samlet, tegnet og lithographeret af J. H. Mansa, 1845«. Både Sneibjerg og Gjelleruplund fremtræder som vejknudepunkter. Fra Sneibjerg går vejen mod nord til Viborg og Holstebro, mod nordvest gennem Snerlund til Holstebro og Ringkøbing, mod sydvest gennem Vorgod til Ringkøbing og Skjern, mod syd til Arnborg og Brande m.m. og mod øst over Gjellerup og Ikast til Horsens, egnens hovedhandelsby. Kortet viser også, at en ny vej er planlagt og afsat mellem Silkeborg og Ringkøbing som følge af vejloven af 29. sept. 1841. I 1845 er »det ny Herning« øst for den gamle landsby ved at vokse frem med ting- og arresthus (opført 1827, taget i brug 12. januar året efter), apotek fra 1832, kro fra 1839, distriktslæge fra 1843 og med post- og personbefordringsvæsen overført fra Gjelleruplund omkring 1845.

20 umiddelbart nord for den utvivlsomt ældgamle øst-vestgående hovedvej, der i dag kaldes Helstrupvej og Snerlundvej. Der er grund til at mene, at vi her umiddelbart øst for den sydlige del af Ørskovvej og umiddelbart nord for Helstrupvej nær Galgehus og den i 1973⁸ nedlagte Spandbjerggaard skal finde et gammelt tingsted. Det har ligget klart synligt få meter fra en hovedfærdselsåre, og det har ligget tørt. Det har endvidere ligget tæt på en høj bakke (kote 206 på 1872-kortet), der kan have fungeret som bavnepbakke og/eller galgebakke – hvis dette da har haft nogen betydning. Derimod har det utvivlsomt haft betydning, at Sneibjerg var et vejknudepunkt med veje fra Ringkøbing, Holstebro, Viborg, Ikast/Hor-

sens samt sydfra fra Rind, Lind og Arnborg m.m. Og så må man ikke overse det vejforløb, som angives på det kort, som Herman Moll udgav i England i 1729. Her ses en vej fra Viborg over Sneibjerg (fejlskrevet Sueberg) til broen over Skjern Å nær Lundenæs, som formentlig gennem århundreder og indtil 1661 var kongsgård og lensmandssæde. Derfra gik vejen, den vestlige drivvej, videre sydpå til vestkystens udskibningshavne og til Hamborg. Sneibjerg har været et midtpunkt i egnen, et synspunkt, der støttes af, at Sneibjerg Kirke er en af herredets største. Og umiddelbart vest for kirken og nær kroen lå markedspladsen med et marked, der dog næppe har været mangeårigt, og som i slutningen af 1860erne overførtes til Herning.

Ørskovvej 20. Gården kaldtes i 1729 Gallehus, i dag Galgehus. Nær herved lå Hammerum Herreds ældst kendte tingsted. I døren gårdens ejere: Marie og Jens Peter Nørgaard. Det er yderst prisværdigt, at en gårds ejere gennem århundreder har holdt gårdens navn i hævd.

HVOR STOD GALGEN I SNEJBJERG?

Om Snejbjergs galge har stået i nærheden af gården Galgehus er tvivlsomt. Gårdens ejer, Jens Peter Nørgaard, fortalte i september 1995, at Hernings tidligere museumsleder H. P. Hansen, æresdoktor ved Aarhus Universitet, har været på stedet for at se, om der skulle være rester af herredsting og galge, men han fandt intet.

Da den sidste dødsdom blev afsagt i Hammerum Herred den 7. marts 1735, fik herredsfogeden ordre til at sørge for galgens oprettelse, hvilket skete på Galli-hyw/Galgehøj⁸. Denne høj kan endnu findes på østsiden af Studsgårdvej ca. 1500 m syd for Snejbjerg Kirke. Navnet Galgehus hidrører næppe fra, at galgen stod her, men langt snarere fra, at man her opbevarede galgens svære tømmer, der har været vanskeligt at erstatte i den træfattige egn.

Beretningen om henrettelsen kan læses i H. P. Hansens bog: »Natmændsfolk og Kæltringer«.

DE GAMLE TINGAGRE KAN ENDNU SES VED ØRSKOVVEJ

Det lønner sig i høj grad at følge Ørskovvej fra Helstrupvej forbi gården Galgehus op til bakken nord for Snejbjerg. Da vil man umiddelbart øst for vejen have før-omtalt marker med navnene »Vester gammel Ting« og »Øster gammel Ting«. Nogle af de gamle skeldiger, formentlig bestående af opsamlede sten, ses endnu.

HERREDSTINGET FLYTTEDE, MEN HVORHEN?

De agre, som på Snejbjergs udskiftningskort fra 1816 kaldes »Vester gammel Ting« og »Øster gammel Ting« er også omtalt i Snejbjergs markbøger fra 1683, blot er be-

Fra nordsiden af gårdspladsen ved Galgehus kan man se op ad de agre, som er omtalt 1683 og 1816 under betegnelserne »Gammel Ting Agre« samt »Vester gammel Ting« og »Øster gammel Ting«.

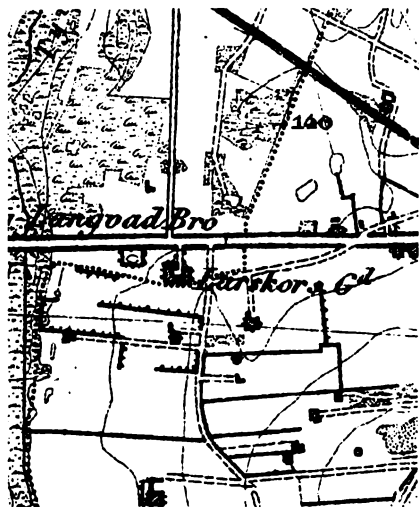
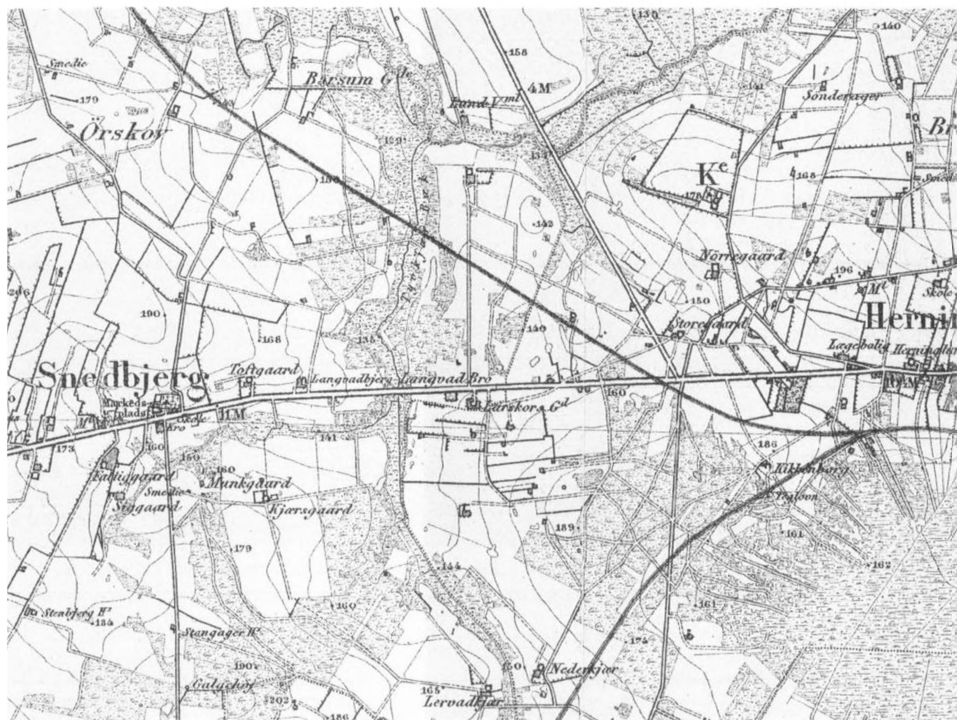
tegnelsen her »Gamle Tingagre«. Det betyder, mener Sulkjær, at tingstedet allerede da er flyttet andetsteds hen. Flytningen vakte imidlertid misfornøjelse blandt en stor del af herredets befolkning, som indgav en klage. Resultatet blev et kongeligt brev i 1646 om, at »da Herredstinget fra Snebjerg, hvor det af Arilds Tid har ligget, for nogen Tid siden er forflyttet og bortført paa et andet ubejligt Sted, som formentes ikke midt i Herredet, men til en Afside at være, saa at mange af Herredsfolkene om Vinteren for Is og Sne ikke kan komme over til Tingstedet, skal der udfindes en anden bekvem Plads til det, midt i herredet«¹⁰.

Men hvor kom det hen? For tilbage til det gamle sted ved Galgehus kom det jo ikke.

TO MARKBØGER FRA 1683 OG ET KORT FRA 1791 AFSLØRER HIDTIL UKENDT TINGSTED VED LARSKORS GAARD MELLE M SNEBJERG OG HERNING

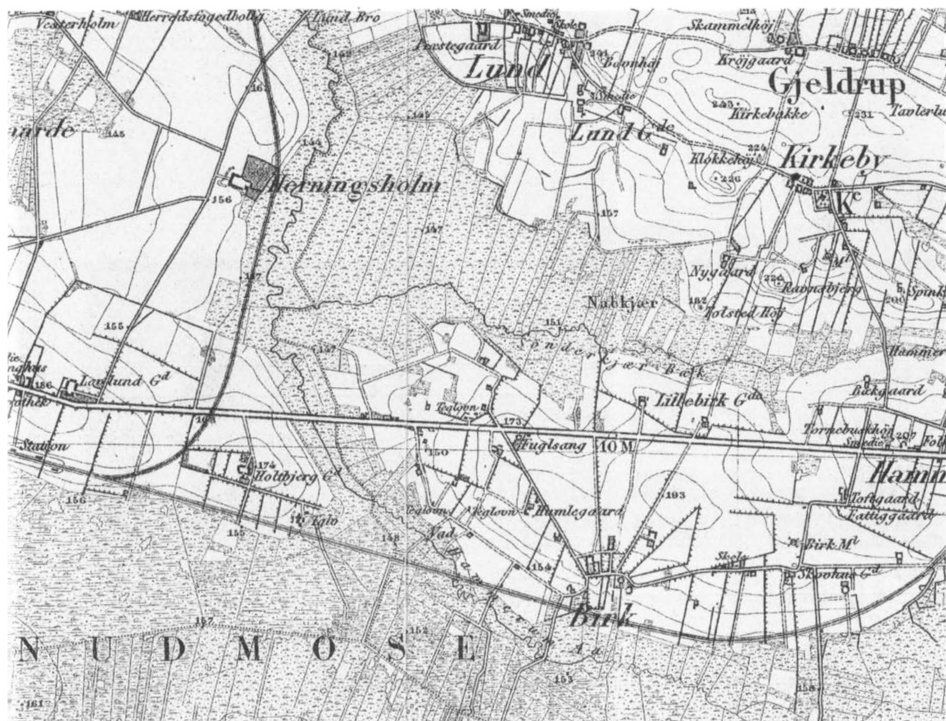
Et nøjere bekendtskab med Snebjergs Markbog af 1683 afslører en bemærkning om, at en mark, der kaldes »Lars Koos Agre«, ligger syd for Hammerum Herreds Ting!!! I »Stednavne i Ringkøbing Amt«¹¹ tolkes »Koos« som »kås«, dvs hævet vej over sumpet terræn. Anledningen til forleddet kendes ikke.

Det viser sig, at der på Generalstabens kort af 1872 er afsat en »Larskors Gd« få hundrede meter øst for Tyvkær Bæk og lige syd for vejen mellem Snebjerg og Herning. Gården – eller en efterfølger – ligger der endnu, Cypresvej 5, Herning, med navnet »Korsgaard« skrevet på øst-

gavlen. Når man betænker, at »kors« på jysk undertiden udtales »kås«, er det ikke sært, at »kås« kan opfattes som »kors«. »Lars Koos« og »Larskors« er det samme.

Nu viser det sig, at gården – eller en forgænger – er afsat på Videnskabernes Selskabs Originalkort fra 1791 over Hammerum Herred, dog uden navn. Forunderligt nok ses nord for vejen og ca. 125 m vest for gården en firkant afmærket i heden. Det kan ikke være andet end det tingsted, der blev taget i brug kort efter 1646, og som nævnes i markbogen af 1683. Placeringen er på en lav forhøjning, der fra øst skyder sig mod vest ud i engdraget øst for Tyvkær Bæk.

Udsnit af »Generalstabens Kaart over Danmark. Herning. Atlasblad. Overtryk efter Kobberstik. Opmaalt 1872«. Kortet gør det muligt at følge tingstedernes vandring i Hammerum Herred. Nogle få stenkast vestnordvest for Larskors Gård er der syd for vejen aftegnet et firkantet jordstykke indrammet af et dige med bevoksning. Inden for diget ses en oval afsat med prikker, som formentlig skal betegne store sten. Det er en rest af det tingsted, som fungerede her fra ca. 1650 til ca. 1760, da tinget flyttedes til Gjellerupområdet. Den nordligste del af tingpladsen blev dækket af vejen, da denne omkring 1850 blev forlagt mod nord. På Atlasblad nr. 2506 fra begyndelsen af 1900-tallet ses endnu en lille rest af tingstedet.

At der har ligget et tingsted nær Larskors Gaard bekræftes yderligere af markbogen fra 1683 over »Herning Bye« (dvs landsbyen Herning). Den første mark, der nævnes heri, kaldes »Tingagre«. Om den står der: »Tingagre ligger Synden til Store Høj Agre, Norden til Veien med Enderne Øster og Vester. Maales Nord fra«. Eller på nutidsdansk: »Tingagre ligger mod syd til Store Høj Agre, mod nord til vejen.

Osv.« Vejen, der omtales, er vejen mellem Herning og Snebjerg. Kortet fra 1810 over udskiftningen af Hernings dyrkede jorder i 1795 viser, at Tingagre er de vestligste i Herning, at de ligger umiddelbart syd for førnævnte vej, og at de grænser umiddelbart op til Larskors Gaard. (Se Hardsyssels årbog, 1990, s. 124).

På 1872-kortet kan rester af tingstedet, overraskende nok, endnu ses, dog nu syd

Gården Cypressvej 5 syd for vejen mellem Herning og Snejbjerg. På dens østre gavl står »Korsgaard«, men det oprindelige navn er »Larskors Gaard«.

for vejen. Det skyldes, at vejen er rettet ud og flyttet mod nord i forbindelse med det nye vejanlæg mellem Århus og Ringbøbing omkring 1850.

På Atlasblad nr. 2506 fra begyndelsen af 1900-tallet ses endnu en lille rest af tingstedet.

Tingstedet ser ud til at bestå af en oval kreds af større sten. På disse sten eller på de planker/stokke, der lå på stenene, sad herredsfogeden og stokkemændene. Inde i kredsen stod sagens parter, mens »tingfolket« stod udenfor.

Et herredstingsted har altså fra ca. 1646 til ca. 1920 ligget her øst for Tyvkær Bæk og få meter vest for Damgårdvejs udmunding i hovedvej 15. Stedet lå til op i 1900-tallet i Snejbjerg Sogn ganske få meter fra skellet til Herning Sogn. Dette skel mellem Snejbjerg og Herning er i løbet af 1900-tallet flyttet mod vest til Tyvkær

Bæk, så at Larskors Gård og tingstedet nu ligger i Herning.

HERREDSTINGET NÆR LARSKORS GAARD

Det herredsting, som kom til området vest for Larskors Gaard og vest for Damgårdvejs nordlige del omkring 1646/50, forblev der til omkring 1760. Dommer Henrik S. Stamp¹² og lærer Johan C. Sulkjær¹³ er stort set enige om, at herredstinget fra Snejbjerg Sogn flyttede til Gjellerup Sogn mellem 1759 og 1769. Herredsfoged Ebbe Olaus Lüster flyttede 1759 fra Lervadskær i Snejbjerg Sogn til Gjellerup, hvor han døde i 1768. I 1769 vides herredsting at være afholdt i Gjellerup Sogn. Om det var herredsfogedens flytning, der trak herredstinget med sig, eller det var omvendt, er uklart.

Her under Ringkøbingvej og hellen, hvor pens. lektor Bundesen står, mener han, at Hammerum Herreds tingsted har ligget fra ca. 1646 til ca. 1760. Stedet er få meter vest for Teglværkets og Damgårdvejs udmunding i hovedvej 15 og ca. 125 meter vestnordvest for Larskors Gaard/Korsgaard, Cypresvej 5.

HERREDSTING I GJELLERUP

SOGN CA. 1760 - 11. JANUAR 1828

I Gjellerup Sogn fik så Hammerum Herred sit tingsted fra omkring 1760. Hvor tingstedet lå inden for sognets område i den første tid, vides ikke. Men dommer Henrik S. Stamp oplyser¹⁴, at Hammerum Herredsret fra omkring 1785 til 1828 havde til huse i »Retsstuen« ved siden af skænkestuen i kroen i Gjelleruplund. Kroen er nu borte, men den lå, hvor vi nu finder »Æ Sysselstou«, Lundvej 10, lige over for den gamle Holstebroves udmunding i denne. Den gamle vejvisersten står endnu, hvor vejene mødtes.

Herredsretten i kroen varede ved, indtil herredsfoged Jørgen Christian Landt den 12. januar 1828 tog det ting- og arresthus i brug, som han i 1827 havde ladet opføre et par km øst for landsbyen Herning. Stedet var på en åben mark ved en markvej

på en parcel, som han selv havde bortsolgt fra gården Laulund (nu Silkeborgvej 5), som han ejede på den tid. Tinghusets sted er i dag Østergade 8. Denne stråttækte bygning blev begyndelsen til en ny by, som i løbet af 1870-erne overtog navnet Herning fra den gamle landsby. I 1857 flyttede ting- og arresthuset over på den anden side af gaden til Østergade 9, hvor det har ligget siden, omend erstattet af en ny bygning opført i årene 1893-94.

OGSÅ BIRKETING I HERREDET

Hammerum Herred har trods sit store omfang i sin mere end 1000-årige historie kun udgjort én retskreds, og nogle af herredets tingsteder er nu efterhånden kendte og lokaliserede. Men fra 1646 til 15. januar 1785¹⁵ udgjorde Herningsholm med sit fæstegods et såkaldt adeligt birk med eget birketing og egen birkefoged/birkedom-

mer. Hvorledes forholdet var mellem herredsting og birketing samt mellem herredsfoged og birkefoged, er endnu ikke klarlagt. Hvor birketetinget afholdtes, vides ej heller. Dog tyder en bemærkning af Sulkjær¹⁶ på, at der i kroen i Gjelleruplund har været en »Herreds- og Birkestue«, altså et fælles tingsted.

SAMMENFATNING

Det må fastslås, at Snejbjerg indgår med langt større vægt i Hammerum Herreds historie end hidtil antaget.

Snejbjerg har i meget lange tidsrum været sæde for Hammerum Herredsting, hvor der hver uge eller hver fjortende dag har været tingdag. Dermed har Snejbjerg også været administrativt centrum.

Hertil kommer betydningen som knudepunkt for veje mod alle verdenshjørner og mod alle de omkringliggende købstæder.

Gjelleruplunds fremherskende stilling skabtes først i løbet af 1700-tallet. Omkring 1720, måske dog før, holdt det store Lundmarked sit indtog. Ca. 1760 fulgte herredstinget efter, ligeså post- og personbefordring i første halvdel af 1800-tallet.

Allerede i begyndelsen af 1800-tallet begyndte Herning at afløse Gjelleruplund. Tingstedet flyttede i januar 1828, post- og

personbefordringen i midten af 1840-erne. Og da »Store Marked« overførtes til Herning i 1877, samme år som jernbanen kom til Herning, »da var Gjelleruplunds storhedstid og status som herredets førende by endeligt uigenkaldeligt forbi«¹⁷.

NOTER

1. Se Diplomatarium Danicum, bind I. Dansk oversættelse i Danmarks Riges Breve, bind 1.
2. Se Poul Johs. Jørgensen- Dansk Retshistorie. 1947, 590 sider. Og Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bind 4, 1989, s. 41-42.
3. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bind 4, s. 42.
4. Se Skånske Lov kapitel 79, Anders Sunesens Parafraaser kap. 37 og Jyske Lov kap. 37.
5. Poul Johs. Jørgensen, professor i retshistorie, i sin berømte og meget omfattende artikel i Salmonsens Konversationsleksikon, bind XI, 1921, s.346.
6. Side 324.
7. I bogen »Snejbjerg Sogn«, bind 1, 1925 side 62.
8. Meddelt 1997 af Niels Videbæk, Helstrupvej 4, Snejbjerg.
9. Sulkjær, 1925, s. 45.
10. Sulkjær s. 42-44.
11. Bind 17, 2. halvbind, 1. hæfte s. 320.
12. »Retten er sat i Hammerum Herred«, 1990, s. 14.
13. »Snejbjerg Sogn« bind 1, 1925, s. 43, og bind 2, 1927, s. 134.
14. »Retten er sat i Hammerum Herred« s. 25
15. Stavnstrup: »Herningsholms Historie«, 1917, s. 82 og 143.
16. Bind 2, 1927, s. 134.
17. Tage Lier Hansen: Gjelleruplund, 1980. s. 169.

Carl Erik Bundesen
født 1924 i Hadsund
Pens. lektor
Rossinisvej 4
7400 Herning

Dalagergaard og Marked

af Ove Navntoft Enevoldsen

Dalagergaard i Sønder Borris sogn er en gammel gård. Det første skriftlige vidnesbyrd om gården fandt jeg i Kronens Skøder, hvor der står: 27. marts 1618 på Kronborg: Skøde fra Christen Hansen (Baden) til Nørgaard til Kongen (Christian IV) på nogle gårde, heriblandt Dalagergaard i Borris.

Den 17. april 1661 sælger Kongen (Frederik III) til Peter von Uffeln og Arvingerne efter Dominicus og Johan von Uffeln Lundenæs Slot med tilhørende bøndergods, 42 hele fæstegårde, heriblandt Dalagergaard i Borris. Kongen fik dog ikke mange kontanter ud af handelen, for han skyldte Peter von Uffeln, som boede i Hamborg, penge, som han selv tidligere havde lånt til statshusholdningen.

Peter von Uffeln, der nu residerer på Lundenæs Slot, ejer stadig Dalagergaard i 1664, fæsterne er Anders Jensen og Maren Jacobsdatter, der formentlig er enke, hartkornet er 6½ tdr. 1 skæppe, og landgilden de betaler er: 2 Ørte Roug, 2 Ørte Biug, 1 Schovvogn, 1 Svin, 1 Fødenød, 1 Lamb, 1 Gaas, 2 Høns, og i Gesteri betaler de 1 Rix Daler, 2 Tønder og 4 Scheper Auer (havre).

Dalagergaard ligger stadig under Lundenæs i 1688, fæsterne er Christen Jensen og Jacob Ollesen, gammelt hartkorn angives at være 6-1-3-1, det bliver nu reduceret til 3-7-3-2.

Markbogen fra 1683 oplyser, at *Dalager March er Scharp Ruug iord, bestaar af lit Sand og lit Muld, saaes 4 Aar med Biug, 1 med Ruug, 2 med Avr, huiler (ligger brak) 9 Aar*. Det er unægteligt et helt anderledes sædskifte end det nu brugte.

Mandtalslisten af 9. juli 1704 nævner i Dalager Christen Dalager, der sikkert er identisk med Christen Jensen i 1688, og Jacob Daller, som må formodes at være identisk med Jacob Ollesen i 1688.

Ved ægteskab med Susanne von Bodendick, hvis moder var født von Uffeln, er Landmarskalk Joachim Werner von Bülow til Gudow, Bygholm m.m. 1683 blevet ejer af Lundenæs med tilliggende bøndergods. 1772 sælger hans sønnesøn Landmarskalk Kammerherre Detlev von Bülow Lundenæs til Kancelliråd Lucas von Klippe, handelen var et mageskifte med godset Kühren i Holsten.

Dalagergaard var en avlsgård under Lundenæs. Det betød dengang, at alle de fæstegårde, som hørte til godset, blev administreret fra Dalagergaard. Det var også hertil bønderne skulle betale landgilde og blev tilsagt fra til at udføre hoveri.

Den 28. juli 1770 ejes 35 gårde i Borris sogn, den 7. juli 1775 24 og den 4. april 1777 23 gårde i Borris af Lundenæs. Desuden har godset også sidstnævnte dato 12

Dalagergård 1915 set fra vest hen over det areal, hvor hestemarkedet blev holdt. Til højre restaurationsbygningen, der i 1940'erne blev afløst af restauration i haven og brugt til maskinhus indtil nedrivning i 1970'erne.

gårde i Faster sogn, en del i Skjern og nogle enkelte i andre sogne, som også blev styret fra Dalagergaard, hvor godsets forvalter boede. En af dem, Steno Rasch, købte 1735 Oddum Kirke, som arvingerne året efter hans død 1757 ved auktion solgte til Sr. Johan Frich af Lundenæs. Forvalteren hed 1770 C. Kaalund, 1776 Poul Christian Christensen, og 1778 H. Andersen. De sees ikke at have betalt landgilde, afgiftsfriheden synes at have været forvalternes løn for at administrere bøndergodset. Hartkornet er nu steget til 7-0-0-0.

SELVEJERNE

Lucas von Klippe gik fallit i 1779 og Lundenæs blev udlagt til panthaverne P. de Albertin til Slumstrup og N. Rindom til Holmgaard, der samme år ved auktion solgte Lundenæs til Kancelliråd N. Hansen til stamhuset Lønborggaard. Det meste af bøndergodset forblev under Lundenæs til 1794, hvor Hansens svigersøn Niels Jermiin solgte det, men Dalagergaard blev sammen med huset på Skravhøj

frasolgt den 21. juni 1780 til Johannes Nielsen Nyboe, født 1751 i Holstebro som 12. barn i en købmandsfamilie. Han blev samme år gift med Elsebeth Conradsdatter Friis Lundsgaard, født 1746 på Starupgaard i Højslev sogn¹. Da familien flyttede fra Borris, slog Johannes Nyboe sig ned som køb- og handelsmand i Lemvig. Købmandsgården i Lemvig solgte Johannes Nyboe den 25. juni 1802, og da angives han at bo på gården Lindtorp i Asp sogn. I Traps Danmarksbeskrivelse nævnes han ikke blandt ejerne af Lindtorp. 1808 bor familien i Snebjerg, hvor Elsebeth døde og blev begravet 31. marts, senere flyttede Johannes til Vildbjerg, hvor han døde den 2. maj 1825.

Den 13. juni 1789 solgte Johannes Nyboe Dalagergaard til Mads Jensen Rahbek, ejeren af Ahlergaard i Borris, og den 8. januar 1790 overtog dennes søn Jens Rahbek, født 1764 i Ahlergaard, gården. Jens havde studeret jura og var gift med Ragne Hansdatter, født 1768².

Selvom Jens var en studeret karl, havde

han efter sigende ikke megen forstand på at drive landbrug, han holdt dog skruen i vandet til 1818. Jens Rahbek nævnes som sognefoged 1816 i Borris.

Den 24. juni 1819 solgte Jens Rahbek huset på Skravhøj med et mindre jordtiliggende til Jens Andersen.

Det blev Mads Jensen Rahbek, der overtog Dalagergaard efter forældrene den 30. december 1818. Han var gift med Øllegaard Constance Krarup, født 1796 i Borris præstegård³. Mads Rahbek kaldes 1834 strømpehandler og havde en drejelsvæver ansat, han handlede også med andet og havde ry for at være en dygtig landmand, som drev gården godt frem i de godt 49 år, han havde den.

Parret holdt privatlærerinde til børnene. Hun hed Amalia Charlotte Dorthea Clausen, født 1816 i København og kaldes 1834 børneinformatoriske og 1845 huusjomfrue. Hende giftede Mads Rahbek sig med i 1851, efter at hans første hustru var død 56 år gammel.

Mads J. Rahbek blev valgt som medlem af sogneforstanderskabet for en seksårig periode ved det første valg den 25. november 1841.

Selvom Mads Rahbek havde mange børn, solgte han alligevel gården til fremmede den 14. juni 1867, nemlig Ernst Peter Frederik Christian Bruhn født 1837 i Rybjerggaard, Velling, der var gift med Birgitte Buch, født i Holmgaard, Sønder Lem 1839⁴.

Ernst og Birgitte Bruhn boede i deres alderdom på Herningvej 8 i Ringkøbing, hvor Birgitte som den sidste døde i januar 1925.

Ernst Bruhn skriver sig ved salget af Dalagergaard til Rybjerg i Velling, som han overtog efter faderen Thomas i 1873,

Vippebrønd nu på Herning Museum. Stenstolpen stod på Dalagergård til 1906. I stolpen indhugget »JR 1833«, Jens Rahbek.

og han havde formodentlig broderen Viggø ansat som forvalter i Borris, til han fik solgt Dalagergaard. Handelen er tinglyst den 29. juni 1876, med 112 ha jord, heraf 50 hede, vurderingen var godt 7 tønder hartkorn, og en besætning på 2 heste, 10 køer, 15 stude, en kvie og 15 får. Køberen er Nicolaj Sørensen Bech, født i Hjemsted, Skærbæk 1803, som havde haft en gård i Havervad, Brøns, Sønderjylland, men efter at tyskerne i 1864 havde overtaget styret, ønskede familien ikke at bo der, bl.a. fordi sønnerne ikke ville være soldater i den Prøjsiske Hær.

Nicolaj Bech blev 1835 gift med Maren Krog Simmondsdatter⁵. 1841 blev Nicolaj Bech gift 2. gang med Marie Kirstine

Gravsten over Kirstine og Svend Beck på Borris kirkegård. Han er begravet på Sundby kirkegård i København.

Holm, født i Havervad, Brøns 1822.

Marie Holm døde i Dalagergaard 1887 og Nicolaj Beck døde samme sted 1893, 90 år gammel.

Marie og Nicolaj Bechs søn Svend Christensen Bech f. 1844 i Brøns overtog Dalagergaard den 22. juni 1883. Han var gift med Maren Kirstine Møller f. 1854 i Arreskov Mølle, Øster Håsinge, Fyn⁶.

NY DALAGERGAARD

Til Dalagergaard hørte der dengang et endnu uopdyrket hedeområde nord for gården. Dette areal begyndte Svend Beck at dyrke op. Da han havde fået en stor del af heden dyrket op, byggede han en ny gård der, kaldte den Ny Dalagergaard, og 1907 flyttede han og familien derop og solgte Dalagergaard. Ved Maren Becks død på Kommunehospitalet i København

1932 boede hun og manden i Frankrigsgade 2, på 2. sal i Sundby, København; hun blev begravet på Borris Kirkegård. Året efter boede Svend Beck i Englandsgade 86, 1. sal i Sundby, hvor han døde og ifølge kirkebogen blev begravet på Sundby Kirkegård, men lige indenfor indgangen til venstre på Borris Kirkegård står en mindesten over dem begge med en mand i færd med at plante et træ indhugget. Svend Beck havde været foregangsmand på læplantningens område. Maren Kirstine og Svend K. Beck er blandt de hedeopdyrkere, der blev hædret med at få deres navne indhugget i en sten i Kongenshus Mindepark. Svend Beck blev i 1885 valgt ind i sognerådet for en seksårig periode, hvor han var formand i et år, 1889.

Den næste ejer af Dalagergaard var Sø-

ren Eskesen, der altid blev kaldt Søren Grønberg efter gården i Borris, hvor han var født 1854.

Han købte 1880 gården Lykkehus i Tarp, som han solgte igen 1893, da han i 1891 havde erhvervet en anden gård i Tarp, som han i april 1907 afhændede til den da nyoprettede Borris Landbrugsskole, som endnu ligger på stedet.

Søren var gift med Ane Sofie Larsen, født 1850 i Sdr. Omme⁷. Søren var nok en noget atypisk landmand. Han rejste til København for at se ballet, og hans store hobby var at spille violin, hvad han var ganske skrap til. Når det passede ham, måtte datteren Mette, der spillede på klaver, stille op til en duet hjemme i stuen. Driften af gården klarede Søren Grønberg meget godt, men han var også noget af en spillernatur, der spekulerede i værdipapirer. Det tjente han ikke særlig meget på, men han tabte heller ikke mere, end han kunne klare det med indtægterne fra gården og markedet. Sammen med handelsmand Lykke Sørensen fra Varde opkøbte han landbrugsejendomme over hele landet og solgte dem videre med fortjeneste. Da parret også begyndte at opkøbe industriejendomme, var det nær gået galt. Bl.a. købte de Kørsør Glasværk, men produktionen derfra viste sig at være usælgelig p.g.a. for dårlig kvalitet. 10 tdr. land jord, som Søren ejede i Rødovre, blev tilskødet sønnen Lars, der solgte jorden til byggegrunde i 1950-erne.

Søren havde Dalagergaard til 1936, hvor sønnen Lars Meldgaard Eskesen, som altid blev kaldt Lars Grønberg, overtog den. Han forblev ungkarl hele livet. Foruden gården overtog han også faderens mangeårige husbestyrerinde Mette Marie Kirstine Larsen, kaldet Stinne, f. 1890 i

Søren Grønberg en markedsdag.

Graul, Borris, der var kusine til Lars. Hun havde været på gården i omkring 50 år, da hun døde den 29. april 1956. Stinnes død var et hårdt slag for Lars, hun havde holdt huset propert, pænt og hyggeligt, som om det var hendes eget hjem. Stinne efterfulgtes i huset af fodermesterens kone Justine, der var kommet her til landet som krigsflygtning, vist nok fra Polen.

Lars Grønberg var både menneske- og dyreven, han kom godt ud af det med sine medhjælpere, men havde svært ved at skille sig af med dyrene. Lars tilbragte sit otium i et hus på Flodgårdsvej i Borris, hvor han døde den 14. februar 1968.

Lars Grønberg solgte 1962 til søsteren Mette Kathrine og svogeren Jens Andersen Kjærs søn Søren Grønberg Kjær, f. 1925 i Nederkjærgaard i Herning. Messecenteret med Herninghallerne ligger nu på en del af den jord, der tidligere hørte til Nederkjærgaard.

Søren Grønberg Kjær havde været på studieophold i USA i 1950/51 og havde haft Hopballe Mølle ved Jelling i forpagtning.

Han udvidede husdyrproduktionen og

lavede i 1965 restaurationsbygningen i haven nord for stuehuset om til grise. Borris Alderdomshjem gennemgik 1970 en gennemgribende modernisering, og i det halve år det stod på, havde Søren Grønborg efter aftale med kommunen 6 af hjemmets beboere boende på Dalagergaard, de to sidste var på Troldhede Alderdomshjem. Søren Grønborg Kjær, der som hobby spiller violin, er meget fingersnild, han kan blandt andet reparere gamle stueure, solgte den 2. februar 1971 Dalagergaard og flyttede til Elmeallé i Borris, og i 1975 blev han gift med Inger Søndberg f. i Herning 1928.

NY FAMILIE PÅ DALAGERGAARD

Den næste ejer er Tage Nørgaard Toft, f. 1912 på Mors, der er gift med Karen Eriksen, f. 1917 i Bækmarksbro*. Karen og Tage Toft havde i 1984 den store sorg at miste sønnen Carl Evald, der var advokat og boede i Grønland. Under en jagttur sammen med to kollegaer blev de overrasket af en snestorm og mistede orienteringen; han og den ene kollega frøs ihjel, medens den anden kollega stærkt forkommen blev reddet af en eftersøgningshelikopter dagen efter. Ved eftersøgningen efter de forsvundne blev Carl Evalds lig ikke fundet. Der blev holdt en mindegudstjeneste i Borris Kirke, og forældrene fik hans navn indhugget i en sten, de tidligere på året i anden anledning havde rejst i Dalagergaards have. Carl Evald f. 1949, der skulle have overtaget Dalagergaard efter forældrene, efterlod sig hustru og to døtre. Året efter blev Carl Evalds lig fundet og begravet i Borris.

Familien Toft kom fra Lønborggaard, som Tage Toft havde haft i forpagtning i

mange år. Tage Toft specialicerede sig i planteavl, foruden korn mange forskellige slags frø, og havde god held med det.

Tage Toft rev restaurationen/svinehuset i haven ned og byggede et nyt stort stuehus på stedet 1977. Det gamle hvidkalkede og stråttækte stuehus samt en del af de andre udhuse blev også fjernet, og 1980 byggedes halmlade og maskinhus. Den gamle kostald fra 1885 blev benyttet til dueopdræt, produktionen var på 1000 stk. årligt, og 1987 byggedes kantine, kontor og dueslagteri. Karen og Tage Toft solgte Dalagergaard den 1. marts 1992 og flyttede til Allikevej i Skjern.

Den nye ejer er Henning Holk, f. 1942 i Astrup, fra naboejendommen Langvang, Højbyvej 3. Henning Holk har en stor svineproduktion, og havde, før han købte Dalagergaard, købt jord til fra andre gårde, så han nu muligvis er den der dyrker det største jordareal i sognet.

Henning er gift med Tove Blindkilde f. 1947 i Vinding⁹.

Familien bor ikke på Dalagergaard, som har adressen Grønborgvej 8, stuehuset er lejet ud.

DALAGER MARKED

I en skole på Skjernegnen bad degnen engang en dreng nævne årets kirkelige højtid; eleven svarede: »Jul, påske, pinse og – *Dalager Marked!*«

Det var almindeligt, at tjenestefolk før ansættelse betingede sig en fridag, så de kunne komme til Dalager Marked.

Fra gammel tid, før man brugte ure (hannen var vækkeur), var det på landet skik at stå op med solen, i højsommertiden dog ikke før kl. 4. Derfor var det nødvendigt med en middagsøvn, og på hele egnen var det skik, at man begyndte at sove til mid-

dag, når det første Dalager Marked blev holdt i april og holdt op med det, når det sidste marked blev holdt i september-oktober. Normalt spiste man sin únden (middagsmad) kl. 12 og sov så fra kl. 12,30 til 14.

Jeg husker, da jeg som dreng omkring 1947-50 nogle gange var til Dalager Marked eller Borris Marked, som vi ligeså ofte kaldte det.

At komme med til marked dengang var en stor oplevelse, som man kunne huske længe. Der var dog tit også sure pligter forbundet med markedsturen, som hvis man skulle trække et dyr, det kunne være en kvie eller en hest, til marked for at sælge det, eller man skulle trække et dyr hjem, som var købt på markedet. Jeg har prøvet at trække en kvie hjem til Torsbæk i Hoven, da jeg var en 12-14 år gammel, og da jeg gik der alene på vejen trækkende med kvien, kunne jeg ikke lade være med at bekymre mig for, om jeg ville kunne holde den, hvis den skulle blive vild og ustyrlig. Og jeg tænkte på, hvilken ballade jeg ville få, hvis kvien løb fra mig, og jeg måtte gå hjem uden, og vi senere skulle ud for at lede efter den, men heldigvis skete det ikke.

Nogle bandt dyrene bag efter en vogn med hesteforspand, og var det mange dyr, kunne man også binde nogle fast til vognens sider. Denne transportmåde havde den fordel, at hvis et dyr blev stædigt og strittede imod, kunne hestene normalt let trække det med alligevel. Det var kun, hvis dyrene blev så tvære, at de lagde sig ned på vejen og ikke ville rejse sig igen, at man havde et problem. De kreaturer, som blev trukket bag efter en vogn eller af en trækker, havde en rebgrime på og var koblet sammen på den måde, at rebenden fra nr.

2 blev bundet rundt om halsen på nr. 1, nr. 3 blev på samme måde bundet til nr. 2 og så videre. Hvor mange dyr en mand kunne trække på denne måde, kommer nok an på, hvor medgørlige de var. De skikkeligste måtte være forrest, og undertiden måtte trækkeren have hjælp af en dreng eller en pige til med en kæp at holde dyrene i gang.

En nu afdød bekendt, født i 1902, fortalte mig, at han i sine unge dage havde et job med at transportere heste til og fra marked. Det foregik på den måde, at han red på den forreste hest, og i dens hale lige hvor halebenet slutter, hvor der kun er halehår, var der bundet en anden hest og i dens hale en tredje hest, og sådan videre. Han havde ofte en 8-9 heste med, og hvis det var nærmere at gå igennem en å eller andet vandløb end at ride hen til og over en bro, og det var det ofte, så red han gennem vandløbet. Skulle der være huller, hvor hestene ikke kunne bunde, gjorde det ingenting, så svømmede de bare.

Borgerforeningen sendte 1907 et andragende til Markedskommissionen om flytning af Dalager Heste- og Kvægmarked til et 3 tdr. land stort areal beliggende umiddelbart nord for jernbanens læsseplads ved stationen, som et konsortium bestående af Chr. Ingemann Olesen, Chr. Klitgaard, J. Chr. Jepsen og A. Møller havde købt til formålet. Klitgaard havde mundtligt henvendt sig til Landboforeningen og der fundet god stemning for flytningen. Man slog på, at der kun ville være fordele for sognet og egnen ved flytningen på grund af den nære beliggenhed ved jernbanen, den foreslåede markedsplads havde. Foreningens protokol meddeler ikke mere om sagen, men det må have været et afslag. To år senere vedtog

man at søge forhandling med Sognerådet om at få tilplantet et areal, formentlig det man var brændt inde med, nær Stationsbyen for *derved at skaffe sognet et offentligt anlæg*. Sognerådet afslog at forhandle.

Tilbage til hvorfor det var så spændende at komme til marked. Nu må man huske på, at verden var meget anderledes den gang, der var ikke mange adspredelser i hverdagen. Jeg var f.eks. 14 år gammel, før jeg første gang så en film, i en rejsebiograf der var stillet op i forsamlingshuset, medens børn i dag jo bliver flasket op med film og anden underholdning i fjernsynet, næsten fra de første gang slår øjnene op.

På markedet kunne man se mænd, som forsøgte at få en hest til at åbne munden. Ville den ikke gøre det godvilligt, forsøgte man med hænderne at tvinge dens kæber fra hinanden, så man kunne se tænderne, for på tændernes antal, udseende og slitage kan man bedømme hestens alder, og den er jo vigtig for at kunne anslå dyrets handelsværdi.

Andre stod og handlede om et dyr, og køberen prøvede gentagne gange at prutte prisen ned, og hver gang køberen eller sælgeren havde givet et nyt tilbud, strakte vedkommende hånden frem til håndslag, og når man så endelig var blevet enige, og det kunne nogle gange vare længe, så be-segledes handelen med et håndslag. Der blev normalt ikke skrevet noget; når dyret var betalt, modtog køberen det som kvittering. Nogle drak så *lejkyv* (lidkøb) på handelen, men det var trods alt nok et fåtal.

På et marked kan man gøre gode handel-ler, men er det første gang man er der, eller man kommer der sjældent, er der nok størst risiko for at blive snydt. For eksempel hvis en handelsmand kommer mar-

kedsgæsten imøde et stykke vej uden for markedet og så byder nogenlunde det, som vedkommende landmand havde tænkt sig, at han skulle have for det dyr, han nu har med, og landmanden så sælger dyret og kort tid efter finder ud af, at han kunne have fået mere på markedet ved at erfare, at handelsmanden dér sælger dyret igen med stor fortjeneste. En mere erfaren markedsgænger ville have vidst, at uanset handelsmanden måske sagde, at han var på vej hjem, men da godt lige kunne bruge et dyr mere, så ville grunden til, at han stod ved vejen og ville købe, sandsynligvis være, at priserne på markedet var højere end folk forventede.

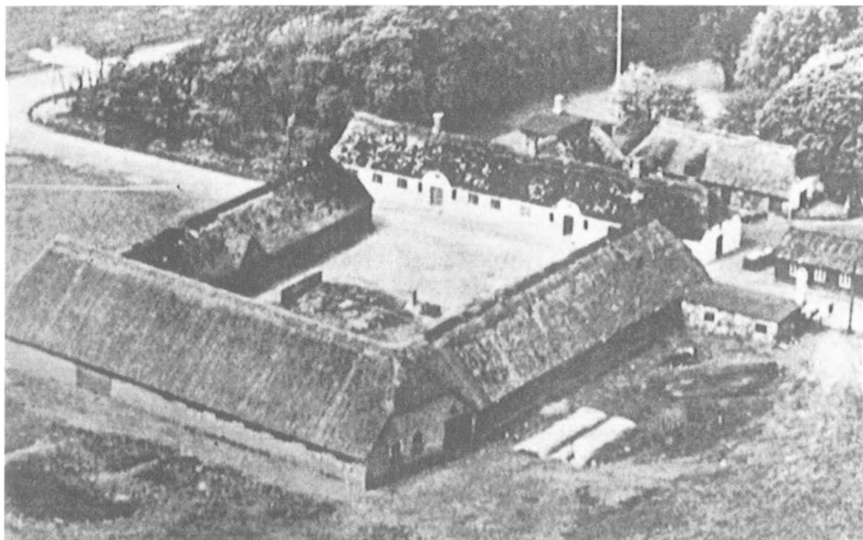
RESTAURATION I HAVEN

Før Søren Grønborgs tid var der så nogenlunde fri næring med hensyn til ud-skænkning af stærke drikke; man har på en markedsdag talt helt op til 57 telte, de fleste var beværtetelte, det siger da en del. I nabogårdene ryddede man storstuen og beværtede og underholdt folk med musik og dans om aftenerne på de dage, der var marked. Spillemænd havde man bestilt længe i forvejen, da de var meget efterspurgt på markedsdage.

Frem til 1971 stod der langs vejen lidt øst for stuehuset på Dalagergaard en træbygning med tag af tjæret tagpap, som blev benyttet til restauration på markedsdage, og som var maskinhus resten af året. Overfor nævnte bygning syd for vejen var der et halvtag, der til hverdag blev benyt-tet til cykler og redskaber, også det blev benyttet til at servere mad og drikke i, når der var marked. Halvtagsskuret blev efter krigen revet ned og erstattet af en anden bygning, som benyttedes til svinestald.

Endvidere lå der vest for gården ude ved

Dalagergård i 1938. Stuehuset mod nord med udlængerne syd for landevejen. Stuehuset var fra første halvdel af 1800-tallet, laden fra omkring 1870, vestlængen med bl.a. hestestald fra 1896 og østlængen med bl.a. kostald fra 1885. Mødding i gården. I haven ses tørve- og høsehuset. Til højre ud mod vejen maskinhuset af træ og tagpap, der i markedstiden var restauration. På vejens anden side fra den ligger et halvtag til redskaber og cykler, i markedstiden brugt til servering. Østlængen står endnu. Stuehuset og andre huse blev revet ned i 1977.

den vej, der nu hedder Borrisvej, et grundmuret hus med tag af pandeplader. Huset, der havde eget køkken, brugtes som restauration på markedsdage, desuden brugtes det til fester. F.eks. blev Søren Grønborg Kjærs forældres bryllupsfest holdt her, ligesom sognets høstfest blev holdt her, indtil der blev bygget en ny restauration i haven, hvorefter huset benyttedes til maskinhus, indtil Tage Toft rev det ned engang i 1970-erne.

I gårdens gamle vestlige længe (nedrevet 1896) nærmest stuehuset var der et stort værksted, som Maren Kirstine og Svend Bechs børn kaldte *huggehuset*, og på dets loft opbevaredes resten af året de borde, bænke og stole, som brugtes på markeds-

dagene i huggehuset og i de tre små og fire store rum i stuehuset, som brugtes til udskænkning. Møblerne i stuehuset blev gennem en stor lem i forstuens loft løftet op på loftet. Børnene var ifølge sønnen Gotfred forøvrigt ikke udelt begejstrede for markedet, da det betød meget ekstra arbejde for dem. De store piger måtte servere for gæsterne, og alle skulle hjælpe med opvask, oprydning og rengøring bagefter. Dagen før markedet slagtedes en gris eller en kalv, men var markedet velbesøgt, og det var det ofte frem til over midten af dette århundrede, så var det tit nødvendigt senere på dagen at gå til slagteren for at købe mere kød, også fordi det efterhånden var blevet en tradition at spise på marke-

det. Fra byen kom der en vogn med ankre med brændevin, kasser med bajere og mineralvand. Der var også udskænkning i telte rejst til formålet syd for vejen ved gården.

På gode markedsdage har man, udover 2-3 kogekoner, haft op til 40 damer i sving med at servere. Medens kogekonerne fik en aftalt løn, fik damerne ingen løn, men måtte beholde de drikkepenge, de fik, hvilket kunne give en meget god dagløn, og jobbet var eftertragtet blandt unge piger og yngre koner.

Gotfred Bech fortæller endvidere, at der nogle gange blev solgt pornografiske billeder på markedet, men dem måtte drengene ikke se. Om drengene var konfirmerede og dermed regnedes til de voksne, kunne man let se, da det dengang var en uskreven lov, at ukonfirmerede drenge gik i knæbukser, medens de konfirmerede havde lange benklæder på. At billederne virkelig var spændende at se, kunne han udlede af det *hengemte* udtryk i ansigterne hos de drenge, som lige akkurat var gamle nok til at få lov til at kigge på billederne.

Om natten før eller efter markedsdage- ne var det almindeligt, at markedsгæsterne hos gårdejerne tingede sig lov til at lade dyrene græsse på engene langs Skjern Å, da nogle kom med deres dyr dagen før markedet begyndte. Driverne og trækkerne blev indlogeret på gårdene i nærheden.

Der går en offentlig vej gennem Dalagergaards gårdsplads, der blev benyttet til markedsplads. I den østlige langes vestmur var indmuret nogle jernringe til at binde dyrene ved. Ca. 3 ha brugtes til markedsplads; ca. 1 ha øst og vest for udhusene lå altid i græs, resten tog man ind efter behov af marken vest for Borrissvej. Markedspladsen var opdelt i et lille areal

vest for gården, hvor hestemarkedet blev holdt, og en større markedsplads øst for gården, hvor kreaturerne og forlystelserne hørte hjemme. På en del af markedspladsen var der til brug for sognets unge afmålt et areal til en håndboldbane og opstillet to mål. Da samme sted blev brugt dels til afgræsning og dels til kreaturer og heste på markedsdage, kunne det være en blanded fornøjelse at spille håndbold mellem disses efterladenskaber.

Omkring 1948 byggede Lars Grønborg i haven nord for gårdens stuehus en ny restauration, en sal der lå i nord-syd i den vestlige side og i nordenden af den en tilbygning mod øst, som indeholdt køkkenet. I en tredje nord-sydgående længe var der tørve og hønsehus, som erstattede det gl. øst-vest vendte tørve og hønsehus, der lå der tidligere. Endnu tidligere havde der været hønsehus øst for den østlige længe.

Foruden at blive brugt på markedsdage var bygningene, ligesom den gamle restauration ved Borrissvej havde været det, også i mange år rammen om den årlige høstfest for sognets beboere. Den blev arrangeret af et festudvalg, hvis medlemmer bestod af 3 ægtepar, der blev udskiftet hvert år på den måde, at de, der skulle stå for arrangementet det følgende år, blev udpeget ved festen, således at hvervet gik på omgang sognet rundt.

Traditionen eksisterer fortsat, men nu holdes festerne på Bundgaards Hotel med en enkelt undtagelse, hvor den blev holdt i den da nyopførte Borrishal.

MARKEDSHISTORIER

Ejeren af Dalagergaard havde en livsvarig bevilling til på markedsdage at drive restaurationsvirksomhed med udskænkning af spiritus, hvilket en del гæster benyttede

Dalagergård først i 1950'erne. Sidst i 1940'erne byggedes salen i haven med køkken i en tværlængde. Samtidig byggedes et tørve- og hønsehus øst herfor i haven.

sig af, og nogle fik rigeligt at drikke. Jeg husker, at det var på Dalager marked, jeg for første gang i mit liv så en synligt beruset mand.

Det skal engang være sket, at en landmand, som kom med en ældre hest til markedet for at sælge den og købe en yngre og stærkere arbejdshest, om aftenen efter at have drukket en del, uden at opdage det kom til at købe sin egen hest igen til en væsenlig højere pris, end han havde fået for den tidligere på dagen.

Til hans forsvar skal siges, at handelsmanden i mellemtiden havde fået smukkeseret dyret, klippet manke og halehår, striglet og børstet det og måske også puttet lidt stødt sort peber op i endetarmen på dyret, det kunne kvikke gevaldigt op i nogle timer.

Det var først i mørkningen om aftenen, da manden kom hjem til sin gård, at det

begyndte at dæmre for ham, hvad der var sket, da hesten hjemmavant fandt sin bås og sit trug. Manden skal da have sagt til hesten: »A ka' sie, at du er bløven kleppet mi' ven, men de' er a osse!« (i handelen).

Historien er sandsynligvis en vandrehistorie, så det er nok slet ikke i Dalager, den har udspillet sig, men et helt andet sted.

Salomon J. Frifelt fortæller: *En handelsmand sad i et godt lav og drak lidkøb inde i en gård nær ved markedspladsen, for på markedsdagen var der skænkeri i alle gårde i nærheden.*

Det var lidt umageligt at sidde med en fyldt og tung pengekat om livet. Og så tar han katten og hænger den på et søm i væggen henne i en krog. Men enten nu lidkøbet er blevet lovligt skrapt, eller handelsmanden har været lidt glemsom? Nok er det: Han rejser sin vej og glemmer sin kat.

Næste års markedsdag kommer han ind

på den samme gård og spørger, om de ikke har fundet hans pengekat, for han hængte den på et søm ude i laden? »Ja gjorde du det« siger gårdmanden, »så må den vel hænge der endnu, tænker a. Vi kan jo se ad«. Og godt nok hænger katten med alle sine specier endnu urørt på sit søm.

Samme forfatter fortæller 1962: *Og mellen folkene i Faster og Borris er der gammelt fjendskab, som endnu for blot en menneskealder siden slog ud i rygende slagmål ved hvert eneste Borris Marked.*

Anders Landting, en stor og stærk mand fra Sønderkovgaard på Borris Sønderland, var omkring år 1900 sammen med sin tjenestekarl til Dalager Marked. Karlen var lidt tilbage i mental udvikling; som min hjemmelsmand sagde: *»Han var lige knap si' egen værge«*. Anders så, at nogle gøglere var efter karlen, og at de snød ham. Han gik hen for at hjælpe sin karl, men blev så overfaldet af gøglerne. Anders kom heldigvis til at stå med ryggen mod en mur og værgede for sig med sin kjæp (stok), som brækkede, hvorefter flere venner og sympatisører efter hinanden rakte ham deres stokke, som han også slog i stykker. En gøglers paraply fik et slag, så den røg langt op i luften, en anden fik et slag, så han faldt om, og en markedsgæst udbød: *»Se han ligger, som om han er død!«*

Ingen kom dog alvorligt til skade, og hverken politi eller læge blev indblandet i sagen.

Handelsfolk er tit gode til at snakke, og som man siger, en dygtig sælger kan snakke fanden et øre a', og dengang som nu gælder det om at huske, at *løven er farligst, når den smiler*. Ofte forsøgte en handelsmand at snakke kunden efter munden, medens han hele tiden fiskede efter hans synspunkter og livsindstilling. Mærkede han for eksempel, at denne var meget re-

ligiøs, så lod han, som om han også var det, for at takkes manden og så meget des lettere at kunne snyde ham.

Forhenværende skolelærer og konseilspræsident Jens Christian Christensen, bedre kendt som I. C. Christensen fra Påbøl i Hoven, skal engang have sagt, at hvis man havde købt en ko i Jesu navn, så kunne man være sikker på, at den var trepattet.

En handelsmand fra Borris sogn blev af nogle betegnet som en kjæltring, medens andre sagde, at han bare var dygtig, og at folk jo bare kunne se sig ordenligt for, inden de handlede, og det er jo altid en god ide. Men det skete nogle gange, at han blev opsøgt på den mindre ejendom, hvor han boede, af utilfredse folk, som han havde handlet med og som mente, at de var blevet snydt, og nu ville de have handelen til at gå tilbage eller afslag i prisen for det, de nu havde købt af ham.

Når en person, som han ikke ønskede at tale med, nærmede sig hans gård, gik han ned i stuehusets kælder, som var under køkkengulvet, og konen satte sig så på en stol på kælderlemmen.

Når den uvelkomne gæst så kom ind og spurgte konen efter ham, sagde hun, at han jo, som vedkommende selv kunne se, ikke var hjemme, og hun vidste ikke, hvornår han kom hjem, og hvad nu hans ærinde så end var, så var det jo nok bedst, at han snakkede med manden selv om sagen. Gæsten forsvandt normalt ret hurtigt, og når han så var væk, tog konen fejekosten og dunkede skaftet et par gange i køkkengulvet, som var kælderens loft, som et aftalt signal til at manden kunne komme frem igen.

En mand, der havde været til marked, hvor han havde solgt nogle dyr og derfor havde mange penge på lommen, gik på

Dalagergårds stuehus og markedsgæster en markedsdag i 1952. (Foto: Landet).

hjemvejen ind til købmand Laurids Lauridsen i Borris for at handle. Da han havde fået varerne og skulle til at betale for dem, tog han en 500 kr seddel frem og spurgte, om købmanden mon kunne veksle den. Denne svarede, som han plejede, og som kunden havde forventet, at »jeg ka' veksle alle dem, du har« hvorefter manden trak en 500 kr seddel mere frem og efter den én mere og så endnu én, og sådan fortsatte han, indtil købmanden nødtvunget måtte indrømme, at nu kunne han ikke veksle flere. Den historie morede alle, der kendte Lauridsen, heriblandt hans efterfølger købmand Erik Madsen, som fortalte den til mig, og som sikkert også har fortalt den til mange andre.

Ligesom andre steder fik også Borris sit civile vagtværn til at opretholde lov og orden i sognet, efter at det danske politi

var blevet arresteret af tyskerne den 19. september 1944 og sendt til tyske koncentrationslejre. Vagtværnets medlemmer blev udvalgt af sognerådet og bestod af 3 mænd, tømremester Poul Pedersen, elværksbestyrer H. C. Mikkelsen og smedemester Emil Andersen, der var en stor og stærk mand.

Ved et marked, formentlig det i april 1945, havde en yngre mand fået så meget at drikke, at han var blevet helt ustyrlig og aggressiv.

De damer, som Lars Grønborg havde hyret til at servere, sendte derfor bud efter vagtværnet, der ankom med smeden Emil i spidsen. Emil, der havde en vandpumpe monteret foran køleren på sin personbil, som han i sin egenskab af brandmand modtog en mindre ration benzin til, kørte derud og fik anvist manden, der gjorde sig

klar til at slå, som smeden nærmede sig.

Manden gjorde voldsom modstand, og Emil vendte sig halvt mod de andre to vagtværnsmænd og sagde: »Vil I ett hjælp' mæ?«, hvorefter de hjalp lidt til. Emil tog fat på manden og løftede ham op over sit hoved og bar ham ud på strakte arme. I den position blev mandens slag kun til småtjat, som ikke generede smeden synderligt.

Fyren blev lagt i bilens bagsæde, men da han sparkede og slog vildt omkring sig, tog vagtværnsfolkene noget reb og bandt ham på arme og ben, hvorefter Emil kørte ad Sdr. Feldingkanten til, hvor manden hørte hjemme. Vel hjemme på mandens bopæl lagde smeden ham ind på sengen og skulle netop til at løsne båndene om arme og ben, da mandens kone kom til og sagde: »Nej nej, la' endelig være med det, for hvis du fjerner rebet, så stikker han bare a' igen«, hvorefter smeden lod rebet blive siddende.

Vagn Heiselberg fortæller: *En gæv markedsgæst fortalte med sindig lunhed om et par af hans venner, der ved et Dalager Marked havde været på klok-handel.*

Joeh, de havde endda fået et par farlig fine armbåndsure, som skinnede og blinkede i solen, som var de af det pureste guld. Og svært var det for dem at holde øjnene fra klokkerne. Jakkeærmerne var trukket lidt tilbage, så nyerhvervelserne rigtig kunne iagttages. Og de var endda billige, sagde de to til mig, da vi skulle hjemad. A bød dem halvandet hundrede kr. stykket, på skerømt forstår sig, men nej, sælge ville de ikke.

Nu ville skæbnen, at en mand, som vi havde med til stationen, og som slet ikke havde lagt mærke til de fine klokker, havde forstand på netop de dele. Han sad foran hos mig i bilen, og jeg kunne jo nok se i spejlet, hvordan de to drejede på hånd-

leddene, så urene rigtig kunne tage sig ud. Og så spurgte jeg min sidemand, om han kendte de og de armbåndsure.

»Joeh tak«, svarede han, »dem er der fyldt op med på lånekontorer og lignende steder. De er ikke over 10 kr. værd. Det er noget forfærdeligt bras.«

Nu kan man jo holde masken, for ellers havde der været et par ansigter i bagsædet, som var en god latter værd, men jeg lod mig ikke mærke med noget. Først da jeg havde fået min sidemand sat af ved stationen, lagde jeg mærke til, at ærmerne var trukket noget længere ud over håndleddene. Og jeg mærkede to tunge næver på skuldrene. »Du tier stille med det her over for vore koner, forstår du«, sagde de med een mund. Og naturligvis gør jeg det, det er klart, men de kikker begge lidt olmt måske, når jeg sådan ved en l'hombre-aften stilsfærdigt spørger, hvad guldklokken mon kan være. Men de behersker sig. Joeh, sådan kan det også gå på Dalager Marked. Der kan skam godt blive en slags fostbroderskab imellem sådanne folk. Men lad være at nævne navne. Det kunne komme konerne for øre.

STORT MARKED

Dalager Marked var et af de større markeder og langt det betydeligste i Ringkøbing Amts sydlige del. Det var ikke unormalt, at der kom 3-4 tusinde mennesker (sommermarkedet) og adskillige hundrede heste og kreaturer. Lars Grønborg regnede med, at der til de tre årlige markeder tilsammen kom omkring 8 tusinde mennesker.

Iblandt vestjyder regnedes Dalager Hestemarked for Danmarks trediestørste.

Pastor Anders Bårris skriver i sin slægtshistorie, at Dalagergaard er centrum for det store Dalager Marked, der efter

Gårdspladsen en markedsdag i 1952. (Foto: Landet).

Hjallerup er det største i landet.

For at fremme trafikken over Skjern Å med færgen ved Borris Krog, hedder det i fæstecontracten fra 1825 at: *Hvad angår store drifter af stude og heste til markeder, da modtager Anders Christensen (fæstere) pengene derfor efter tavlen (prislister) på tavle opsat ved overfartsstedet) og deler således, at han selv beholder halvdelen og leverer den anden halvdel til mig (Peter Halskou, ejer af Borris færgehus og Skjernbrogård), eller Skjernbros ejer.*

I de første mange år, formentlig frem til efter at jernbanen var kommet til Borris 1881, holdtes markedet kun én gang årligt, sidst i august måned. Senere begyndte man også at holde et mindre forårsmarked i april, og i Svend Bechs tid var der kun de to markeder. Senere begyndte Søren

Grønborg også at holde et efterårsmarked i oktober.

Skjern Dagblad skriver den 31. august 1895: *Til markedet i Dalager i torsdags var der ligesom til Ulfborg Marked ført et utal af kreaturer og en masse heste. Handelen var ret livlig og priserne gode, da der var en masse fremmede handelsmænd til stede. 35 vogne fulde af kreaturer afgik fra Borris Station.*

Priserne på Dalager Marked den 11. oktober 1940 var ifølge Herning Folkeblad: *Kælvækøer kostede 5-600 kr., kælvækvier 4-500 kr. og ungkreaturer 96-100 øre pr. kg. Hestehandelen var meget rolig.* Da der ikke nævnes hestepreiser kan det måske være interessant at se, at der på Varde Marked dagen i forvejen for fuldtandede heste betales 13-1400 kr., for 2½ års plage

Hestehandel 1952. (Foto: Landet).

11-1300 kr. og for 1½ års plage 800-1000 kr. Føl kostede 450-600 kr.

Heste var dyre under krigen, da en stor del af varetransporterne, på egnen mest brunkul fra lejerne til nærmeste jernbancstation, blev fragtet på hestevogne.

GØGL OG FORLYSTELSER

På Dalager Marked, der afholdtes 3 gange om året, i 1935 var det 10. april, 29. august og 11. oktober, var der foruden heste og kreaturer også meget gøgl og andre forlystelser. Jeg husker især dødsdromen, hvor det rigtigt gøs i mig, når jeg stod oppe ved overkanten, hvor der var en stålwire spændt ud rundt om som et slags gelænder til sikkerhed for publikum. Kørerne yndede at køre skråt op nede fra, og når de sigtede lige mod det sted, hvor jeg stod, rystede jeg lidt i bukserne, men de drejede naturligvis altid af i tide.

En anden ting jeg husker er kraftprøven. Det var et lod, der sad omkring en lodretstående jernstang, hvor man så med en stor trækølle skulle slå alt, hvad man

orkede, på en dertil beregnet dims, som via et stangsystem påvirkede loddet nede fra; slog man hårdt nok, gik loddet i top, hvor der sad en klokke, som klemtende meddelte, at man havde bestået prøven.

Noget af det, der var på markedet, tangerede faktisk rent svindel. Udråberne, som der stod én af foran hvert telt for at lokke folk ind til seværdighederne, var meget veltalende og det, de havde at vise frem, var altid Verdens eller Danmarks bedste, største og mest vidunderlige og fantastiske seværdighed.

Jeg husker en gang, hvor jeg sammen med mange andre lod mig lokke ind for at se bl.a. Susanne i badet; det lød jo spændende. Da vi kom ind i teltet, stod der et kar fyldt med vand midt på jordgulvet, men ingen Susanne var at se. Udråberen, der også havde en funktion i forestillingen, sagde efter en tid, at Susanne skam var der, men hun var dykket ned i vandet, og det så ikke ud til, at hun havde lyst til at komme op lige med det samme!

Før elektriciteten kom til Borris, blev karusellen på markedet trukket af 2-4 stærke mænd, der gik rundt på karusellens tag i noget, der mindede om en hestegang, idet den aksel, som karusellen drejede om, var ført en god meter op over taget, og på enden af den var der tværs over fastgjort en mindre bjælke, som mændene gik og skubbede foran sig langs tagets yderkant. Når karusellen skulle bremses efter en tur, satte mændene sig op på bjælken og kørte med rundt, til den standsede.

FØRSTE MARKED I DALAGER

Marie Harpøth født 1789, datter af købmand Søren Harpøth i Ringkøbing, skriver i sin dagbog den 25. august 1814: *I dag rejste mange fra byen til Borris, hvor i*

morgen første gang efter ansøgning af provst Krarup holdes marked, der formodentlig bliver betydelig, da alle nær og fjern besøger det. Videre skriver hun, efter enten selv at have været til marked eller have talt med folk, som har været der: – *Markedet bestod mest i stof, hvidt og kulørt, fruentimmere beså det, og gode kortspillere endte og begyndte deres marked i Dejbjerg præstegård hos Jespersen, de spillede hele natten og tabte 100 daler og flere som ingenting. Oh, beklageligt. Hvor mangen tro kone med mange børn må ikke med al hendes retskaffenhed lide hårdeligen under sådanne laster. Gid dog, de lidenskabelige mænd ville betænke, hvor mangen ulyksalighed, slige udsævelser medfører, aflægge dem og i det sted leve som fader og mand iblandt sin familie og føle, hvor sligt det er at leve lykkeligt, men oh, jeg skriver det nødigt, først må verden omskabels.*

Københavns Universitets Almanak, som er undersøgt tilbage til 1807, nævner første gang Dalager Marked i 1815, men det kan forklares med, at tilladelsen til markedet ikke forelå, da 1814 udgaven skulle i trykken.

Vagn Heiselberg skriver i Ugebladet Landet den 23. oktober 1952: *I hvert fald siden statsbankerottens dage i 1813 har der været holdt markeder på denne gård, en typisk firelænget vestjysk gård, og det præger udenværket.*

Hvis Vagn Heiselberg har ret, der angives ingen kilde til oplysningen, kan det betyde, at man først efter at man begyndte at holde markeder, blev opmærksom på, at det krævede en tilladelse, som man så sørgede for at få inden markedet i 1814.

I Vagn Heiselbergs artikel antydes det, at der godt kan have været holdt markeder

i Dalager før 1813, og der er faktisk noget, der tyder på, at der i hvert fald er blevet handlet der under en eller anden form langt tidligere, nemlig et stednavn.

I matriklen fra 1664 står der under gadehuse, at Velbårne Jomfru Elsbe Dorete Rostrup ejer et hus uden jord norden Dalager(gaard). Huset beboes af Jahan Povelssdatter, og i kvæg og kopskattelisten fra 1678 kaldes stedet Schrebshøj og er fæstet ud til Jens Christensen i Duedal. I markbogen fra 1688, som reelt skulle være lavet i 1683, står der under gadehusmænd: *Dalager Bye, ved bemelte byes mark ligger it huus, beboes af Christen Pedersen, kaldis Schrafuehøj og tilhøre Velbaarne Sophia Rostrup til Deiberiglund.*

I uddrag af Lundenæs Jordebog 1775 for Borris Sogn står der: *Dalagergaard, beboes af Forvalteren ved Godset. Paa denne Gaards Grund et Huus, Skrafshøj kaldet, beboes af Niels Jensen.*

Skrabhøj eller Skravhøj, der havde matrikel nr. 56 af Borris Nørreland, eksisterede frem til den 21. maj 1914, hvor jorden blev solgt til ejeren af matr. nr. 57, gården Slikdal, og bygningerne fjernet; brønden var der dog mange år efter.

Hvad betyder så stednavnet Skravhøj? Her er det især forleddet der er interessant. Det er antagelig navneordet skrave, gammeldansk skraghi, og det er det samme ord som ordet skravl, der blev brugt om den træramme, man tidligere i hestevognerne og selvbindernes tid, og også endnu tidligere i seglens og høleens tid, lagde på kassevognene for at gøre dem længere og bredere, når man skulle køre hø og de utærskede kornneg i lade eller hæs.

Det sønderjydske sognenavn Skrave menes at betyde markedsbod som i tysk, samme betydning er meget sandsynlig i

Lars Grønberg ved stuehuset i 1952. Landevejen går gennem gården. (Foto: Landet).

Borris, da Skravhøj ligger nær ved den gamle markedsplads i Dalager, ja en handelsplads kan jo let tidligere have ligget rundt om Skravhøj.

Jeg mener, at det er sandsynligt, at der på Skravhøj tidligere har stået én eller flere handelsboder, i hvert fald nogle dage om året, måske på tamperdage eller tingdage eller måske bare hvert efterår, hvor folk, selv om de på den tid var selvforsynende med de fleste ting, dog var nødt til at købe bl.a. lerkar (jydepotter), jernknive, finere tøjvarer, segle, leblade og salt, som var nødvendigt til at konservere kødet fra efterårets slagtninger. Og det er meget nærliggende at tro, at handelsboderne har givet navn til stedet.

SIDSTE MARKED

OG GENOPLIVNING

Det sidste marked ved Dalagergaard blev holdt onsdag den 27. august 1964. Årsagen til markedets ophør var, at omsætningen var faldet meget væsentligt, mest fordi næsten alle gårde havde fået traktor, og der derfor kun var få heste at handle med. Det sidste marked blev tilført 32 heste mod ca 60 stk. året før. Nedgangen i tilførslen af heste var så småt begyndt omkring 1950 p.g.a. især det stigende salg af traktorer, ikke mindst de små grå Ferguson. En anden grund er, at det var blevet mere og mere almindeligt, at slagtedyr blev leveret direkte til slagteriernes, istedet for som tidligere at gå over markeder og gennem handelsmænd. Fra omkring 1957 blev der kun holdt et årligt marked, det store sommermarked i august.

Indtægterne fra markedet kom udeluk-

kende fra beværtningen af gæsterne; studepladserne til de handlende og gøglerne var gratis. De eneste, der beklagede sig over, at markedet holdt op, var da også gøglerne. Nå, måske udtrykte Salomon J. Frifelt ikke kun sin egen nostalgi, da han i 1968 skrev: *Men Borris har også andet, der kendtes viden om: Det store Dalager Marked, der i hele Vestjylland stod som et tidsmærke i årets kreds og afgjorde priserne for hestehandelen og tiden for middagssovn. Nu er både Dalager Marked, heste og middagssøvn afskaffet!*

I Lars Grønborgs tid gav markedet et nettooverskud svarende til 2 årslønninger til en tjenestekarl, medens det sidste marked gav 800 kr. 150 års jubilæum holdt man også i 1964, efter at en journalist havde kontaktet Landsarkivet i Viborg, der havde oplyst, at det første Dalager Marked havde været holdt 1814, men så går det galt med hovedregningen, for når markedet har været holdt i 87 år i attenhundrederetallet og i 64 år i nittenhundredetallet, så bliver det 151 år.

I 1992 forsøgte en forening dannet til formålet, med skoleinspektør Svend Gregers Olsen i spidsen, at genoplive traditionen med Dalager Marked på en plads omkring 300 meter syd for den tidligere Dalager markedsplads, dog kun én gang om året på fredag, lørdag og søndag i uge 20, maj måned. Man kalder det *Dalager Heste- og Kræmmermarked*. Forsøget lykkedes og markedet fortsætter, der er mange kræmmere og forlystelser på markedet og en del kæledyr, ikke så mange heste, men de fleste besøgende tager nok også turen mere som en udflugt end som en indkøbstur.

Så nu kan egnens beboere igen bruge det gamle mundheld: *Ses vi ikke før, så ses*

vi til Dalager Marked.

Efter et par år blev S. Gregers Olsen, der havde betinget sig, at han kun ville være med i opstartsfasen, afløst som formand af fhv. murer Anker Jørgensen. 1996 blev markedspladsen flyttet lidt mod nord, da grunden her er lidt højere og mere tør. Senere samme år overtog Jørn Vendelbo formandsposten.

Det eventuelle overskud fra markedet går efter bestyrelsen for foreningen Dalager Markeds skøn til at støtte forskellige aktiviteter til glæde for sognets beboere.

KILDER

- Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til nutiden, bind I. Rigsarkivet.
- Rigsarkivet, Matriklen 1664.
- Rigarkivet, Markbogen 1683.
- Rigsarkivet, Matriklen 1688.
- Trap: Danmark, 5. udgave, 1965.
- P. Storgaard Pedersen: Oddum Sogns Historie. Landsarkivet Viborg, Mandtalslister over Lundenæsnes tjener 1770 og 1777.
- Landsarkivet Viborg, Lundesnæs jordebog, 1775.
- Landsarkivet Viborg, Kirkebøger, folketællinger og tingbøger.
- Ringkøbing Amts søndre dels Tiendekommissions Protokol 1816 (kopi i Borris Sogns Lokalhistoriske Arkiv).
- Konrad Understrup: Stamtavle over slægten Lundsgaard, 1913.
- Konrad Understrup: Slægten Lundsgaard, bd. 2, 1915.
- J. Aldal: Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt, Hardsyssels Saga i Tidsbilleder.
- H. Okholm: Træk af Tre Slægters Liv, og mit eget.
- Viggo Bendtsen og Vilhelm Milther: Slægten fra Fastergaard.
- Skjern Dagblad den 31. august 1895.
- Borris Borgerforenings forhandlingsprotokol 1907.
- Herning Folkeblad den 11. oktober 1940.
- Vagn Heiselberg i Ugebladet Landet den 23. oktober 1952.
- Ringkøbing Amts Dagblad den 30. august 1957.
- Jyllandsposten den 15. marts 1954 og 27. august 1964.
- Esbén Graugaard: Vestjysk studehandel som binæ-

ringsvej; Bol og By 1990 nr. 2, s. 141.
 Ejner G. Pedersen: Vadesteder – Broer – Færgefart over Åerne i Vestjylland, Hardsyssels Årbog 1995, s. 88.
 Danmarks Stednavne nr. 17, 2. halvbind, 2. hæfte: Stednavne i Ringkøbing Amt, s. 538.
 Nudansk ordbog, 13. udgave, 1986.
 Danmarks Større Gårde, Ringkøbing, Ribe og de Sønderjyske Amter, bd. 6, s. 181.
 J. J. Hansen: Større Danske Landbrug, bd. 8, s. 257.
 J. Jespersen: Danske Gaarde i Tekst og Billeder II, 1924.
 Danske Gårde i Tekst og Billeder, Ringkøbing Amt 1989-90, bd. 2 B.
 Gotfred Beck: Dalager Marked, barndomserindringer, ikke trykt. (Kopi på Borris Sogns Lokalhistoriske Arkiv).
 Viste Heldgaard: Borris Sogns Søndre Grandelag og Omegn.
 Anders Bårris: Bårris-Slægtens Historie, s. 60.
 Salomon J. Frifelt: Ad Jydske Veje Sønderud 1934, s. 129.
 Salomon J. Frifelt: Gennem de Jydske Udmarker 5. opl. 1962, s. 12. (1. opl. 1929).
 Salomon J. Frifelt: Jyder er vi alle, 1968, s. 244.
 Dagbladet Vestkysten den 28. august 1964.
 Chr. Lundsgaard: Borris Sogn og dets beboere 1688-1988.
 Egon Heldgaard: Uddrag af Marie Harpøths Dagbog 1814.
 Københavns Universitets Almanak 1807-1815.
 Telefonbøger, adressefortegnelser.
 Folk i Borris og andre sogne.
 Egne erindringer.

NOTER

1. De havde børnene: Else Marie f. 1781, død 1782, Else Marie f. 1782, død 4 mdr. gl., Conrad f. 1784, død i Lemvig 1793, Niels f. 1785, der opholdt sig

- flere år i Amerika, vendte hjem og bosatte sig i Sivebæk i Tjørring, Christian f. 1786, Christiane Friis 1787, Nicolai Peter 1788 i Borris og Marie Lisbeth f. 1792 i Søndergade 5, Lemvig.
2. Ragne og Jens havde børnene: Maren f. 1790, Mette Cathrine f. 1794, Mads Jensen f. 1795, Hans f. 1800 og Christen f. 1808, der blev gift med Christenze Nielsdatter og sammen med hende overtog svigerfaderens gård Nørgård i Hjøjtrup, Borris.
3. Sammen fik de børnene Jens 1818, Regine Kathrine 1819, Christine 1822, Johanne 1827, Christian Johan Lodberg 1829, Otilia Marie 1832, Henrik 1835, Sophie 1838, desuden havde de to plejebørn.
4. De fik 1868 en søn Johannes, der blev direktør i Det norske Veritas. I Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt findes på side 238 følgende omtale: *Efter en næsten eventyrlig Karriere betragtes han nu indenfor Skibsbygningen som en meget fremragende Fagmand, og de Regler, hvorefter der i vore Dage bygges Skibe hele Jorden over, skyldes i ganske særlig Grad ham.* Endvidere fik de børnene: Niels Laurids 1869, Otto 1871 samt Karen 1873.
5. De havde børnene N. Thyssen f. 1836, Hanne f. 1838 og Anna f. 1840.
6. De fik børnene Agnes Sofie 1882, Jenny Petra 1884, Nikoline Sørense 1886, Margrethe Frederikke 1888, Anne Kjerstine 1891, der som det eneste af børnene slog sig ned i Borris, hvor hun blev gift med lederen af Forsøgsgården Niels C. Klitgaard; endvidere Kathrine Margrethe 1892, Nicolai 1894 og Gotfred Møller 1896.
7. De fik børnene Niels Meldgaard 1880, Sofie 1881, Eske 1886, Mette Kathrine 1888, Lars Meldgaard 1890 og Mette 1891.
8. De har børnene Sonja, Carl Evald, Hardy og Margit.
9. De har børnene Jørgen f. 1971, Flemming f. 1973, Birgitte f. 1976 og Louise f. 1981.

Ove Navntoft Enevoldsen
 Født i Hoven
 Solparken 18, Borris
 6900 Skjern

En landbofamilies start på et stykke hedejord sidst i 1800-tallet

af Niels Grønbæk

INDLEDNING

De to gårde Sdr. og Nr. Vejvad i Vinding Sogn ved Holstebro havde først i 1800-tallet begge et betydeligt jordtilliggende.

Mod øst grænsede deres marker ind til Aulum sogneskel. Det sydøstre hjørne af Sdr. Vejvads jord havde skel til Holtegård i Aulum. Det var nok egnens udseende i flere hundrede år.

Ind i 1800-årene begynder ejerne af de gamle gårde at sælge ud af deres udmarksjord. På gamle kort kan man se, at herude lå der enkelte små hjem, som ikke var matrikulerede. De var måske baserede på et lejemål imellem ejerne af jorden og en familie, der manglede tag over hovedet og græs til et par køer. Det ser ud til, at kun ved en regulær handel om et stykke udmarksjord, med pligt til at bygge, kunne der komme matrikelnummer og eventuelt navn på en nyoprettet landbrugsjendom.

Ejeren af gården Sdr. Vejvad, Mikkell Jensen (min morfar), frasælger i 1859 et stykke jord på det sydøstre hjørne af sin mark ved Aulum sogneskel. Parcellen, hvor der fra gammel tid lå et hus, får matrikelnummer 1d af Vejvad. Køberen er Svenning Sørensen, Varhede, Aulum.

Jordstykket er i gammel mål 0 Htk., 1 Fdk., 1½ Alb. og købesummen 200 rigsdaler. Sv. Sørensen sælger ejendommen igen i 1868 for 550 rigsdaler og køber senere en større gård, Blindkilde i Vinding. Her gifter han sig med Mette, datteren fra gården, og bliver kendt ud over sognet som Svenning Blindkilde.

Køberen af Matr.nr. 1d i 1868 er Jens Peter Larsen med tilnavnet Vibholm. Han var murer af profession og fik i 1864 af sognerådet overdraget murerarbejdet på en ny skolebygning nær Vinding Kirke formedels en pris på 80 rigsdaler.

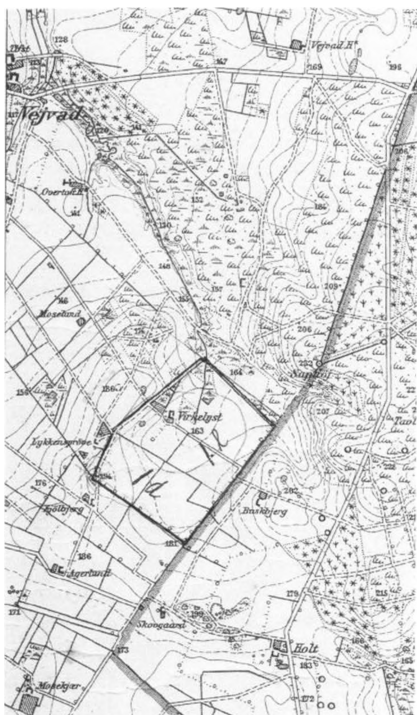
I 1872, den 21.6., udstykker Mikkell Jensen igen fra Sdr. Vejvad. Denne gang en hede-moseparcel beliggende umiddelbart nord for Jens Peter Vibholms ejendom. Jordstykket er uden bygninger og får matrikelnummer 1e af Vejvad. Arealet er 0 Htk., 2 Fdk., 1¼ Alb. Køberen er Thomas Madsen Schøler, søn af den Vinding Degn Anders Madsen, Vinding Kirkeskole. Købspris er 475 rigsdaler, som betales kontant. Th. M. Schøler bygger fra 1872-74 en ny ejendom på grunden.

Efter at sogneråd og amtsråd har attesteret, at Matr.nr. 1e er bebygget, kan Th. M. Schølers skøde tinglyses den 3.7.1874.

Ejendommen får navnet »Virkelyst«, og han er nu lovformelig hedeopdyrker.

I skødet fra 1872 er indføjet, at sælgeren forbeholder sig ret til at grave tørv på en halv tdl. af det solgte, som ligger ind til hans jordtilliggende. Dette forbehold slettes ved Hjern Ginding Herreds Ret den 30.4.1898. Beboerne i Sdr. Vejvad har åbenbart fra gammel tid været vant til at grave tørv på det engdrag, der blev udstykket til Th. M. Schøler.

I det følgende er der løftet lidt af sløret over en familie, der startede på et bart jordstykke og som ved flid og nøjsomhed kom igennem landbrugskriserne i 1880'erne og -90'erne.

Thomas Madsen Schøler som ung. (Foto: A. H. Vorbeck, Holstebro.

THOMAS MADSEN SCHØLER

Gdr. Kristen Buskbjerg, Aulum, har i Hardsyssels Årbog 1956 fortalt lærer E. Jespersen, Vinding, om sin slægt i 100 år. Heri omtaler han det gode naboforhold til familien Madsen Schøler i »Virkelyst«. Det er meget fint folklore, som har sat mig på sporet af en familie, der startede på bar bund for 124 år siden. Kr. Buskbjerg fortæller:

»Fra min tidligste barndom mindes jeg især vor nærmeste nabo Thomas Madsen Schøler i »Virkelyst«. Han og far og bedstefar var meget gode venner; der var vist ikke det, de ikke ville gøre for hverandre. Det eneste, de ikke var enige i, var politik. Thomas var højremænd, mens far og bedstefar var venstremænd, men de snakkede godt sammen. Mangen aftenstund klokken otte, når Thomas sluttede sit aftensæde med løbbinding, tog han sin stok og sin

pibe og gik så over til os; de sad så og snakkede nogle minutter, og så gik han igen. Han var en stout bonde, syntes jeg.

Det gjorde et stærkt indtryk på mig, da han kom på sygehuset og siden blev kørt hjem i lukket vogn. De kom forbi os. Vi høstede havre. Far gik hen til vognen for at tale med Thomas, og jeg hørte den syge mand sige: »Det gør ikke noget, om man dør et år før eller senere, når bare man er færdig«. Det gjorde et stærkt indtryk på mig. Jeg syntes, det var så dejligt at leve, og hver dag var så spændende«.

Anders Fonager, sognerådsformand i Vinding-Vind Kommune 1923-43, har i sine erindringer fra de unge år givet en god skildring af Thomas Schøler. Han skriver: »Det hjem jeg oftest besøgte var »Virkelyst«, hvor min morbror Th. M. Schøler boede. Jeg har ofte undret mig over så lidt forbindelse, der er imellem menneskers politiske stade og deres egentlige jeg. Og her var et typisk eksempel. Thomas var højremand til fingerspidserne, og så var han noget af det mest frisindede, jeg har kendt. Han ville gerne betræde nye baner, når han efter overvejelse fandt dem gode. Han var en meget dygtig landmand og en af stifterne af Andelsmejeriet i sognet.

Jeg var nærmest kammerat med ham, i hans selskab glemte jeg aldersforskellen. Jeg har mangen vinteraften fået et hyggeligt slag firkort med ham og karlen Johan samt gdr. Henrik Buskbjerg«.

Når Th. M. Schøler i begyndelsen af august 1905 lader sygehusets vogn fra Holstebro køre over »St. Solds« ad Vildbjergvejen, kan grunden være, at han fra det højtliggende område ved Taulborghøjene, ca. 70 m.o.h., kan se sit livsværk, det

lavtliggende »Virkelyst« med det høstmodne korn, gården og plantagen i baggrunden. Han døde ca. 14 dage efter, den 23. august 1905.

»VIRKELYST«

Th. M. Schøler har haft to år til sit byggeri, og når han vælger den vestre side af matriklen ved bunden af en skråning, har en god vandforsyning nok været med i overvejelserne.

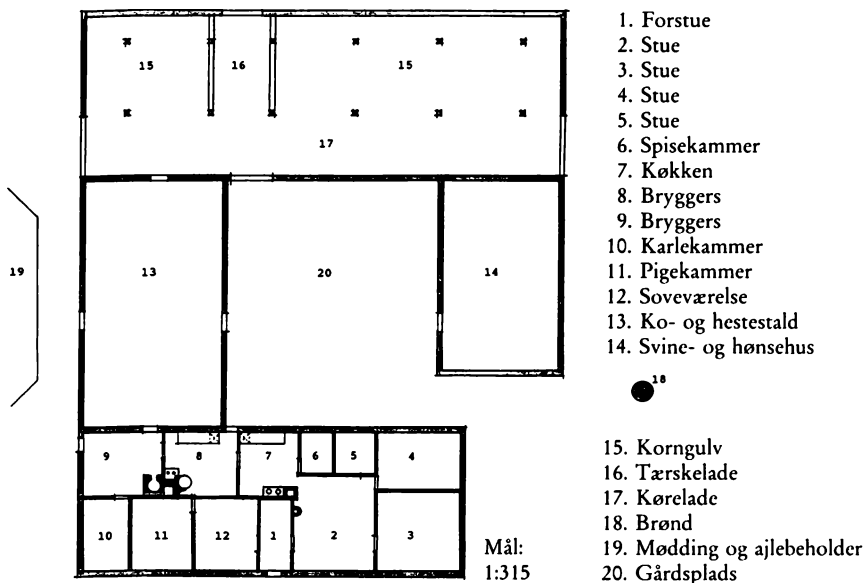
Matrikel nr. 1e har ikke været nem at gå i kast med i 1872. En stor del af parcellen var vandlidende kærjord bevokset med siv. Ikke så sært, at den nord for i sogneskillet beliggende gravhøj på gamle kort hed Saphøj.

Thomas Virkelyst, som han blev kaldt, og hans karl måtte med håndkraft grave dybe grøfter på kryds og tværs for at bortlede vandet fra drænrørene. Den mergel til grundforbedring, der blev opgravet på jordstykket, var ikke af bedste sortering, men brugelig.

Hvilke hjælpemidler Th. Virkelyst brugte ved kultivering, kan der kun gættes om.

De fleste steder brugte man stude som trækraft for ploven. Min fætter, Niels Søndertoft, har fortalt, at hans bedstefar i 1875 brækkede hede op ved hjælp af et par stude forspændt en svingplov, som var fremstillet på Sørvadgård af ejeren der. Det var ikke ualmindeligt på den tid, at håndsnilde landmænd havde biindtægter af forskellig art.

Midt i travlheden har Th. Virkelyst haft tid til at finde en livsledsager, og brylluppet står den 9.6.1873. I Kirkebogen under vielser kan læses: »Ungkarl: Thomas Madssen Schøler 28 år gl. af Degneboligen.

Grundplan over gården Virkelyst i 1905. Vinduer ikke afsat på grund af usikkerhed om placering. Tegnet efter oplysninger fra forfatterens fader og spor i huset. Nord opad.

Pige: Ane Graversen 24½ år gl. af Agerfeld.

Forlovere: Anders Madsen, Degn i Vinding. Thomas Graversen, Agerfeld.

Brudens forældre var Gravers Pedersen og hans kone Mette Katrine fra Vindgab. Brudgommens forældre var lærer Anders Madsen og hans kone Aavel, født Jessen; begge var fra Nordslesvig.

Om lærer Madsen, Vinding Kirkeskole 1851-84, ved vi, at han var en streng men god lærer, der forlangte meget af sine elever, og at der på skoleloddet blev drevet et landbrug, der stod respekt om.

Nu er de to om arbejdet på den nye ejendom, og vi må gå ud fra, at stuehuset har stået færdigt i sommeren 1873.

Hvor meget eller lidt af rede penge, der

har været til rådighed, ved vi ikke. Men Th. Virkelyst var ud af en søskendeflok på 10 og havde en far med en beskeden lærerløn, så det har nok været nødvendigt at se sig godt for.

Murstenene blev håndstrøgne og hjemmebrændte, og der blev i en vis udstrækning anvendt soltørrede lersten. Leret hertil fandtes lidt sydvest for byggegrunden, og stedet blev kaldt »æ limgraw«. Leret har været af nogenlunde kvalitet, idet stuehuset endnu står i fin stand 124 år efter.

Byggestilen var efter tidens og egnens skik med sammenbyggede længer, stuehus indbefattet. Taget var af strå, der var bundet fast på lægterne med håndlavede, snoede halmsimer. Stumper af disse halmsimer kunne stadigvæk ses på lægterne hen efter 1. Verdenskrig.

Stuehuset, de gamle kaldte den »æ sals«, blev indrettet med mange små rum, vel efter tidens skik.

I det ret store bryggers stod der til hen efter 1920 en muret bagerovn i loftshøjde. Denne samt gruokedelen var to vigtige hjælpemidler i en landbofamilies tilværelse. Bryggerset var et arbejdsområde, som særlig ved den sammenbyggede gårdtype blev brugt fra både stuehus og fra stald.

På loftet er der fundet flere ting fra før 1905, her et udpluk:

En rok.

Et stort dejtrug.

En såkaldt timse – en finmasket sold, hvor bagemelet af egen rugavl blev befriet for de største partikler.

En skæppe (man kaldte det en »ski'p«).

En gammel flintebøsse.

En lang såkaldt Døllebajonet (m. tre slebne kanter).

Tre gamle mejerispande fra Mejeriets start i 1888. Disse var usædvanligt tyndhalsede foroven, så rengøringen har været besværlig.

Kostalden havde mange gamle tilnavne: »æ kjørhus«, »æ fæhus«, »æ kohus« m.fl. Her blev ydermuren på de nederste ca. 80 cm støbt i forskalling med dobbelt tykkelse, så der indvendig blev plads til en muret vandrende til dyrene i samme højde.

I stalden blev der plads til to rækker dyr. Disse var bundne med hovedet helt ind mod ydermuren, uden fodergang – to dyr sammen i en lukket bås, så foderet på besværlig vis måtte bæres op imellem dyrene.

Gangbroen midt i stalden blev belagt med mursten, og for at skåne kanten ud mod grebningen blev der her anbragt en træplanke i niveau med gangbroen.

Et nødvendigt redskab ved en kostalds rengøring var møgbøren – over det meste af Ringkøbing Amt kaldet en »støwt«. Et særegent eksemplar af denne brugsgenstand blev meget populær i det nordvestlige Jylland hen over 1900 tallet. Forrest er ret stort og tungt smedjernshjul. Siderne var ud i et stykke træ, håndtagene indbefattet. Og i stedet for støtteben bagtil var der anbragt en planke på højkant, ca. 5x20 cm, omsluttet af fladjern, der fortsatte op på kassens sider. Nutidslandmænd ville nok kalde den en skrummel, men slidstærk var den.

Laden, »æ agerrumlå'e«, er et kapitel for sig. Her har Th. Virkelyst både lagt sin sjæl og vist også lidt grunker i vægtskålen. Den blev tømret som selvbærende konstruktion. Tømmeret, der blev kanthugget med en bredbladet økse, var næsten uden knaster. Alle sammenføjninger blev tappet sammen og låst med trænagler.

Håndværkere, der siden hen i min fars tid så laden, undrede sig over det megen tømmer, der var anvendt, men de havde også rosende ord om det fine arbejde, der var udført.

Det var heller ikke en almindelig »bæslings-snjøker«, der tømrede laden, har min far fortalt. Manden hed Boye Pedersen, boende »Frydetoft« i Vinding, og var ud af den kendte slægt fra Resdal. Gamle Boye, som han senere blev kaldt, havde i 1902 tømmer- og snedkerarbejdet på den nye præstegård i Vinding. Og han havde i sin tid flere svære opgaver ved inventaret

i Vinding Kirke. Her var han fyrmester i 40 år, og som påskønnelse for sit arbejde ved kirken blev han dekoreret med Dannebrogordenen.

Køreladen, »æ kyr'en«, fik en tyk belægning af ler, der blev stampet sammen. Det var et godt fjedrende underlag for en plejl-tærsker. Denne har fået megen omtale for den ringe løn, de lange dage og det svære arbejde. Det sidste er meget overdrevet, idet en dreven plejltærsker forstod at få sit værktøj, plejlen, til at gøre det meste af arbejdet uden at belaste arme og ryg.

I mange år har Th. Virkelyst fået sit korn aftærsket med plejl, det har været hans og karlens faste vinterarbejde, når sneen fæg. Et kærkomment afbræk i de to mandfolks arbejde kunne være, når mor Ane kaldte ind til en kop kaffe og et par stykker fedtemadder med »tilmar o« (gl. ord for pålæg).

Det aftærskede korn måtte over en håndtrukken rensesmaskine, før det blev kørt til Kilde Mølle og gruttet.

Hen imod 1900 fik Th. Virkelyst installeret en hestegang, der kunne trække en såkaldt pigtærsker samt hakkelsesmaskinen.

En hestegang kan ses på enkelte landbrugsmuseer.

Meget tyder på, at byggeriet i 1872-74 kun omfattede tre længer: Stuehus mod syd, kostald i vest og lade i nord. Men vi ved det ikke.

I 1884, den 6.12. (tinglæst 9.1.1885), køber Th. M. Schøler naboejendommen Viibholm på Søndermarken, Matr.Nr. 1d af J. P. Larsen. De to sammenlagte ejendomme er så på 31,8 ha.

Prisen er 2500 kroner (nyt møntsy-

stem). Køberen overtager en privatgæld på 1400 kroner til gdr. Jens Nielsen Agerlund. Restbeløbet på 1100 kroner betales kontant. Ved denne lejlighed låner Th. M. Schøler 200 kroner af sin far. Behæftelsen på de 1400 kroner indfries 17.6.1887.

Bygningerne til ejendommen »Viibholm« bliver nedtaget til grunden, og var den muret i gode brændte sten, er det tænkeligt, at disse og andet godt materiale er anvendt som supplement til en østlig længe i »Virkelyst«.

Østerhuset blev med den ene gavlvæg ind i siden på laden, men uden gennemgang til denne. Loftet kom til at bestå af rafter med halm over, og der blev indrettet svinestier.

En smal indkørsel mellem hjørnet af stuehus og østerhus førte ind til en mindre gårdsplads og afrunder ejendommens udseende, som den så ud i 1905.

I nogle få linier er det umuligt at opsummere, hvilket slid der ligger bag to unge folks start på et bart jordstykke. Der har været lange arbejdsdage for Ane og Th. Virkelyst: Byggeri, dræning, kultivering, mergling, og der blev mod vest rejst en plantage med hvidgran, ædelgran samt forskellige slags løvtræer, bøg, ahorn m.fl. Flere af de gamle løvtræer står endnu. En ret stor frugthave blev der plads til i vestenlæet, men inden da måtte jordstykket kulegraves, har min far fortalt. Hertil kom, at Ane Virkelyst puslede med en hel bigård, så selvforsyningsgraden har været høj.

MARIE OG MIN FAR

Ane og Th. Virkelyst havde en datter, deres eneste barn, Aavel Marie, f. den 14.2.1881.

Aavel Marie Schøler. (Foto: J. Rasmussen, Holstebro).

Marie havde sin skolegang under beskedne forhold i det nærliggende Vejvad. Her var en af Vejvad Nørregårds stuer stillet til rådighed som en biskole til Vinding Kirkeskole, og læreren herfra var vandrrelærer i Vejvad tre dage om ugen. Denne ordning virkede til 1901, da en ny skole blev bygget i Vejvad med en fastansat lærer.

Marie og min far, Niels Dideriksen Grønbæk, f. den 17.12.1879 i Øster Grønbæk i Tvis, blev i 1903 ringforlovet.

Min far var det år vendt hjem fra militærtjeneste i Viborg med et gradstegn. Hvor de unge traf sammen står hen i det uvisse, men Maries faster Kirstine var gift med gdr. Svenning Dideriksen »Vester Grønbæk« i Tvis.

Der var planer om bryllup i »Virkelyst«

Niels Dideriksen Grønbæk. (Foto: Chr. E. Jørgensen, Viborg).

i 1904, men hen på vinteren samme år blev Marie ramt af en ryglidelse, som datidens læger stod magtesløse over for. Marie døde 2. juni 1904.

Hendes far blev syg i Vinteren 1904-05 og døde 23. august 1905. Ca. en uge forinden underskriver han en sælgerkontrakt plus en aftægtskontrakt til min far.

Skødet underskrives i december 1905, men denne gang af enken, Ane Graversen Schøler. Ifølge skødet afleverer Th. Virkelyst en gældfri ejendom på nær 200 kroner, som han har skyldt sin far siden købet af Matr.Nr. 1d i 1884.

1905-1912

Min far overtog de 200 kroner, der skyldtes, og gav 9000 kroner + aftægten for »Virkelyst«. Den overvejende del af købe-

Karen Vejvad.

summen har han lånt i Vest- og Sønderjysk Kreditforening.

Ane Virkelyst blev så boende i de vante omgivelser og holdt hus for min far.

Han forblev ugift i syv år. I den tid havde han to højskoleophold, Vestbirk 1904-05 og Askov 1909-10.

Han gjorde meget ud af gymnastikken og ledede et hold karle i en periode. Det var den Lingske gymnastikform.

Skytteforeningen i sognet var også en af min fars mærkesager. Han har fortalt mig, at man brugte en skydebane i det sydvestlige hjørne af sognet, men at de gode folk i Nr. Omme Sogn kunne høre kuglernes fløjt. En befalingsmand fra Hæren og min far var under en skydeøvelse ude ved Omme sogneskel, og de konstaterede, at fløjtelyden var god nok. Det var de så kaldte opspringere, det var galt med (en

kugle, der strejfede en marksten, kunne gå i vejret og være ude af kontrol). Skydebanen blev flyttet til et sikkert sted.

MINE FORÆLDRE

Hen omkring 1911 begynder min far at gå til violinspil hos den nyetablerede købmand i Sørvad, Karen Vejvad. Sådan fortæller lærer J. Jakobsen, Vejvad, mange år efter ved en festlig lejlighed, så det er ganske vist.

Vist er det, at mine forældre blev viet i Vinding Kirke den 12. september 1912 af frimenighedspræst Morten Larsen, Holstebro.

Der blev ellers travlhed forinden. Min mor skulle have sin købmandsforretning i Sørvad solgt. Stuehuset i »Virkelyst« blev forlænget, men det var en regnfuld sommer, så byggeriet trak ud. En besværlig kornhøst blev det på grund af regnen, så en del korn stod endnu på marken efter 12. september.

Men gilde blev der i »Virkelyst« med telt på gårdspladsen og tre musikanter. Fire brudepiger var med og en enkelt ditto svend.

LYNGHEDEN

Ane og Th. M. Schølers nordlige markskel grænsede ind til den ret store hede, der bredte sig omkring sogneskellet Aulum-Vinding. Kun de mange gravhøje gav en vis markering i det træfattige landskab - den der lå nærmest på Virkelyst var Saphøj. Her som andre steder blev lyngheden udnyttet på mangfoldig vis: Fårehold, afgravning af de store hededørv til bl.a. bilæggerovnen, afhugning af den korte lyng til kreaturfoder samt bærplukning m.m.

Den sky urflugt var her til hen imod

Virkelyst 1947.

1940. De sorte kokke valgte i maj de om-
liggende vårsædsmarker til spilleplads, og
der kunne ofte ses fire til fem kokke plus
høner.

Heden med dens flora og fauna er omtrent
forsvundet. Udbyggede landbrug og
skovpartier giver egnen sit præg, men un-
der de store graner ved Saphøj er der end-
nu spor efter pottekonon Margrethe San-
gers virksomhed for 140 år siden.¹

FAMILIEN MADSEN SCHØLER

Set med nutidsøjne kan overgangstiden
sidst i 1800-tallet, hvor en families forbrug
stort set var hjemmegjort, måske fore-
komme noget kedelig.

Men man kedede sig næppe hos famili-
en i Virkelyst 1872-1905.

Min mormor Mariane, Sdr. Vejvad,
kunne fortælle, at unge og ældre ofte søgte
sammen i hjemmene til alskens løjer og
skæmt. Boye, ham der tømrede laden i

Virkelyst, var en habil violinspiller, så dan-
sen gik ofte lystigt i storstuerne.

Ikke hos alle faldt denne form for
morskab i god jord. En navngiven
mente bestemt, at »i æ violi'n, dæer
bu'er æ Døwl«.

Som en af stifterne af Sørvad Mejeri i 1888
sad Thomas Virkelyst i den første besty-
relse og deltog i beslutningen om byggeri
samt ansættelse af den første mejeribesty-
rer.² Andelshaverne indmeldte sig skrift-
ligt med et antal køer, fra Virkelyst drejede
det sig om 8 køer, det var lidt i overkanten
af gennemsnittet for sognet som helhed.

I perioden 1897-1900 havde Th. Virke-
lyst sæde i det 9 mand store Sogneråd for
Vinding-Vind Kommune, valgt af de
højstbeskattede. Den højstbeskattede
femtedel af vælgerne udpegede den største
halvdel af sognerådet. Den mindre halvdel
valgte af samtlige vælgere.

AFSLUTNING

Ane Virkelyst fik ikke nogen fremtrædende plads i det foranstående. Hun har nok båret sin del af slæbet i de mange år, men hun har også kunnet glæde sig over at se fremgangen.

Hvilke tanker har hun gjort sig ved mine forældres bryllup i 1912?

Ane købte hus tæt ved Vinding forsamlingshus, og bierne kom med. Hun døde i 1921.

Et stort billede af Marie fra »Virkelyst« havde sin faste plads på væggen i min farmors stue i Øster Grønbæk i Tvis.

Engang jeg som stor knægt besøgte farmor Ane fortalte hun mig i få ord om tildragelsen i 1904 og sluttede, efter hun havde kigget på billedet en stund: »Marie var en stout kvinde«.

Det var en bedstemors ord, der blev husket.

Ane og Thomas M. Schøler har så vidt vides ikke efterladt sig noget skriftligt.

Kun én mundtlig overlevering fra Th. Virkelyst er gemt til eftertiden; det er hans

samtale fra sygevoغن med Buskbjergfamilien, der høstede havre i 1905. Her tegner han med få ord ubevidst et billede af sig selv. Og man føler at stå over for et helstøbt menneske.

Hermed er en lille del af en hedeopdyrkers liv og virke videregivet til eftertiden. Om en frisindet højremand, som var med på nye ideer - om de var gode.

NOTER

1. Kristen Buskbjerg, Aulum, fortalte om hende til Esbern Jespersen i Hardsyssels Årbog 1956.
2. Niels Offerens optegnelser.

KILDER

Landsarkivet, Viborg. Skøder fra 1859, 1868, 1872, 1884, 1905.

Protokol fra Sørvad Mejeri, 1888. Sørvad lokalhistoriske arkiv.

Niels Offerens optegnelser. Sørvad lokalhistoriske arkiv.

Detailkort over egnen omkring sogneskillet Aulum-Vinding.

Anders Fonager: *Min slægt*. Ikke publiceret.

Esbern Jespersen: *Kirker, præster og degne i Vinding Vind*. 1934.

Esbern Jespersen: *Vinding Sogn*. 1935.

Esbern Jespersen: *Buskbjerg i Aulum*. I: Hardsyssels Årbog 1956, s. 63-68.

Niels Grønbæk
Født 1916
i »Virkelyst« i Vinding.
Gestenvvej 53,
6621 Gesten.

Plantningssagen i Nr. Horne Herred

af Christen Bonde

Nr. Horne Herred er det sydligste herred i Ringkøbing Amt og det, der i dag svarer til Egvad Kommune minus Strellev Sogn.

»På ubetydeligheden nær er hele amtet blottet for skov. Fra de enkelte småskove, der endnu findes, kan og bør der intet sælges. Dog findes der ved en del større gårde små sluttede plantninger og mindre skove«.

Sådan skriver landøkonom J. E. Hald, Ringkøbing Amt, i 1833.

Problemet var ret alvorligt for landskabet. Skovprocenten var for hele landet ca. 2%, og det var overvejende i Østdanmark. De forskellige herskere havde i de forløbne århundreder brugt løs af træet, bl.a. Christian IV. Han byggede store krigsskibe, og Danmark og Norge var næsten ryddet for store egetræer. Da der gik 2.000 store egetræer til et linieskib, siger det sig selv, at der blev gjort et stort indhug i skoven samtidig med, at husdyrholdet steg. Især får og geder sørgede for at gnave alle nye skud af.

Om kongen indså, at der var faret for hårdt frem mod træerne, er ikke nemt at vide, men Christian IV befalede, at bønderne skulle avle humle, plante pil, abild og ymper (frugttræer). Det virkede bare ikke i Vestjylland.

I august 1639 stod slotsskriver P. Nielsen på Horne Herreds ting og spurgte,

hvordan den kgl. befaling var efterkommet.

»Så fremkom 24 mænd, som vandt og kundgjorde med oprakt finger og ed, at Nr. Herred formedelst den vester havsue (havgus) og skarpe sand og slet egn er ikke bekvemmelig til at sætte piller (pil), men hvor de sættes, da går de straks ud, og hvor de gro, på nogle steder, der er kongens forordning efterkommet. Humle og ymper kan ingen steder have fremgang i herredet«.

Andre steder tog man andre midler i brug for at fremme træplantningen. I her-tugdømmerne Slesvig og Holsten kunne en ung mand ikke blive gift, før han havde plantet et bestemt antal træer, og det blev indført i kirkebogen.

BLOT EN LILLE KÅLGÅRD

De fleste gårde lå dengang nøgne og bare, dog ofte med en lille kålgård til grønkål, løg og måske nogle få krydderurter og en hyldebusk. Ved herregårdene var der dog store haver.

I 1830 skrives der:

»I Hjerm og Nr. Herred er der nu også i mange bondehaver, langs med digerne, plantet pile, og hvor sådant finder sted, ses hist og her nogle få æbletræer, men en enkelt pilerække kan ikke give disse fornødent læ«.

Øst for hovedvej 11 ved Brosbølgård er denne sten rejst for plantninger omkring gården:

»1878 - Jens og Thomas Sørensen - I grov og plantede - og Gud gav grøde - saa skov nu grønnes - hvor før var øde«. (Foto: Gitte Bonde).

At vesteregns almue har så liden sans for havevæsen, er unægteligt. Præsterne var stadig foregangsmænd, således i Lønborg, Sdr. Bork og Hemmet. Efterhånden gjorde man mere ved haverne, og selv nybyggerne på heden kunne afse tid dertil. Derfor ser man også i dag, ved en del gamle præstegårde, store og prægtige træer, og man kan passende bruge Kaj Munks beskrivelse af Vestjylland: »Men hvor præsterne østfra ikke har kunnet holde livet ud i det fremmede uden en stump barn-døimshjem uden for døren og har brugt tid, penge og møje på at skaffe læ og pas-

sende bund, der står træerne, ikke de ranke bøge, men de brede bøge«.

Situationen var efterhånden ved at være kritisk, og det indså man fra kongens side, og fredsskovsforordningen fra 1805 betød et vendepunkt. En så stor sag er dog ikke så ligetil at få vendt.

MANGE TING GÆREDE

Men mange ting gærede i det 19. århundrede. Der gik en folkevækkelse over landet, som gav sig synlige udslag ved, at mange blev mere bevidste i deres daglige virke.

Krigen i 1848, og særligt efter tabet af Sønderjylland i 1864, satte gang i bl.a. heddeopdyrkningen og dermed også i plantningen, som var forudsætningen for, at opdyrkningen kunne lykkes.

»Hvad udad tabes, skal indad vindes« blev mottoet for de aktiviteter, som blev sat i gang. I tiden fra 1861 til 1907 udvides det dyrkede areal med ikke mindre end 467.000 ha – størstedelen i Jylland. Hedeselskabet stiftedes i 1866 med E. M. Dalgas som den drivende kraft udadtil, hvadenten det gjaldt opdyrkning eller plantning.

I begyndelsen af 1870'erne købte selskabet to hedegårde i Påbøl, og på de tilhørende hedecarealer anlagdes ca. 1.200 tdl. plantage. Den ene gård blev nedrevet, mens den anden indrettedes til plantørbolig. Mads Holt blev plantør og bosat her. Mads Holt havde ingen speciel uddannelse, men Dalgas havde opdaget, at han var både velbegavet og flittig. Det var Mads Holts fortjeneste, at der i hans tid plantedes så mange læhegn og anlagdes så mange plantager i Midt- og Vestjylland som tilfældet var. Hans dygtighed bevirkede, at Hedeselskabet udnævnte ham til skovri-

der, og efter hans død rejstes ved Skovri-
dørgården en mindesten for ham. Under
hans bronzerelief og hans data står følgen-
de vers:

I krigen og i freden
du kæmped' lige tro.
Som plantningsmand på heden
dit navn skal blandt os bo.

PIONERER I ALLE SOGNE

På Mads Holts egn nævnes også forstan-
der K. Kristensen, Hoven, og plantør Jens
Christensen, Påbøl, som meget aktive, når
det gjaldt plantning. Men som helhed
gjaldt, at der i alle sogne var pionerer, som
dyrkede hede op og plantede i 1870'erne
og fremover, og deres eksempel smittede.

I Strømmesbøl nævnes Søren P. Laurid-
sen, der plantede 25 tdl. I Rahbæk tilplan-
tede Oluf Tygesen 30 tdl., og han udvir-
kede, at en del hedeparceller blev til den
ca. 120 tdl. store Sejrup Plantage.

Nævnes kan også Gundesbøl Plantage
på omkring 80 tdl. i Hoven sogn. Og min-
dre plantager findes i Bjølbøl, Vinding og
Odderup.

Omkring Tarm anlagdes i 1886 en ca.
50 tdl. stor plantage og i 1899 en på ca. 60
tdl., Gadegård Plantage på 65 tdl. i 1900
og Egvad Plantage på ca. 100 tdl. i 1907.

I Foersom blev der i 1880-90 anlagt fle-
re plantager på hedelodder, og interessant
er det at se vedtægter for en plantage, an-
lagt af flere naboer i fællesskab.

Dette er kun et udsnit af de mange
plantninger, der blev lavet i denne periode,
men alle var de med til at forskønne egnen
og give bedre vækstforhold, herunder læ i
en tid, hvor stadig mere jord toges ind til
dyrkning.

Nævnes bør også de betydelige plant-
ninger, som blev lavet ved Tarm Vandmøl-

I Strømmesbøl ved Tarm minder denne sten om, at »Søren Peter Laursen plantede her fra 1883«. (Foto: Gitte Bonde).

le, det nuværende Blåkilde. Denne planta-
ge ligger tæt ind til de ret betydelige area-
ler, som blev tilplantet på Lønborggård.
Disse plantninger blev begyndt og ledet af
forstassistent Fischer, der boede på Tegl-
gården, som blev plantørbolig, og hvor
der også blev anlagt en planteskole.

Fischer blev omkring 1923 afløst af
forstassistent J. F. Jensen, som virkede i
stillingen til 1947.

Disse mænd fik stor betydning i den
nuværende Egvad Kommune, altså den
del af Ringkøbing Amt, der ligger syd for
Skjern Å. Området syd for Skjern Å var,
indtil det i 1970 blev en del af Ringkøbing-
Skjern Plantningsforening, tilknyttet Øl-

god og Omegns Plantningsforening, der var oprettet 1888, og hvis oprindelige navn var Have- og plantningsforening for Øster og Nørre Horne Herred. Foreningens første formand var læge Philipson, Ølgod. Senere blev provst Thyssen, Ølgod, formand. Da De samvirkende Plantningsforeninger blev stiftet i 1902, blev provst Thyssen denne sammenslutnings første formand.

Ølgod plantningsforening blev stiftet ved et møde i Tarm den 13. marts 1888. Hele enen var den dag indhyllet i en sandstormståge, og E. M. Dalgas, som var med til stiftelsen, gned sig i hænderne og sagde:

»Det er lige et veir til at stifte en læplantningsforening«.

Foreningen var stiftet som have- og plantningsforening, så formålet var at skaffe havefrø, buske og træer til medlemmerne. Mindste bestilling var på 45 øre. Frugttræer kostede 35 øre og frugtbuske 8 øre pr. stk. En tid havde foreningen sin største omsætning ved salg af frø, frugttræer og frugtbuske, og det bekymrede bestyrelsen en del, for det var lætræer, man helst ville formidle. Men denne udvikling blev dog senere vendt.

BEVIDST LANDSKABSPLEJE

Plantning af træer langs vejene blev drøftet på den årlige generalforsamling – næsten hvert år siden 1893. Ligeledes agiterede man for, at der plantedes træer på offentlige pladser og steder, men man fik ikke altid nogen reaktion fra kommunen.

Fra foreningens side gjorde man meget ud af vejplantninger, og bestyrelsen besluttede i 1897 at uddele gratis planter til at anbringe på iøjnefaldende steder – altså en bevidst landskabspleje og en parallel til vor tids »plant et træ«.

Kursus i både plantning og havebrug blev også tilbudt. Tre dages foredrag og undervisning kostede 5 kr.

På generalforsamlingen i 1897 vedtog man at foretage en udflugt til Birkebæk og Høgildgård, og denne udflugt afvikledes den 14. juni 1897 og var overmåde vellykket. I alt 93 deltog. Der var lejet to bænkevogne til Kibæk station, og resten af forsamlingen kørte på 3. kl. billet. Skovrider Chr. Dalgas og assistent Melsen tog mod selskabet i Kibæk, og på 15 vogne kørtes over Hjortballehøje til Høgildgård, efter at man i Birkebæk havde set på kulbrænding.

I Høgildgårds have spistes frokost, hvorefter man kørte til Birkebæk skovriderbolig, hvor man besøgte haven, engen og sandjordskulturen. Hele selskabet nød udsøgt gæstfrihed hos skovrider Dalgas og frue, og her blev man beværtet med rabarbergbrød. Herfra gik turen til Kibæk, hvor man nåede aftentoget.

Udgifterne var følgende: 2 bænkevogne fra Ølgod 72,50 kr., 4 billetter fra Ølgod 8 kr., 9 billetter fra Tarm 13,05 kr., 3 billetter fra Troldhede 1,20 kr., 14 vogne a 7 kr., sammenlagt 98 kr. Drikkepenge på kulbrændepladsen, Birkebæk, Høgildgård og Kibæk 11,75 kr. I alt 204,50 kr.

KREDSFORSTANDERE

Aktiviteterne var mange rundt om i sognene, der hver havde en kredsforstander som foreningens repræsentant. Nogle af dem gjorde en stor indsats, idet de ordnede bestillinger og fordeling af planter, og kneb det med pengene, lagde de også ud for medlemmerne.

Selvom mange gjorde en stor indsats, går det vel an at nævne en enkelt ved navn

Hædersdiplom tildelt møllejer Jens Pedersen Damgaard, Foersom i 1894 for en særlig indsats.

som eksempel, nemlig Peter Gejl Hansen, som var lærer i Foersom i 40 år, indtil 1918. Han var meget aktiv, f.eks. anlagde han haver for folk og havde på sin ejendom en forevisningshave. I 1918 blev P. Gejl Hansen udnævnt til æresmedlem af Bølling-Nr. Herreds Landboforening.

Omkring 1900 var der en vældig aktivitet med hensyn til plantning. Møllejer Jens Pedersen betalte i flere år for træer og læplantning ved et husmandssted. Det var i Foersom.

I 1922 blev der i samarbejde med landboforening og borgerforening anlagt en forsøgs- og forevisningshave på 1 ha. i Tarm. Der blev anstillet forsøg med frugttræer og prydbuske og læets betydning for disse. Forannævnte, lærer P. Gejl Hansen var leder af denne forevisningshave, og en

vis nabovirkning, ud i området, har der utvivlsomt været.

Efter en voldsom sandstorm i foråret 1938, som var katastrofal mange steder, blev interessen for plantning igen aktuel. Hedeselskabet oprettede »Det flyvende Korps«, som i de følgende år udførte et godt stykke arbejde. Det var overvejende enkeltrækker af gran, tjørn og seljerøn, der blev plantet i de år. Disse hegn er efterhånden ved at være udslidte, og mange udgåede træer viste, at både tørke og svampeangreb var meget ødelæggende.

Men for mange lodsejere følte det som en næsten umulig opgave at forny disse hegn, som i mange tilfælde stod i skel. Landbrugets økonomiske situation indbød ikke ligefrem til at investere i noget, som ikke ville give et økonomisk afkast inden for en overskuelig tid.

Hvordan skulle disse fornyelser af plantninger, både læhegn og omkring gårdene, finde sted?

HVAD SKAL DER PLANTES?

Af ældre mødereferater fra plantningsforeninger er dette en stående diskussion: Hvad skal der plantes?

Ved landmandsforsamlingen i København i 1852 havde man også plantning på dagsordenen. Emnets indleder, kammerherre Riegells fastslog her, »– at varig frugtbarhed i Vestjylland kun kan forventes i forbindelse med levende hegn og træplantninger«.

Det var man enige om, men så hørte enigheden også op. Skulle det være gran eller fyrretræer eller løvtræer som ask, ahorn, eg, el eller poppel. Hvad skulle man anbefale?

Det blev nåletræerne, især hvidgran, som kom til at præge det vestjyske landskab i takt med hedeopdyrkningen, og dette varede, til man i 1967-68 lancerede de 3-rækkede løvtræshegn. Disse hegn består af en blanding af blomstrende buske som bærmispel, syren, sargensæble, gedebled m.fl. og ammetræer af el, pil og poppel samt de blivende træer, bl.a. eg, ahorn, elm og ask.

Sådanne hegn har den fordel, at de overfor sygdomsangreb, i en enkelt art, er mindre udsat end en monokultur.

Der er gennem mange år udført et stort plantningsarbejde af de enkelte lodsejere, – det, man med et nudansk udtryk kalder den individuelle plantning, hvor planterne fåes gennem plantningsforeningen, og hvor der ydes et vist statstilskud, p.t. 50% af planternes indkøbspris. I Ringkøbing Amt er der i 1994 udleveret ca. 200.000 planter i den individuelle plantning.

En anden form for plantning er de kollektive plantninger – altså et læplantningslaug, hvor man planter i et helt område, og hvor medlemmerne i et laug lader en entreprenør, i de fleste tilfælde Hedeselskabet, udføre alt arbejdet, således rydning af gamle hegn, pløjning, plantning og renholdelse i tre år. Lodsejeren betaler for dette 50% af omkostningerne, resten bliver dækket af tilskud.

Det kan man kalde landskabspleje af stort format og til gavn for en egn, så man behøver ikke af den grund at tage anstød af det beløb, der gives i tilskud.

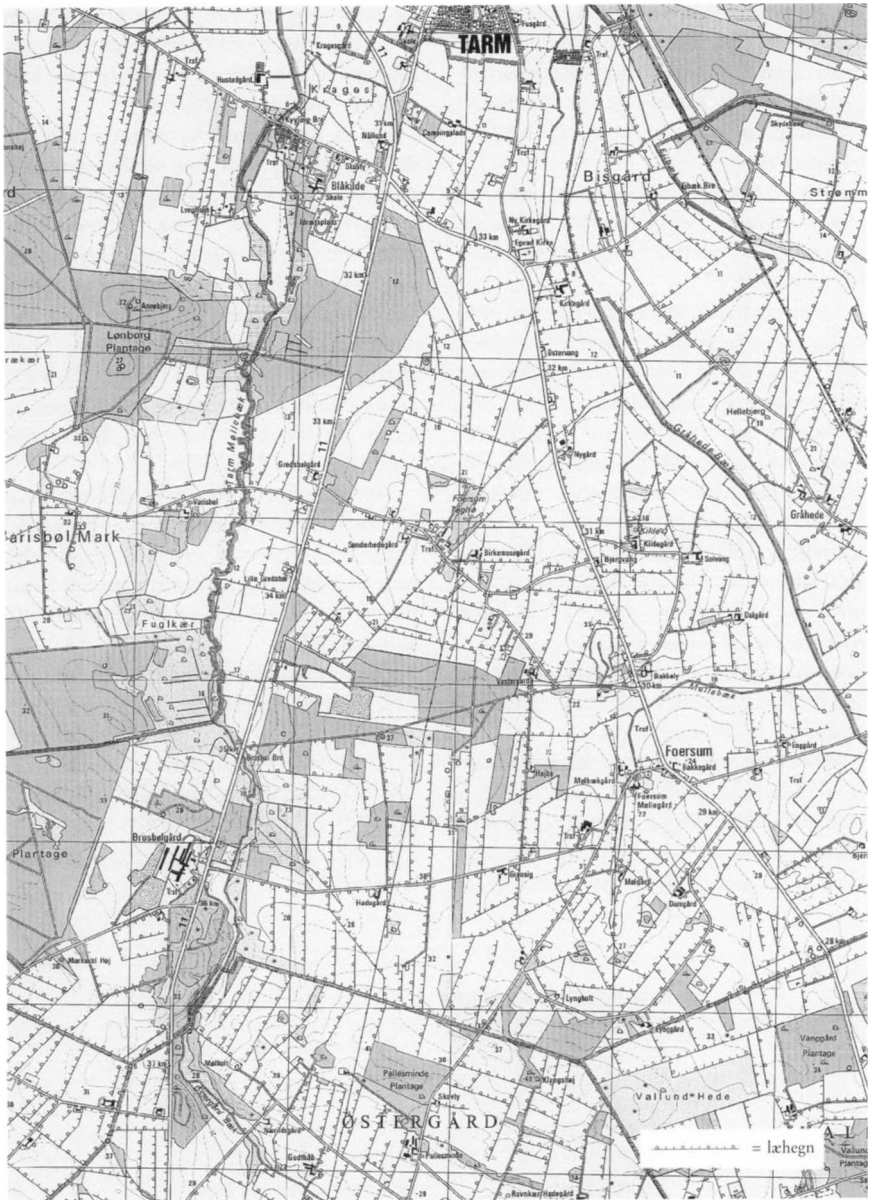
LÆPLANTNINGSLOV

I 1968-69 blev de første 3-rækkede hegn plantet i Lønborg sogn, det blev til ca. 10 km. Der var gennemført en vis jordfordeling, og nye skel var afsat. Alligevel var der lidt skepsis, for hvad ville tre rækker træer ikke tage af jord! Man fandt dog hurtigt ud af, at de faktisk tog mindre jord end et gammelt hvidgranshegn, som mange steder havde en bredde på 6 m.

Siden er der hvert år plantet hegn i marker og omkring gårde, vel ca. 30 km årligt. Disse plantninger er efterhånden ved at præge landskabet og giver et varierende billede med gennemsigthed i vinterhalvåret, når det står uden løv, og når forsommeren kommer, da med løvspring i de forskellige blomstrende buske.

Givetvis er der mange sidegevinster ved disse hegn. Det primære er at nedsætte risikoen for erosion, men også indvirkningen på mikrofloraen og højere gennemsnitstemperaturer spiller ind.

Ja, hele den økologiske balance i naturen vil være påvirket af plantning i det åbne land. Spørg blot en biavler, en ornitolog, en jæger.

Udsnit af kort i 1:25.000 over Foersum og nærmeste omegn. Man ser de mange plantninger, både småskove og begn.

I 1976 fik vi for første gang i landet en læplantningslov, som administreres af Fællesudvalget for Læplantning. Fællesudvalget består af 1 folkevalgt for hvert amt, som tillige er formand for amtets læplantningsudvalg.

Den folkelige opbakning omkring plantningssagen har været stor. Årsmødet, som afholdes hvert år i maj, samler 350-400 deltagere.

Læplantningsloven er flere gange revideret, og i dag er der mulighed for plantning af seks rækker og småplantninger, bl.a. urationelle markstykker. Dette vil i de kommende år, også her i Nr. Horne Herred, medvirke til et landskab, som befolkningen vil føle behageligt at færdes i.

Plantningssagens historie er lang og spændende, både her i Nr. Horne Herred og andre steder. Dette er kun brudstykker, men lad det slutte med, hvad Jeppe Aakjær, som ellers ikke havde mange venlige ord tilovers for Hedeselskabet, siger om E. M. Dalgas, der kom til at betyde så meget for plantningssagen:

»Den som engang har set hans lille, tætte skulderfaste skikkelse, med det grå, kortstudsede fuldkæg og de tunge, blankkravede skafestøvler, glemmer ham sent. Han mindede om disse seje, lavstammede

og bredskyggede træer på heden, med jern i veddet, hvoraf han opelskede så mangfoldige, og som står og sveder en ram lugt af harpiks og energi fra sig.

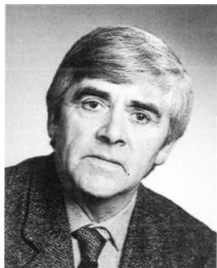
Jeg så ham i min barndom, i mit fødesogns skole, hvor han skulle omvende en flok trevne bønder til plantningssagen. I begyndelsen sad de og spyttede over kors, tværede klatten ud med kæppen og var hverken til at hugge eller stikke i. Men som en fjerder sprang Dalgas ned fra katederet og gik dem enkeltvis på huden; han angreb dem forfra og fra flanken; han ærtede og stak; han fremdrog hyppigt andre egnes glørværdige eksempel: han endte med at smigre dem tykt:

De tøede op, de gik i tøjet, de lo ad hans friluftsbændere, så deres maver hoppede. Og så midt i latteren – en rask drejning på hælen og nu front mod den næste indvendning. – I mindre end en halv time havde han dem alle«.

Dette kunne lige så godt være foregået i Nr. Horne Herred!

KILDER

- T. Skrubbeltrang: Det indvundne Danmark.
 H. P. Kristensen: Nr. Horne Herred.
 J. E. Hald: Ringkøbing Amt 1833.
 Ringkøbing-Skjern Plantningsforenings jubilæumsskrift 1888-1988.

Christen Bonde
 »Foersom Vestergård«
 Teglgårdsvej 20
 6880 Tarm

Det lyseblå korps

Provisoriets jernnæve i Ringkøbing Amt 1885-1894

af Arne Lind

I 1994 var det hundrede år siden, at det militære gendarmerikorps opløstes efter en effektiv virksomhed på ca. 8 år og 5 måneder. I de fleste landbofamilier findes en eller anden dunkel overlevering om gendarmernes aktiviteter, og om hvorledes vore dages forlængst afdøde olde- eller bedsteforældre taklede dem. F.eks. da farfar og hans ældre bror sammen med deres jævnaldrende kammerater i ly af mørket drog rundt til egnens bøndergårde og skrev »Ned med Estrup!« på ladeportene og fik konsejlspræsidentens gendarm på halsen, dog uden at blive opdagede. Hvilken skandale ville en afsløring ikke have været i hjemmet med den stærkt reaktionære højrefar, når det så samtidigt ville blive afsløret, at forbrydelserne havde fundet sted med stjålet skolekridt. Ikke sært at datidens landboudom senere fik prædikatet »revolutionære for deres tid«.

Efter hundrede år er alting glemt, og dette gælder måske i særlig grad noget ubehageligt, som gendarmerikorpsset var for flertallet af den danske befolkning. En gendarm¹ var nemlig slet og ret en politisoldat og et gendarmeri et politisoldatkorps, og som læseren sikkert allerede har

fornemmet, havde dets oprettelse en politisk baggrund.

I datiden skildredes gendarmen af forfatteren Henrik Pontoppidan i hans velkendte novelle *Den første Gendarm*. Det kan måske undre, at gendarmkorpsset og dets virke ikke af samtiden er synderlig veldokumenteret, og årsagerne til denne kendsgerning skal muligvis søges i det faktum, at korpsset i den brede befolkning var temmelig upopulært. Siden er korpsets virke belyst ud fra militær- og politihistoriske synsvinkler, desuden er udkommet *Gendarmslaget på Aars kro 1. marts 1887* i hundredåret for dette himmerlandske bråvallaslag, der i hovedtræk skildrer en enkeltbegivenhed i korpsets historie. Drejer det sig derimod om korpsets virke ud fra et landsdelshistorisk synspunkt, må oplysningerne søges mere ydmyge steder.

Her skal gøres et forsøg på at skildre korpsets dagligdag i en underafdeling af dette i Ringkøbing amt samtidig med, at vi stifter nærmere bekendtskab med nogle af de personer, som enten ad militær vej lod sig forsætte, d.v.s. forflytte uden ansøgning eller lod sig hverve til tjeneste i korpsset.

To gendarmere, en bereden, d.v.s. med hest, og en ubereden; beredne havde højere status. Korpsset kaldtes »De lyseblå« eller »Forglemmigej« efter uniformens lyseblå farve. Uniformen bestod af en våbenfrakke, i lige måneder knappet til højre, i ulige til venstre; hertil benklæder, hvidlakeret lædertøj, bandoler (skrævem) og livrem til patronstaske og sabelgehæng. På skulderklapperne korpsmærket G. K. i hvidt metal. På hovedet en kepi (kasket) med rød pompon. Desuden brugtes feltkasket og garnisonshue (spidshue). På uniformen kantning af sølv for officerer og hvid uld for andre; underofficererne havde sparrer (gradstegn) og ærmespejl i samme materiale på underarmene. Fangsnor af sølv med rød silke, hvide handsker og sort halsbind. Beredne gendarmere havde af rideudstyr mantelsæk og feltflaske samt lange rytterstøvler. Bevæbning var for beredne omdrejningspistol med 5 skud, karabin og ryttersabel, for uberedne omdrejningspistol, karabin og fodfolkssabel, en såkaldt Dyrendal, samt tornyster i sælskind. (»Illustreret Tidende« 22/11 1885).

DEN POLITISKE STRID, KORPSETS OPRETTELSE OG FORMÅL

Den politiske baggrund var det enevældige højres militærpolitik efter det knugende 1864-nederlag, hvorefter militære sagskyndige gik ind for oprettelsen af stærke permanente fæstninger. En sådan befæstning ønskede regeringen med konsejlspræsident Estrup i spidsen at omdanne byen København til for enhver pris, med eller uden folketingets samtykke.

Over for partiet Højre stod det stærkt splittede Venstre uden effektivt værn mod regeringens uparlamentariske beslutninger om bevillinger til byggeriet, idet regeringen gennemtrumfede sine hensigter helt uden om tinget. Det bragte selvsagt stemningen i befolkningen på kogepunktet i løbet af året 1885.

Venstreaviserne tog voldsomt til genmæle mod regeringens overgreb, og følgen blev en byge af sagsanlæg, arrestationer, tumultagtige politiske møder og lignende over hele landet. I den forbindelse blev det politiske møde i Holstebro i 1885 landskendt. Mødet resulterede som bekendt i, at folketingsmand Christen Berg og to af de vestjyske mødeledere, Th. Nielsen og P. Noes, hver idømtes 6 måneders fængsel for at føre politimester Borup ned fra taltribunen.²

Til bekæmpelse af de oprørsagtige tilstande i befolkningen havde regeringen barslet med indsættelsen af regulære militære tropper, men hærledelsen havde ikke turdet garantere for soldaternes pålidelighed ved direkte indsættelse mod en værgeløs befolkning, i hvilken soldaternes nærmeste slægtninge naturligt ville være at finde. Denne indstilling syntes velbegrundet, idet der på kasernen i Århus var

opstået en mytteriagtig stemning blandt det menige mandskab, idet der på en samlingsstue var blevet råbt »ned med Estrup!« og »leve republikken!« Det hele endte med, at 19 menige soldater idømtes mellem 5 og 10 dages mørk arrest for at spekulere over den estrupske provisoriepolitik's følger og dens indvirkning på stemningen i hæren. Et frivilligt hvervet korps ansås for løsningen på regeringens trængsler, og tanken om Det militære Gendarmerikorps var født.

Årets uroligheder kulminerede den 21. oktober, da en 19-årig typograf Julius Rasmussen passede konsejlspræsident Estrup op uden for dennes hjem på Toldbodvej 26 i København og affyrede to pistolskud mod ham, dog uden at såre ham. Denne begivenhed fik bægeret til at flyde over. Politiet udvidedes, gendarmerikorpset oprettedes og livjægerkorpset genoprettedes til beskyttelse af kongens person.

Regeringen lå ikke på den lade side, idet den provisoriske (foreløbige) lov om korpsets oprettelse var en kendsgerning allerede 27. oktober, inden ugedagen for attentatet.

Korpsets formål var i hele landet at yde de civile myndigheder understøttelse til opretholdelse af den offentlige sikkerhed, ro og orden samt håndhævelse af de bestående love og anordninger. Af andre bestemmelser i loven var det værd at hæfte sig ved, at udgifter foranledigede af loven skulle afholdes af statskassen. Ligeledes skulle den hvervede menige gendarm have gennemgået sin uddannelse inden for hæren, være ugift, af sund og kraftig statur, ikke over 35 år gammel, være pålidelig, ædruelig og af ulastelig vandel.

Man forpligtede sig til mindst et års tjeneste i korpset, dog kunne man afskediges,

Ritmester Edvard Valdemar Sass (1835-1917). Chef for 3. Gendarmeriafdeling i Kolding. Efter omorganisering i 1891 blev Sass chef for 1. Gendarmeriafdeling, der omfattede alt øst for Storebælt. Afdelingen i Kolding blev nr. 2 og fik Fyn under sig. På billedet er Sass iført snore- eller løbefrakke, af officerer brugt indendørs for at skåne den ordinære uniform.

såfremt tjenesten ikke blev udført tilfredsstillende, eller man gjorde sig skyldig i større forseelser, eller der ikke var brug for ens tjeneste længere. Allerede inden en uge efter lovens datering kan venstrepresen oplyse, at der havde meldt sig 500 ansøgere til denne nobelgarde for frihed og fremskridt, og man påstod, at 120 af dem havde været blandt ansøgerne til den året i forvejen ledige skarpretter-stilling. Så var fronten fra begyndelsen kridtet op.

DEN FØRSTE INDKVARTERING

Inden månedsdagen for attentatet på

Estrup arriverede til Ringkøbing med 8-toget (aften) to gendarmeriofficerer, d'herrer ritmester Sass fra 5. Dragonregiment i Randers (chef for 3. Gendarmeriafdeling i Kolding) og premierløjtnant Hansen fra Københavns 1. Artilleriafdeling (chef for 1. Gendarmeriafdeling i København). De kendetegnedes ved deres våbenarts uniform, suppleret med et rødt tre tommer bredt armbind med hvid kantning foroven og forneden på venstre overarm. Som frygtet var officererne ankommet til byen for at forberede indkvarteringen af den øvrige større gendarmstyrke, idet byen havde opnået den tvivlsomme ære at blive udset til hovedstation for et af korp-

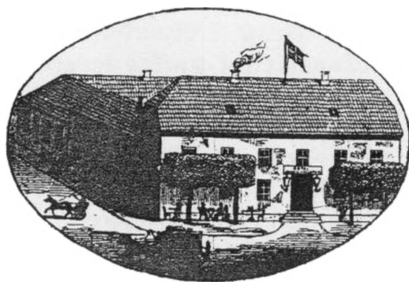

Premierløjtnant Theodo (sic !) Frederik Lund (1849-1901). Kom fra 15. Infanteribataljon til Ringkøbing som detachementschef. Allerede 4. maj 1887 udnævnt til kaptajn i 16. Infanteribataljon i Odense. (Foto: L. Dinesen, Odense).

sets detachementer. Foreløbig satsede autoriteterne på en indkvartering af tre års varighed.

Allerede 8. december kan man oplyse, at den øvrige styrke vil ankomme til byen med 10½ toget (nordfra) om aftenen. Styrken bestod af 15 beredne, 18 uberedne menige gendarmere og 1 trænkonstabel, d.v.s. hestepasser, og når afdelingens 3 sergenter og chefen premierløjtnant T. F. Lund regnedes med, var det i alt 38 hoveder. Havde det ikke været for tidspunktets skyld, ville deres ankomst sammen med de mange heste uden tvivl have været noget af et tilløbsstykke. Ringkøbing var blevet tilgodeset med provinsens talstærkeste gendarmdetachment, og dette uden tvivl med den baggrund, at Venstre stod stærkt på egnen, hvor De bergske Blade var ekspanderet til hele fire aviser³. Da Berg desuden var valgt til folketinget i Koldingkredsen, var denne by sikkert med samme omtanke blevet valgt til hjemsted for 3. Gendarmeriafdeling.

I Ringkøbing foregik indkvarteringen efter korpsets ønske, idet der i bager L. Klokkers gård ved torvet havde været en passende lokalitet i form af en stor sal, hvor hele styrken kunne kaseres på et sted. I Klokkers gård fandtes også den nødvendige staldplads for hestene. Rundt omkring i landet kneb det ellers gevaldigt med at finde plads til afdelingerne, først og fremmest til folkene, hvorimod man gerne ville have indkvarteringen af hestene. Prisen for hele herligheden i Ringkøbing blev 800 kr. pr. år, men det kom bag på byrådet her såvel som andre steder, at de lokale borgere selv skulle betale for indkvarteringen i henhold til en forlængst forældet lov fra 1816 og i modstrid med den provisoriske lov om korpsets oprettelse.

Før alle gendarmere i Ringkøbing samledes i bager Klokkers gård, var de fordelt på Hotel Ringkøbing (billedet), bager Klokkers gård og Jernbanehotellet. (Efter annonce i »Ringkøbing Amts-Avis« 4/10 1880).

De første dage gik med eksercits, våben- og anstandsøvelser og lign. Snart marcherede korpset gennem byens gader, og pressen fik travlt med at citere hinanden. F.eks.: »Gendarmsoldaternes holdning lader meget tilbage at ønske og fysiognomierne vidne om alt andet end intelligens«.

Venstrepresen kommer med råd om omgangen med gendarmene og opfordrer til at lade gendarmene være i fred, undlade udtalelser i deres nærværelse og om nødvendigt være påpasselig i sit ordvalg, hvilket vil gøre risikoen ved at tale i deres nærhed mindre. Ved en besindig optræden fra vore meningsfællers side ville gendarmene ikke få noget at bestille, så det snart vil vise sig, hvor overflødige de er. Det vil også være korrekt, at enhver god demokrat, d.v.s. venstremand, såvidt det er i hans magt, undgår at stifte bekendtskab med gendarmene, undgår selskab med dem og endelig holder sig fra steder, hvor de er til stede. Hvor gendarmene er, skal de nemlig helst have lov til at være – alene.

Til Brug i Anledning af Julevartering - øffes leveret:

25 Jernsenge med tilhørende

3⁴ tykke Sømadratter,
Hovedpøller og Fodstyk-
ker,

75 uldne Sengetæpper,

50 Par Blåargarns-Lage-
ner, 2¹/₂ Al. lange,

75 Haandklæder, 1¹/₂ Alen
lange.

Konditioner ere til Efter-
syn paa Byfogedkontoret, hvor
skriftlige Tilbud modtages ind-
til Lørdagen den 21. d. N.,
Kl. 4 Efterm., inden hvilken
Tid Prøvestykker kunne ind-
leveres paa Raadhuset, hvor
Tilbudene ville blive aabnede
Kl. 4¹/₂ i Bydernes Overvæ-
relse.

Ringkjøbing, den 20. November 1885.

B. B. B.

H. B. Petersen.

*Annonce indrykket af byfogeden i »Ringkjø-
bing Avis« efter fornødenheder til de 25 gen-
darmere i bager Klokkers gård, Torvet 12. Til
hver seng hørte 5-tommers madras, hovedpølle,
fodstykke, 3 uldne sengetæpper, 2 blåargarns-
gener og 3 handklæder. Af politiske grunde blev
annoncen kun indrykket i denne avis og ikke i
den mere udbredte »Ringkjøbing Amts-Avis«.*

EN GAMMEL KONE I NO

Korpsets daglige virke bevæger sig langt
fra og ofte på tværs af de utallige »gen-
darmhistorier«, som i datiden verserede i
stort tal. En kendsgerning er det dog, at
mange af beretningerne slet ikke er histo-
rier, men virkeligt stedfundne og indrap-
porterede hændelser. I Ringkjøbing fryde-

de Amtsavisen sig over, at netop dens by
og ikke konkurrentens i Holstebro var
blevet udset som stationeringsby for
korpset, underforstået, at her blev der da
noget at skrive om. At avisernes meddel-
elser om korpsets virke var mere sandfær-
dige, end eftertiden har villet tro, er nok
en påstand, men vi må ikke glemme, at
fremkom der urigtige oplysninger i dags-
pressen om korpset, var det netop en af
dets opgaver at imødegå dem, så derfor
kan vi i det store og hele regne med, at
avishistorierne er sandfærdige nok og ikke
så lidt morsommere at stifte bekendtskab
med end korpsets fåmælte rapportbøger.

Allerede 14. december kunne Amtsavi-
sen bringe sin første meddelelse om gen-
darmernes aktive tjeneste på egnen. En pa-
trulje på seks mand havde været ude i
landsbyen No, aflagt besøg hos skolelærer
Madsen og spurgt, om han havde sine pa-
pирer i orden, og var derefter hos en gam-
mel kone, som boede i et lille hus ved
siden af skolen. Hende havde gendarm-
erne spurgt, hvad hun levede af. Konen hav-
de svaret, at hun havde sit tarvelige ud-
komme ved at karte, spinde og strikke for
folk, og med disse oplysninger havde gen-
darmterne været tilfredse. En bereden pa-
trulje havde været i Hover og spurgt om
vej til Herninglandevejen, men havde fået
forkert besked og måtte ride en længere
omvej.

Oplysningerne til stykket i avisen var
kommet fra en af egnens pålidelige bønder
og indrykket i avisen af dennes medarbej-
der Søren Hansen. Dagen efter får han og
redaktør Lind alligevel skrupler over
stykkets fremkomst, og det ender med, at
redaktøren rider til No for at få historien
verificeret. Her viser det sig, at oplysnin-
gerne om læreren var urigtige, og den

gamle kone kunne han slet ikke spore eksistensen af. Avisen fremkommer straks med en berigtigelse af de usande meddelelser. Alligevel må redaktøren, medarbejderen og meddelelsen til flere afhøringer hos politiet, og sagen ender med, at den ikke forfølges yderligere.⁴ Avisen havde ved en tilfældighed reddet sit omdømme i relation til en sladderhistorie, så i dette tilfælde havde gendarmhistorien været uden hold i virkeligheden.

RINGKØBINGDETACHEMENTET SPLITTES

Datidens politi hørte under kommunerne, og overdreven sparsommelighed havde medført, at politidækningen i landområderne var urimelig tynd. I det udstrakte Ringkøbing amt med 81.000 indbyggere var der kun tre politibetjente.⁵ I Ringkøbing og de udstrakte Ulfborg og Hind herreder var der kun politibetjent Peter Henrik Erichsen.⁶

Opretholdelsen af den talstærke Ringkøbing-garnison var med andre ord ikke holdbar og effektiv i det lange løb. Allerede først i december måned 1885 havde herredsfogderne i Ringkøbing Amt afgivet deres betænkninger angående gendarmkorpsets virke. De anså det for et gode som hjælp i den daglige polititjeneste i det udstrakte amt. Hammerum Herred med sit ca. 1171 kvadratkilometer store område havde kun én landbetjent og blev derfor i den forbindelse foreslået tilgodeset med et særskilt såkaldt kommando. Herredsfoged Krarup advarede dog mod at lade gendarmene have vagttjeneste ved markeder og lignende, som forholdene var for tiden.

I henhold til en ministeriel bestemmelse af 5. februar 1886 måtte styrken spredes

Politibetjent Peter Henrik Erichsen stående på trappestenen til sit hus i Vestergade i Ringkøbing. Politibetjent i Ringkøbing og Ulfborg og Hind herreder. I gendarmkorpsets tid var han bindeled mellem dette og herredsfogeden. Far til Mylius Erichsen. (Ringkøbing Museum).

ud over amtet, og der opstod såkaldte bistationer og midlertidige bistationer, også benævnt faste eller bevægelige bistationer. De respektive betegnelser forekommer noget diffuse, og korpset har næppe internt været i stand til helt at skelne de forskellige betegnelser fra hverandre.

Kommandoet i Herning fik løjtnant P. S. Petersen som chef, desuden sergent C. Rasmussen og 15 menige gendarm. Umiddelbart fik Kommandoet tre bistationer, Ikast med tre uberedne, Vildbjerg med tre beredne og Kibæk med to beredne og to uberedne gendarm. Bistationen i Kibæk ses i en periode at have oprettet en midlertidig bistation på Classonsborg

med indkvartering hos fabrikant H. Lorcht, på grund af mange skovtyverier på egnen.

Bistationen i Lemvig, som også var tilgodeset med beredent mandskab, havde bistationerne Bøvling, Vandborg og Langerhuse under sig. Sidstnævnte flyttede successivt sammen med hofdearbejderne langs kysten. Bistationen i Struer havde bistationerne Sevel og Humlum, hvor førstnævnte blev inddraget efter ca. 1½ år. Bistationen i Humlum fik heller ikke nogen længere levetid. I december måned 1888 ses den forlagt til Nørholmgaard i Møborg sogn på grund af en tyveribølge på egnen.

Den midlertidige bistation i Bjerregaard ved Nymindegab var kun aktiv i tidsrum, hvor der fandt større entreprenørarbejder sted i Mindet og deraf følgende stor tilstrømning af fremmed arbejdskraft, som myndighederne ønskede at kontrollere. Med udgangen af året 1888 indskrænkedes Ringkøbingdetachementet til kun at bestå af sergent N. Nielsen, to beredne og to uberedne gendarmere, sidstnævntes antal varierede dog noget. Da Gendarmerikorpsets organisation ændredes fra 17. april 1891, blev Holstebro korpsets hovedstation på egnen, og Ringkøbing deklasseredes til bistation, hvilket problem man dog omgik ved slet og ret at kalde den for »stationen«. Indkvarteringen af den spredte styrke var heller ikke så problematisk, man indkvarterede sig passende steder. I Herning f. eks. hos Poul Andersen, Hotel Herning.⁷ Den 14. november 1889 havde to uberedne gendarmere oprettet en midlertidig bistation et sted i Dybe sogn og indkvarteret sig hos gård ejer Niels Mærsk Kaasgaard, men allerede dagen efter flyttede de til gæstgiver Chr.

Larsen, så de har med andre ord ikke været velkomne hos gårdejeren, eller også har kvarteret ikke været tilfredsstillende set ud fra korpsets synsvinkel.

I det hele taget findes en eller anden form for stationering af gendarmere i kortere eller længere tid spredt ud over alle amtets herreder.

Vi så, at den første indkvartering i Ringkøbing fandt sted under betryggende forhold i standsmæssige lokaliteter, og dette går i store træk igen. Det var væsentligt for korpset at indtage et godt kvarter. Undertiden er blandt de afgørende faktorer for indkvartering, om der kan skaffes staldplads og foder til det beredne mandskabs heste.

Eksempelvis kan nævnes, at bistationen i Holstebro etableres hos jernstøber Tang og med slagter Jensen som spisevært. Bistationen i Skjern oprettes først med beredent mandskab, da kvarterværten Jens Thomsen i det såkaldte »Bomhus« også er leveringsdygtig i fourage. Stationen får senere uberedent mandskab, og kvarteret flyttes til portør Christensen. Ellers indtages kvartererne gerne hos proprietærer, gårdejere, gæstgivere, købmænd og bage-re.

EN KOSTBAR LAMPE

Chefen for 3. Gendarmeriafdeling ritmester Sass⁸ havde til huse på Staldgården i Kolding med underlagte detachementer i Horsens, Varde og Ringkøbing, der hver havde en premierløjtnant som foresat for et antal underofficerer, beredne og uberedne menige gendarmere.

Den spredte stationering af korpset til trods foretog Sass hyppige inspektioner af de enkelte stationer og bistationer, så han praktisk talt dagligt var på farten. Rejserne

foregik i videst muligt omfang med jernbanen. Disse aktiviteter afspejler en utrolig flittig mand, eller nidkær om man vil. Inspektionerne foregik uden tvivl uanmeldt og uden nogen form for systematisk rytme, hvilket givet har været tilsigtet som en militær hemmelighed og over for omverdenen. Derfor kom resultatet af inspektionerne ikke frem i offentlighedens søgelys, men findes kun bevaret i korpsets arkiv. Da Sass blev chef i gendarmerikorpset var han en midaldrende mand på et halvt hundrede år. Det vidnesbyrd, eftertiden har hæftet på ham, er ikke det mest sympatiske, selvom vi jo nok må regne med, at bedømmelsen er krydret af politiske undertoner.⁹

Ved korpsets oprettelse blev premierløjtnant T. F. Lund⁸ forsat, d.v.s. forflyttet uden ansøgning til chefposten i Ringkøbing, og det tjener ham måske til ros, at intet ufordelagtigt er sagt om ham, inden han forfremmedes til kaptajn i fodfolket og forflyttedes til Odense den 14. maj 1887. Lund var under sit ophold indkvarteret på Hotel Ringkøbing ved byens torv.

Lund afløstes af premierløjtnant M. E. Thørrestrup⁸ med en fortid i rytteriet. Han fik sit kvarter i Rindom Kærgård en kilometer uden for byen. Thørrestrups virke i Ringkøbing blev udadtil en succes, idet ingen finger kunne sættes på ham. Indadtil fremtræder Thørrestrup som en noget kontrær person, der har uoverensstemmelser med de lokale skattemyndigheder og driftsinspektør kaptajn Hartz ved Statsbanerne om befordringen af heste, og under en alvorlig forkølelse opholder han sig efter lægens anvisning inden-døre i sit kvarter på Rindom Kærgård en enkelt dag eller to. Efter et vådeskudsuheld skal den nye omdrejningspistol for-

Premierløjtnant Marius Emil Thørrestrup (1853-1927). 21. marts 1887 forflyttet fra 3. Dragonregiment til gendarmeriet, 13. maj samme år detachementschef i Ringkøbing, hvor han var til 25. oktober 1888.

synes med en ekstra sikkerhedsanordning, men Thørrestrup ønsker ikke en sådan på sin pistol. Korpsledelsen så strengt på misforhold til offentlige myndigheder, og efter dens begreber var man enten sygemeldt eller også var man rask. Vi skal senere se, at premierløjtnanten havde »et horn i siden« på sergent Nielsen i Ringkøbing og nok også Johansen i Vemb, og det er sikkert i lyset af alle disse omstændigheder, at Thørrestrup forsættes til Thisted fra 25. oktober 1888 som chef for detachementet dér. Thisted sorterede under 4. Gendarmeriafdeling i Århus. I stedet forflyttedes premierløjtnant N. C. A. Lorentzen⁸ fra Thisted til detachementet i Ringkøbing, men fik dog tilladelse til at tage bopæl i Holstebro. Årsagen til denne officers forflyttelse skal ses i lyset af en

Premierløjtnant Niels Christian Alfred Lorentzen (1850-1890). Ved gendarmerikorpsets oprettelse forsat fra 10. Fodfolksbataljon i Fredericia til chef for 4. Gendarmeriafdelings detachment i Thisted. Herfra forsat til en lignende stilling i Ringkøbing 25. oktober 1888, men fik tilladelse til at bo i Holstebro. Allerede 24. januar 1890 udnævnt til kaptajn i fodfolkets officersuniform, bl.a. ser man fangsnoren, der forhindrede, at man mistede kepien.

famøs retssag, som verserede i landets retsinstanser, og som var grunden til, at Lorentzen allerede inden, han kom til Ringkøbingdetachmentet, var en kendt person.

Grunden til retssagen var et stykke i Thisted Amtstidende for 5. oktober 1886: »Fra Bjerget¹⁰ skrives til os: Markedsaftenen Kl. 10 havde et halvt Hundrede Mennesker det ejendommelige Syn at se Føreren for Gensdarmene i Thisted, Premierløjtnant Lorentzen, som var kommen der-

ud for at holde Orden, af to Mænd blive næsten baaren fra Kroen hen til Sognefogden, hvor han havde sit Kvarter. Om det var et Tilfælde af Upasselighed, eller der var andre nærliggende Grunde, som var Skyld i Gendarmofficerens sørgelige Forfatning, skal vi lade være usagt, men Folks Mening om Sagen var kun én, nemlig at ikke et eneste Menneske ved Markedet havde vist sig i en saa uhyggelig Tilstand, som man nu saa den Mand, der var kommen her ud i Spidsen for 15 Gensdarm, bevæbnede til Tænderne, for at vaage over Ordenens Opretholdelse«.

Værd at bemærke er, at avisen ikke med ét eneste ord nævner, at officeren var fuld eller sagt på regulært dansk, døddrukken. Alligevel følte premierløjtnanten sig så fornærmet, at han anlagde sag mod avisens redaktør Aaberg, der ved underretten idømtes en bøde på 100 kroner.

Sagen forfulgtes lige til Højesteret, hvor den verserede i de tidlige majdage 1890. Forsvareren lagde i sin redegørelse vægt på, at skylden i sagen måtte ligge hos den mand, der havde været årsag til dens fremkomst, idet man måtte huske, at premierløjtnant Lorentzen var på markedet for at holde orden, og når han så sætter sig til at drikke og udsætter sig for at komme i en tilstand, der kan og må blive misforstået, for at bruge et mildt udtryk, så kan det ikke bebrejdes det stedlige blad, at det bringer sagen frem. I henhold hertil nedlagde forsvareren påstand om fuldstændig frifindelse.

Landstingets dom stadfæstedes, dog fandt retten, at omkostningerne ved Højesteret burde pålægges det offentlige. Hvorledes uretten lyser ud af dommen, behøver vi ikke være i tvivl om, idet man ikke havde lagt vægt på de mange vidner

under henvisning til, at de tilhørte bondestanden. Lorentzen havde forresten dagen efter gildet, da han var henne på kroen for at betale, ytret: »Det var en ordentlig en, vi havde på lampen i går«. Dette vidneudsagn havde man heller ikke lagt vægt på.

Afslutningen af sagen var både tragisk og komisk, idet Lorentzen inden sagens afslutning var afgået ved døden i en alder af knap 40 år, og det var hans enke, der førte sagen ved Højesteret. Disse omstændigheder havde retten lagt vægt på i sin votering. Lorentzen frifandt med andre ord, fordi han var død. I det hele taget var sagen kun anket til Højesteret på grund af de meget betydelige omkostninger, så det havde i enhver henseende været en dyr brandert.

Krobesøget i Bjerget var således den direkte årsag til, at premierløjtnant Lorentzen allerede inden sin overtagelse af Ringkøbingdetachmentet kunne omtales som den »ikke ubekendte«. Lorentzens virke som chef for Ringkøbingdetachmentet blev af ret kort varighed, idet han forfremmedes til kaptajn i 27. Bataljon fra 22. januar 1890 og afleverede kommandoen over detachmentet i Ringkøbing til løjtnant P. S. Petersen⁸ fra kommandoet i Herning, der var chef i resten af korpsets levetid.

REDEN UD GÅET HJEM

Ved korpsets oprettelse havde Ringkøbingdetachmentet tre sergenter med længerevarende militær erfaring bag sig. Sergent Nielsen forblev i Ringkøbing med bl.a. afløsning på de nærmeste bistationer. Sergent Sørensen blev fører af bistationen i Holstebro og Johansen af bistationen i Skjern, senere Vemb.

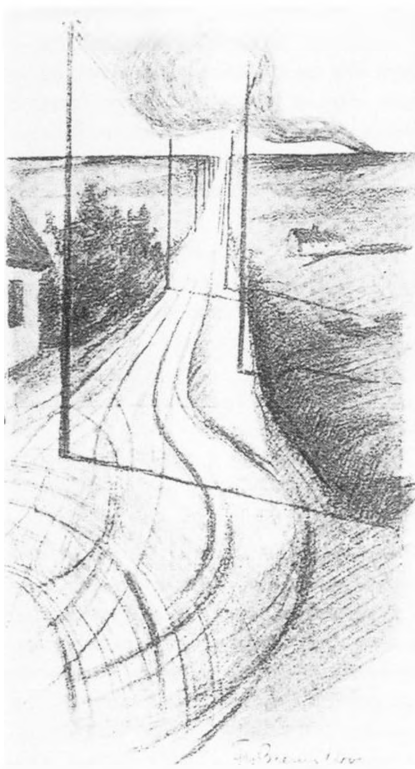
Under sin tid som stationsfører i Skjern havde sergent Johansen søgt orlov for at del-

tage i en skydekonkurrence i Fredericia. Muligvis er en så unødigt ansøgning blevet taget ilde op af nærmeste foresatte, og senere, efter at Johansen er blevet forsat til Vemb, ansøger han om tilladelse til indgåelse af ægteskab, hvilket ikke imødekommes, hvorefter Johansen søger ud af korpset.

Af det menige mandskab udnævntes en række korporaler til førere af bistationer. Flere af dem forfremmedes siden til sergenter, f.eks. bereden 161 N. P. Rasmussen og ubereden 241 C. A. Elsborg, førstnævnte i Lemvig og Elsborg som fører af bistationen i Skjern.

Sergent Nielsen i Ringkøbing havde haft en længerevarende militær fortid i 3. Dragonregiment i Århus og blev således bereden gendarm. Det lyser ud af hans virke i gendarmkorpset, at han var i sit es. En almindelig dag forløb med en kortere ridetur fra morgenstunden, d.v.s. en patruljetur, hvor han samtidig fik rørt sin gang. Efter hjemkomsten midt på formiddagen var det tjenesten på Herredskontoret, der kaldte indtil middag, så et par timers middagshvil og derefter på Herredskontoret indtil dettes lukning. Ofte ser vi ham igen på en kortere ridetur hen imod aften.

Premierløjtnant Thørrestrup og sergent Nielsen har uden tvivl kendt hinanden fra 3. Dragonregiment i Århus, hvor deres indbyrdes forhold muligvis kan have fået et knæk. Mandskab og heste var fuldstændig prisgivet vejrligets luner, og i korpsmedlemmernes udstyr indgik intet til beskyttelse mod regn, vejr eller vind i øvrigt. Så en dag med silende regn havde Nielsen fået tilladelse til at inddrage den ridende patrulje til Tim, d.v.s. Thørrestrup ændrede den til en ubereden patrulje, og

Landevejen ved Brejning Kro, vitnok mod Videbæk. I 1888 blev oprettet en gendarmeribistation på kroen hos kroejer Lynderup. (Tegning af Valdemar Neiiendam fra L. Mylius Erichsen: »Den jyske Hede før og nu«).

som det gentagne gange ses, træder kavaleriofficeren frem i ham. Hestene spares på mandskabets bekostning. Sergent Nielsen gjorde det eneste rigtige, han inddrog patruljen på eget initiativ for at beskytte mandskabet mod sygdom og uniformerne mod ødelæggelse. Ved først givne lejlighed den næste dag meldte han det passerede til Thørrestrup, og vi fornemmer officeren skummende af raseri bebrejde sergenten

dette brud på myndigheden i korpset. Han ville have haft en gendarm i øsende regnvejr til Rindom Kærgård, hvor han opholdt sig i sit kvarter, for at modtage tilladelsen til inddragelsen af patruljen.

Efter et overfald i Brejning den 24. oktober 1888 var Nielsen blevet sendt derud for en nærmere undersøgelse af omstændighederne: »Sergent Nielsen ved det herværende Gensdarm-Detachment har i Gaar havt et for en Rytter beklageligt Uheld. Sergenten havde nemlig været ude i Brejning for at holde Forhør angaaende det forleden omtalte Overfald derude, og da han paa Hjemvejen nødvendigvis var staaet af Hesten, blev denne, der for øvrigt er et sky Bæst, angst for et eller Andet, og tog, uden sin Rytter, Billet til Ringkøbing, og holdt i strygende Kariere sit Indtog i Byen, indtil den blev standset paa Torvet, Sergenten maatte under de givne Forhold finde sig i at gaa Hjem«. Korpset kunne ikke foretage sig meget uden at ryge i avisernes spalter, og selvom formålet var en latterliggørelse af den skikkelige sergent Nielsen, var korpset magtesløs i en sådan forbindelse over for datidens massemedie, dagspressen.

MENIGT MANDSKAB, SYGDOM OG KORPULENCE

Ved korpsets ankomst til Ringkøbing bestod det af 34 menige, 18 uberedne, 15 beredne gendarmere og 1 hestepasser. En betingelse for overhovedet at komme i betragtning ved ansættelse i korpset var en afsluttet uddannelse i hæren. De uberedne gendarmere kom fra landets infanteriregimenter, hovedsagelig de jyske, dernæst Livgarden og artilleriafdelingerne. De beredne gendarmere rekrutteredes selvsagt fra rytterregimenterne, og i det vestjyske ses 5. Dragonregiment fra Randers særligt

talstærkt repræsenteret, dernæst 3. Dragonregiment fra Århus, og undtagelsen var en enkelt bereden artillerist fra 3. Artilleriafdeling.

I korpsets eksistenstid ses over 100 menige gendarmere at have gjort tjeneste i Ringkøbing Amt, så der var tale om en betydelig udskiftning. Efter den første rekruttering i forbindelse med korpsets oprettelse ses ingen beredne gendarmere hvervet til Vestjylland, derimod repræsenteres Ingeniørregimentet af et par mand.

Til trods for de ensartede kavalleriuniformer var det med andre ord en broget forsamling, der hin sene decemberaften steg ud på perronen i Ringkøbing. At udtale sig nedladende om styrkens fysik og åndsevner må dog anses for en overdrivelse med politisk baggrund. Det var unge danske mænd i deres bedste alder, der havde ladet sig hverve til tjeneste i korpset. Alle havde de gennemgået en hård militæruddannelse med upåklageligt vidnesbyrd, hvilket korpset uden tvivl havde lagt vægt på allerede ved hvervningen.

Eftertiden har nok med særlig interesse set frem til at stifte bekendtskab med sygdomsbilledet blandt korpsets unge mænd i Ringkøbing Amt. Sagt med det samme, sygdom var et så godt som ukendt begreb, som kun forekom undtagelsesvis. Enten var gendarmen syg i kvarteret eller også indlagt på nærmeste sygehus.

De få sygdomstilfælde udløses af epidemier og mavetilfælde. Desto mærkeligere forekommer det, at hudsygdomme som rosen og fnat er det almindeligste. I den fjerntliggende bistation i Hodsager er værtsfamilien så befængt med sygdommen, at de kløelidende gendarmere simpelthen må fraflytte stedet.

Værrer gik det ubereden 276 H. Jensen

i Brejning, da han indlægges på Amtssygehuset i Ringkøbing med fnat. Da han efter udskrivningen får et tilbagefald med et nyt angreb af sygdommen på hænderne, opdages det, at han kun har fået sine uniformsgenstande desinficerede, medens de hvide handsker var vaskede i sæbevand, derfor får korpset travlt med at gøre ansvar gældende.

Når korpsmodstanderne fremkom med nedladende udtalelser om gendarmernes fysiske statur, bundede disse som oftest i, at nogle af gendarmene kunne have en lidt kraftigere legemlig fremtoning end gennemsnittet af den danske befolkning.

Til korpsledelsens ros skal det siges, at en negativ fysisk statur ikke på forhånd var diskvalificerende for hvervningen som gendarm, man så også på andre kvalifikationer end lige netop de fysiske.

Overvægt hos korpsets medlemmer skulle selvsagt især findes hos de beredne. Efter det første års forløb skal gendarmene anbefales til fortsat tjeneste i korpset, og premierløjtnant Lund fremkommer med følgende: »For bereden Gendarm No 172 Pedersens Vedkommende tillader man sig at henlede Afdelingens Opmærksomhed paa ham for Tjenestens mindre heldige Person, der paa Grund af Korpulens ikke er i Besiddelse af den Bevægelighed, som vistnok bør fordres af en Gendarm, men det maa dog tilføjes, at han er støt og paa-lidelig i sin Tjeneste«.

Efter et års tid er man igen ude efter den korpulente gendarm, og denne gang er det løjtnant Petersen i Herning, der forsøger at komme bag om problemet. Vel er gendarmen pålidelig, men da han ikke kan skrive, kan han ikke gives opgaver, der kræver skriftlig rapportering, og derfor mener kommandoen, at han er ubrugelig som gendarm.

Vinderup kro først i 1890'erne, formentlig 1892. Til venstre står skomager Jensen, senere brygger, med sønnen Thomas Damsgaard og slagter Vestergaard. Foran rejsestalden en vogn med 3 ukendte herrer. I midten står gendarm 270 Jens Frederiksen. Man aner ærmesparrerne, sergentens kendetegn. Han var velanskreven og modtog et gratiale på 150 kr. fra Hjerm-Ginding herreders politikasse. Indgik ægteskab i 1890 med Mette Cathrine Sørensen fra Ribe Mark. Hun døde i 1892. Cyklen i baggrunden er ikke gendarmens! (Udsnit af billede i Vinderup Egnshistoriske Arkiv).

Tiden går, den velpolstrede gendarm fungerer troligt under bistationen i Vinderup, men natten til den 20. marts 1889 river hans hest sig løs i stalden og ødelægger forskellige småting, og sædvanen tro søger korpset ansvaret og dermed betalingen af det ødelagte placeret hos gendarmen. Man må sige, at løjtnant Pe-

tersen med vanlig sympati bakker sin gendarm op, idet han i sit svar frakender gendarmen ethvert ansvar for det passerede.

Før uheldet i stalden havde han søgt orlov til sin søsters begravelse. Hidtil havde han ikke haft så meget som en fridag i korpsets tjeneste. Alligevel mistænkelig-

gør korpset hans ansøgning ved at forlange yderligere dokumentation for rigtigheden af dødsfaldet.

Efter fire års tjeneste i korpset søgte den korpulente gendarm om forholdsattest fra korpset, og man ønsker næsten, at det kom til at gå ham godt som civil.

Værre var tilfældet med ubereden gendarm 226 M. Eriksen i Lemvig, som lagde sig sådan ud i tjenesten, at han inden for en månedstid hverken kunne passe sin våbenfrakke, kappe eller drejlsstrøje, og der snarest måtte leveres nye og større uniformer til ham.

Betegnende er, at befalingsmændene ikke var så fysisk aktive som de menige. Såvel bereden sergent N. P. Rasmussen i Lemvig som ubereden R. Sørensen i Holstebro må gentagne gange have fornyet deres våbenfrakker til største størrelse. Problemet med våbenfrakkerne var, at strammede de for meget, blev de også hurtigt slidte.

At fysikken for hovedparten af gendarmene har været upåklagelig vidner den kendsgerning om, at størsteparten af dem, der meldte sig til korpset, havde rod i den danske muld, de var landmænd på profession. Adskillige var håndværkere, selvom guldsmeden var undtagelsen; ligeledes var der en del handelsuddannede. Hvis fysikken undtagelsesvis ikke skulle have været i top, lyser det ud af korpsets aktiviteter, at så skulle den nok blive det. Daglige udfoldelser med gående og ridende patruljer over større afstande i det barske vejrlig sommer som vinter skulle nok rette op på det manglende i så henseende, og vi må ikke glemme, at tjenesten kaldte hver dag.

Sygdom forekom blandt mandskabet. I nogle tilfælde muligvis pga. svigtende fysik, i andre kunne det skyldes landsdelens

ugunstige vejrlig. En sjælden gang kom gendarmene til skade. Særlig uheldig var bereden gendarm 182 P. Dybdahl Christensen i Skjern, idet han fik venstre hånds tommelfinger i hakkelsesmaskinen. Han kom alvorligt til skade og var utjenstdygtig gennem længere tid, hvorefter han forstattes til bistationen i Nr. Snede under detachementet i Horsens.

En enkelt af afskedigelserne ses i skyggen af gendarmens længerevarende sygdom.

I 1889 tager premierløjtnant Lorentzen i Holstebro stilling til sine menige gendarmers fortsættelse i korpsets tjeneste. De beredne gendarmere 156 M. Mortensen og 169 P. Petersen får følgende ord med på vejen: »De ere tarvelig begavede og deres Væsen kejtet og bondeagtig, hvilke Egenskaber gjøre dem uskikkede til Polititjeneste«. Ubereden 213 R. Faurschou får denne svada: »Han har ringe Evner og er tung og ubehjælplos i sin Opræden og derfor uskikket til Polititjeneste. Hans legemlige Udholdenhed er for Tiden ikke god«.

SOLD, FRIHED OG FRIERFØDDER

Hvorfor lade sig hverve som gendarm for ussel mammon. Uden tvivl har mangen hjemsendt underofficer og menig her set muligheden for at komme på den grønne gren, men uanset hvilke dybere årsager den enkelte har haft til at lade sig hverve, er disse gået fra højstemt politisk idealisme over ungdommelig eventyrlyst til mangel på arbejde, flugt fra en ubehagelig faderskabssag, rodløshed eller manglende tilpasningsevner til samfundets normer efter militærtiden og sidst, men sikkert ikke mindst: Selvfølelsesdriften, kampen

»Husvant«. Fruen: »Er De her? Deres Kæreste er her jo ikke mere, jeg har skiftet Pige!« Gendarmkorporalen: »Ja, jeg har ogsaa skiftet Pige«. Tiden ensomste mennesker kunne være underofficerer i gendarmerikorpset og tjenestepigerne. Underofficererne var klemt mellem officerer og menige, tjenestepiger var nederst blandt tyende. Bereden gendarm 108 A. Nicolaisen under bystation Humlum og indkvarteret hos proprietær Buhl på Toftum var ikke så heldig med pigerne. En ting var at han drak dus med karlene på Humlum kro, men rigtig galt var det, »at Gendarmen for nogen Tid siden en aften har været i Pige-kammeret på Toftum og opført sig skandaløst mod Pigerne, saa disse maatte true med at raabe om Hjælp for at blive ham Kvit«. Hans karriere i korpset varede kun fra 11. februar til 3. oktober 1888. (Fra satirebladet »Ravnen« 13. maj 1888).

for overlevelse.

Tiden var på mange måder en gennembrudstid, da industrialiseringen for alvor slog igennem, andelsbevægelsen eksploderede ud over landet, og det samme gjorde bygningen af jernbaner. Adskillige fagforeninger så dagens lys, og folkevandringen fra land til by var begyndt, og for mangan gendarm blev korpstjenesten sikkert genvejen til byen. Ingen tvivl om at aflønnin-gen var overordentlig rundhåndet. En premierløjtnant fik et bestillingstillæg på 900 kroner oven i sin sædvanlige lønning, en sergent 400 kroner. En bereden menig fik i fuld løn 750 kroner og en ubereden 650 kroner. Alle beløbene var årslønninger, hvilket sikkert er til eftertanke for læseren, men at der var tale om en betydelig løn kan illustreres ved, at en typograf f.eks. i Ringkøbing fik omkring det samme som en menig gendarm, for typografens vedkommende dog inklusive en meget betydelig akkord. Hertil kommer, at gendar-men havde frit kvarter, mundering, læge-tilsyn og medicin, desuden frit sygehus-ophold med fradrag af kostpenge. Når hertil yderligere kommer, at lønningerne var skattefrie, ja, så lyser fordelene ud af hele arrangementet, som nok kunne lokke en selv nok så forbeholden ung mand i korpsets net.

At man virkelig var fanget i tjenesten i Ringkøbing amt, behøver man ikke at tvivle om. Tjenesten kaldte hver dag, på søn- og helligdage tit under skærpede om-stændigheder. Der skulle en særdeles god grund til at opnå ekstraordinær frihed. Alvorlig sygdom, dødsfald eller familiefester i den allernærmeste familie udløste bevil-ling af orlov. Flere ansøgninger bevilges, når gendarmen skal tage afsked med nær-meste familie før udvandringen til Ameri-

ka. I korpsets senere år bevilges frihed, fordi den pågældende gendarm ikke har haft frihed før eller f. eks., når gendarmens gamle forældre ikke havde set deres søn i flere år. Under alle omstændigheder bevil-gedes friheden undtagelsesvist, flere gjor-de sandsynligvis tjeneste i hele korpsets eksistenstid uden eller med kun en enkelt ekstraordinær frihed.

Det er nævnt, at man skulle være ugift for at kunne lade sig hverve til korpset, og at ægteskab nok i almindelighed måtte an-ses for uforeneligt med dets virke. Under alle omstændigheder krævedes den fore-sattes tilladelse til indgåelse af ægteskab. Hvad værre var, de unge kvinder kunne slet ikke modstå de flotte uniformer, og gendarmernes velbeslåede lommer har også spillet ind. Hvis blot man kunne bli-ve gift med en gendarm, var fremtiden ly-segrøn.

Ifølge forfatteren Henrik Pontoppidans samtidige beskrivelse: »Men gendarmen var nu også en flot karl med opadbøjede mustacher og en lille sart hagefip. Den himmelblå uniform sad som et brædt over den brede ryg; han havde ridestøvler op til knæene og korporalsnøre på ærmerne. To piger, der stod ved et gærde, puffedede hinanden i siden, og den ene hviskede for-sigtigt, for ingen af de omstående skulle høre: »Hør du – en køn fyr er han lige-godt«.¹¹

Fra oppositionen klagede man over gendarmernes ugunstige indflydelse på kvindekønnet i sognene og de deraf føl-gende mange uægteskabelige børn, og på den måde forsøgte man også at skade korpsets omdømme.

Indgåelse af ægteskab var ydermere en god gyldig grund til at erhverve sig et par ekstra og tiltrængte fridage. Helt klart var

Ringkjøbing, den 20. Juli.

Gendarmbryllupper. De bergske Hægere talte med forlehen ober, at nærværende Stab indeholdt en Meddelelse om, at en Gendarm var bleven viet i Struer Kirke. Da vi meddelte alle Blesler fra Struer Kirke, fandt vi de fremførte Spydigheder om Moderationen og Gendarmene saa søgte og meningsløse, at de intet Svar forjente.

Men da Meddelelser om Gendarmbryllupper kan have en saa opløsende Virkning paa de bergske Stabe, saa skal vi i Dag bringe en ny Meddelelse og haaber, at den ogsaa maa blive paafløjet efter Forjente.

Da forlehen en af de Ringkjøbing Gendarmere i Sem Kirke i fuld Uniform blev viet til en Pige fra Sognet, havde en af Sognets trofaste Bergtanere Flag paa hel Stang; om han var med ved Gratulationen m. m., ved vi ikke.

Øst nu den!

Aviskriverierne om gendarmbryllupper vidner om konkurrencen mellem aviserne og splittelsen inden for Venstre. Der bentydes til gendarm 51 H. P. Christensen, der den 11. juli 1892 i Struer giftede sig med pigen Alvida Olesen og til ubereden gendarm 209 A. H. Kristoffersen, der den 16. juli 1892 i Sdr. Lem blev gift med baneformand Jacob Christensens datter Ane Marie.

officerer og underofficerer de mest eftertragtede, for hvem korpset først og fremmest måtte udstede ægteskabstilladelser. Sergent R. Sørensen i Holstebro var som en undtagelse gift, inden korpset etableredes.

Det menige mandskab lå det tungere med i henhold til hvervningsbetingelserne, men korpsets ledelse opdagede, at enkelte gendarmere rundt i landet havde indgået ægteskab uden ledelsens tilladelse. De pågældende gendarmere blev selvfølgelig straffet og hjemsendt. Tilfældene åbnede for mulighed for meniges ansøgning om indgåelse af ægteskab, og det benyttede så mange sig af, at korpsets ledelse i 1889 måtte meddele, at tilladelsen havde været tænkt

som undtagelsesvis, senere tilføjedes: Efter to års ustraffet tjeneste.¹² Alle odds til trods opnåede 15% af de menige gendarmere i Ringkjøbing amt at få korpsets ledelses velsignelse til indgåelse af ægteskab.

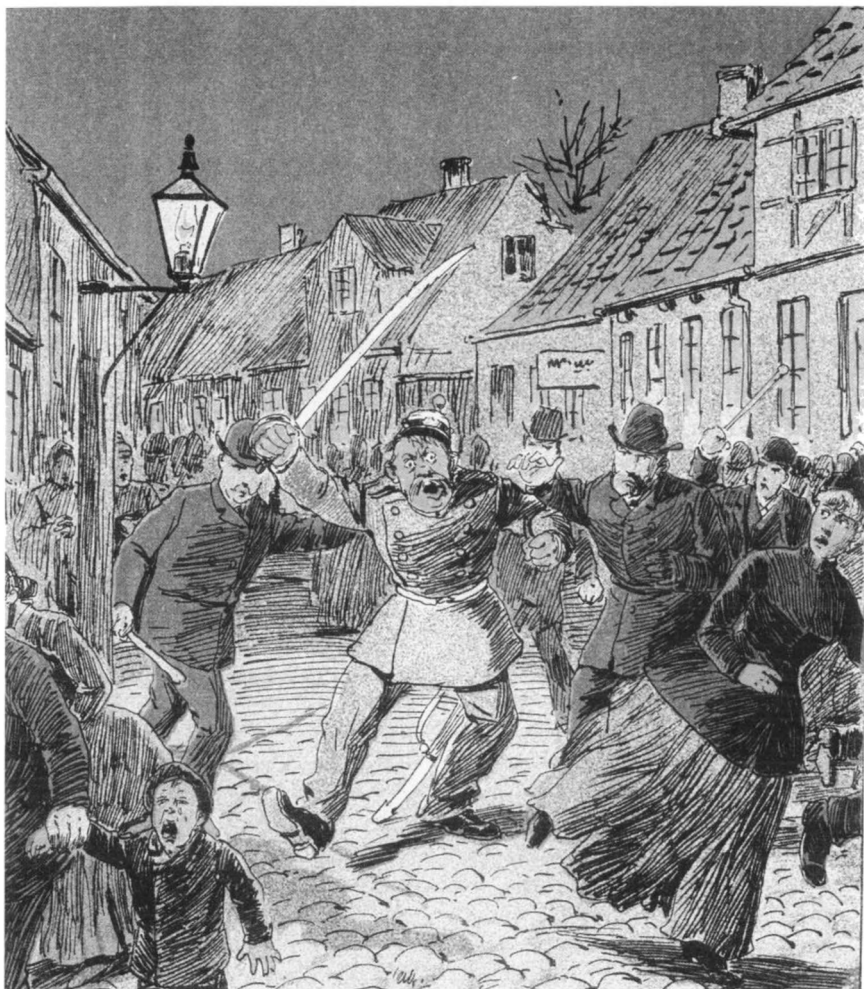
I det hele taget vidner forlover- og fadderværdighederne i kirkerne om et vist sammenhold og en klassesdeling inden for korpset. Ikke for ingenting forlagdes vielserne til udenbys kirker, det var simpelt hen for at undgå for megen opmærksomhed omkring bryllupperne. Ved barnedåb var det udenbys kammerater, jernbane-, politifolk, kvarterværten eller arrestforvareren med deres respektive hustruer, som stod faddere.¹³

FORSEELSE OG STRAF

Af korpsets medlemmer krævedes ædruelighed, og dette krav havde gendarmene fra først til sidst sværest ved at leve op til. Allerede i midten af december måned 1885 havde Ringkjøbing Dagblad en notits i bladet: »Gendarmene. En bereden Gendarm, som nok havde drukket temmelig meget, kom i Mandags Eftermiddags ind til en Gjæstgiver i Ringkjøbing, hvor han begyndte at yppe Klammeri med Gjæsterne. Da Fyren optraadte paa en temmelig udfordrende Maade, fandt Værten sig imidlertid foranlediget til at vise ham Døren. Det vilde mulig være det konsekventeste, om de Beværtningsdrivende her i Byen – for deres egen Skyld – vilde følge flere af deres københavnske Kollagers Eksempel og nægte at skjænke for Gendarmene«. Amtsavisen havde vægret sig ved at fremkomme med oplysningerne, da den netop havde en sag kørende om urigtigt meddelte oplysninger om korpsets aktiviteter i No.

At der virkelig var hold i meddelelsen

Ubereden gendarm 144 N. P. Sørensen fra Sevel skulle 1. september 1889 patruljere til Holstebro og ordne et par ærinder. Da han ikke fandt chefen hjemme, meldte han sig først næste dag om eftermiddagen, hvorfor han fik en røffel. Han fik ordre til at patruljere mod Sevel. Dagen efter rygter i Holstebro om en gendarms opførsel aftenen før. I byens anlæg havde han nydt mere alkohol end godt var. Nogle unge mennesker havde spottet ham, og han havde trukket sin sabel, som han svingede og stak med. Senere inde i byen havde han generet byens politibetjent. Dagen efter på vej mod Sevel fik han kørelighed til Skave kro, som han først forlod om aftenen, hvorefter han overnattede hos købmanden ved siden af. Han meldte sig ved stationen i Sevel den følgende dag ved middagstid. Han blev afskediget 23. oktober efter at have afsonet 3x5 dage på vand og brød. (»Ravnen« 13. januar 1889).

fremgår af korpsets arkiv: »Den 14/12 85 i beruset Tilstand at have gjort sig skyldig i usømmelig Adfærd paa offentlig Beværtningsslokale og sammesteds yppet Klammeri med en civil Person, samt iøvrigt vakt Forargelse ved sin Adfærd. 5 Dage ensom Arrest«.

Selvsagt skulle der fra begyndelsen statures et eksempel; bereden gendarm 151 Ch. Pedersen afskedigedes af korpsets tjeneste 31. december 1885 efter knap fem uger. Han blev samtidig den gendarm, der opnåede den korteste tjenestetid i Ringkøbing Amt.

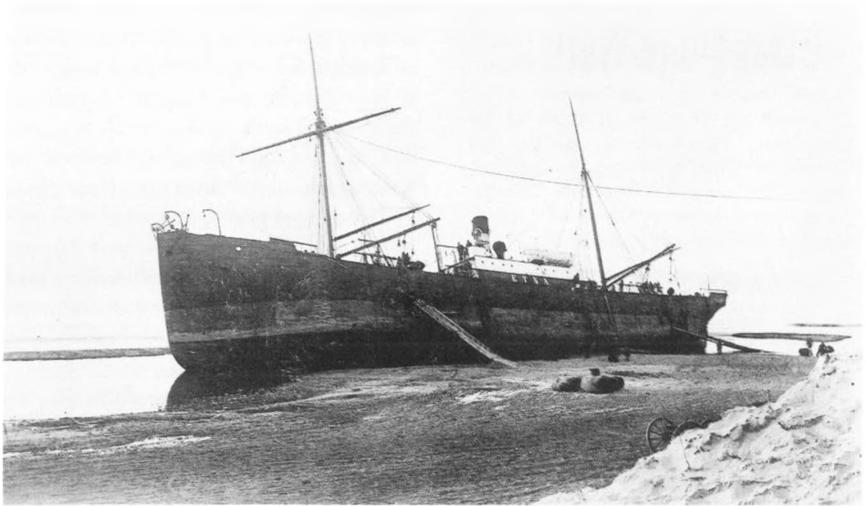
Et lignende tilfælde fandt sted den 26. juni 1886, da ubereden gendarm J. Christensen i Ringkøbing var blevet beskænket og derefter havde været i klammeri med civile folk i beværtningens stald og samtidig havde gjort sig skyldig i myndighedsmisbrug. Gendarmen modtog en straf på 2 x 5 dages simpelt fængsel på vand og brød. Hans beruselse fik også konsekvenser for to af hans kammerater, bereden gendarm 182 P. Dybdal Christensen og ubereden 184 V. P. V. Petersen. Førstnævnte måtte afsone 5 dages ensom arrest for at have ledsaget sin kammerat i stalden, ikke forsøgt at få ham med hjem i kvartaret og til sidst forladt ham. Petersen fik en alvorlig irettesættelse for ukammeratligt forhold ved ikke at have taget vare på sin berusede ledsager. Ubereden gendarm 256 J. Christensen afskedigedes af korpsets tjeneste 2. juli 1886.

Under en patruljering den 15. oktober 1887 var de to beredne gendarmere 117 H. P. R. Storm og 244 D. Andersen faldet for fristelsen og søgt ind i Røgind Kro og havde nydt spirituøse drikkevarer, og avisen beskriver levende returneringen til byen. Den ene af de tapre krigere var drattet af

hesten allerede uden for byen, og hesten løb sin vej. Den anden af dem faldt først af hesten inde i byen i en af gaderne, men var dog så heldig at komme op igen. Ved en fejltagelse kom han til at ride ind i hotellets gård i stedet for kasernens. Avisen synes overordentlig velorienteret, idet den yderligere oplyser, at gendarmene havde været i selskab med en handelsrejsende, og den ene af de »ædruelige« ordenshåndhævere havde nydt 4 kaffepuncher og 1 bajer og den anden 3 kaffepuncher og 1 bajer, men, hed det sig, den handelsrejsende havde kommet tobakssauce i puncherne. Avisen fokuserer yderligere på den forestående afhøring hos de to gendarmers foresatte, og at deres ureglementerede tilstand muligt kunne koste dem deres blå mondur. De to gendarmere idømtes hver 10 dages ensom arrest, men afskedigedes ikke. Storm forsattes et års tid til detachementet i Varde, derefter kom han til stationen i Lemvig. For Andersens vedkommende stod den på forflyttelse til Holstebro, hvor han iøvrigt senere fik korpsets tilladelse til indgåelse af ægteskab. De to gendarmere forblev i korpsets tjeneste til dettes opløsning.

Lidt medfølelse får man med ubereden gendarm 177 J. Christensen, da han modtager 8 dages kvarterarrest for som fører for et vagthold i Ringkøbing arrest at have undladt indsigelse over for en uregelmæssighed begået af en anden gendarm. Senere modtager han 5 dages mørk arrest på indskrænket kost for at have sovet på sin vagt i arresten og afskediges kort efter.

Den 5. juni 1887 indfandt ubereden gendarm 115 H. C. Henriksen sig i Vemb kro og indlod sig trods det gentagne gange indskærpede forbud i drikkelag med civile personer og lod sig til sidst fralukke sin

DFDS's »Etna« strandede 3. december 1891 ved Vedersø. Lasten med bl.a. vin og sydrugter virkede dragende på lokalbefolkningen. 5. december blev oprettet en midlertidig gendarmstation i Husby hos gårdejer Chr. Veje. De 3 gendarmere kom fra Ulfborg, Ringkøbing og Sdr. Lem. De modtog 150 kr. til deling fra Svitzers Bjergningsselskab. Under den agterste mast anes to skikkelser, formentlig to af gendarmterne på vagt. Stationen blev nedlagt 19. januar. (Foto: A. Beiter. Ringkøbing Museum).

omdrejningspistol. Forseelsen takseredes til 5 dages simpelt fængsel på vand og brød og derefter afsked.

Forseelserne er ellers af mere banal art. Ubredten gendarm 278 B. C. Schomburg undlader at gøre honnør for en sergent af artilleriet og får 2 dages mørk arrest til at tænke over sin ubetænksomhed. Man møder for sent til morgenstaldtjenesten, kommer for sent i kvarter og antræffes i ureglementeret påklædning, f.eks. uden handsker.

Selv en så samvittighedsfuld underofficer som sergent N. Nielsen i Ringkøbing undgik ikke korpsets straf, selvom omstændighederne for en udenforstående synes formildende: »Ikke i betimelig Tid indmeldt en af en Undergiven d. 5. August 1889 begaaet Forseelse. Irettesættelse d.

29/8 1889. Ikjendt af Oberstliutnt. V. la Cour Chef for Gendarmkorpsset«.

KYSTARBEJDER OG STRANDINGER

I provisorietiden var telefonen en helt ny opfindelse, og bemærkelsesværdigt er det, at man allerede i 1886 kunne indvi telefonforbindelsen Ringkøbing-Søndervig-Houvig-Bjerregaard, en strækning på over 6 mil inklusive hele den tyndt befolkede Holmsland Klit. Et par år efter føjedes linien Søndervig-Lemvig til. Der er næppe tvivl om, at det nymodens apparatur skal tilgodese kommunikationen langs havet i forbindelse med ulykker, i særdeleshed strandinger. Derfor er det egentlig mærkeligt, at gendarmkorpsset ikke ses involveret i en vagtordning langs havet, for gan-

Strandings-Auktion.

Følge Aftale med Auktionsretten bliver **Tirsdagen den 29. December 1891, Kl. 10 Formiddag**, afholdt offentlig Auktion hos **Strandfoged Morten Stage**, **Beberis Allé**, over en Del fra det indstrandede Dampskib »Etna« af **Kjøbenhavn** i mere eller mindre bevareret Tilstand blandt følgende Varer, bestaaende af:

cirka **700 Rister Citroner**, **150 Rister Appelsiner**, **100 Sætte Ris**, **100 Sætte Rødder**, **400 Rister Bogen**, **10 Sætte Cneber**, en Del **Marmor Mortel** o. m.

Besøgende vederhæftige Kjøbere gives **4 Ugers Kredit**.

Chr. Søn,
Konsul og Strandingskommissionær.

Annonce for auktionen over en del af »Etna«s last. Den kostbareste del af lasten, bl.a. vin, blev sendt til København og solgt der.

ske vist ses patruljer udført langs kysten, men det var undtagelsesvis.

Efter fregatten »Dakota« af Bremerhafens stranding ved Sønder Lyngvig i 1888 patruljerede gendarmen langs klitten.

Bistationerne var placeret på steder, hvor der foregik større anlægsarbejder som f.eks. udgravningerne af Nymdegab ved Bjerregård og de store høfdearbejder ved Harboøre, steder hvor en større styrke arbejdskraft koncentreredes, og hvor det var myndighederne magtpåliggende at kontrollere ro og orden.

Den 3. december 1891 om aftenen skete der ud for Husby Klit i strandfoged Knud Andersens stranden en usædvanlig stranding. I stiv kuling og regndis strandede dampskibet »Etna« på 766 registertons tilhørende Det forenede Dampskibsselskab i København og ført af kaptajn Paaske. Søforhøret efter strandingen afholdtes i

Ringkøbing, og kaptajnen kunne berette, at skibet var kommet fra Middelhavet med en kostbar ladning af stykgods bestående af 200 tons vin, olie, Cognac og sydfrugter; desuden kork og marmor lastet i Italien, Spanien og Portugal og bestemt for København. Ved 5-tiden om aftenen havde skibet taget grund, og i løbet af de næste kritiske minutter stod skibet fuldstændig fast 300 alen fra strandbredden med boven mod land. Der opsendtes nødraketter, da man på skibet frygtede brændingen, som gik højt og slog ind over skibet.

I den tætte regndis kunne skibet ikke ses fra land. Mandskabet fra redningsstation »Vedersø« var på kysten ud for strandingsstedet et kvarter i syv, og deres lanterner kunne ses ude fra skibet. Den første raket, der affyredes fra raketapparatet, nåede ikke skibet, men ved andet skud lykkedes det, og ved ni-tiden kunne redningsmandskabet triumfere. Hele skibets besætning på 22 personer var reddet, heriblandt skibsjomfruen, samt den 24-årige kaptajn Paaske og hans kone.¹⁴ Redningsmandskabet havde spøgefuldt udbredt sig om den ungdommelige kaptajns alder, han var i virkeligheden noget ældre end de 24 år.

Folk kunne selvfølgelig ikke holde sig borte fra det let tilgængelige vrage med den kostbare last, og et par dage efter strandingen måtte kaptajn Paaske anmelde tyveri af vin, rom, brændevin og bajersk øl fra det strandede skib, desuden var der øvet hærværk på kahyttens inventar. Sergeant Nielsen fra gendarmstyrken i Ringkøbing var straks på stedet for at foretage afhøringer på politiets vegne. Det oplystes til ham, at Anders Simonstrup og Søren Stage havde taget drikkevarer fra skibets forrådsammer.

I 1893 strandede dampskibet »Mount

Park« ud for Husby, dampskibet »Auguste« ved Ferring og den norske bark »Don Juan« på Harboøre. Ved disse lejligheder oprettedes midlertidige gendarmeribistationer i nærheden.

EN ENESTÅENDE PÅSKØNNELSE OG HOLMGANG I SKJERN

En af gendarmernes mere påtrængende opgaver var at overvåge togenes ekspedition på jernbanestationerne, og som så meget andet inden for gendarminstitutionen har denne været selvkontrollerende. Gendarmen skulle nok være punktligt på stationen til den befalede tid, for tænk om nu en overordnet skulle være med toget på inspektion.

Når oppositionen harcellerede over udgifterne til korpset, kom gendarmernes tilstedeværelse ved togenes ankomst og afgang i fokus. Man har dog endnu ikke hørt noget om, at det skulle være vanskeligere for togene at komme og afgå fra de stationer, hvor der ingen gendarm var til stede. Hvis man betragter en gendarm, som har det hverv at se et tog ankomme og afgå, så får man i reglen det indtryk, at han selv har den følelse, at det i grunden er flintrende ligegyldigt, enten han står der, hvor han står, eller han var 100 mile borte.

At gendarmernes tilstedeværelse på jernbanestationerne ikke altid var overflødig, fik man bevis på den 17. juni 1890, da aftentoget var på vej fra Lemvig til Vemb, og der skete en ulykke. En mand gik i sporet, sagtens i den tro, at der ikke kom noget tog på den tid, og da han var døv, hørte han ikke toget, da det kom. Manden blev kørt over, og mistede det ene ben under knæet. Toget standsede og tog den hårdt kvæstede mand med til Vemb stati-

on.

På stationen var korpset repræsenteret ved ubereden gendarm 250 N. Nielsen, der »Den 14/7 90 har erholdt Anerkjendelse af Korpset paa Grund af sin ved et Ulykkestilfælde paa Vemb-Lemvig Banen udviste Konduite ved Behandlingen af den Tilskadekomne paa Vemb Banegaard den 17. Juni 1890«.

Det blev den eneste officielle påskønnelse fra korpsets side af dets virksomhed i Ringkøbing Amt.

Den ene halvdel af mandskabet på stationen i Skjern, der bestod af to mand, havde den 31. juli 1888 tænkt sig en glad dag og i den anledning begivet sig ind i byens gæstgivergård. Her opholdt sig en jordemodermand, der var så venlig at traktere gendarmen, men deres venskab holdt ikke længe, da man mener jordemodermanden gav gendarmen nogle stikpiller, der foranledigede ham til at give en regulær lussing. Jordemodermanden var imidlertid ikke det mindste forknytt men inviterede gendarmen ud i kroens stald, for at de kunne få sagen afgjort med det samme.

Øjenvidner overværede her et helt interessant skuespil, idet hver af de to parter præsenterede sin særegne kampmåde. Gendarmens gik nærmest ud på at få klæderne af modparten, så denne måtte optræde i bar trøje og til sidst næsten à la Adam. Jordemodermanden viste sig som en ægte nævefægter og forsøgte at træffe det mest fremspringende punkt i modstanderens ansigt, og dette lykkedes så godt, at gendarmen snart lignede en hårdt såret, hvem en granatstump havde bortrevet halvdelen af underansigtet.

På dette tidspunkt af kampen rykkede anden halvdel af garnisonen til undsæt-

ning, og det lykkedes de to at overmande den stridbare jordemodermand og føre ham ad Tinghuset til. Undervejs lykkedes det ham dog endnu engang at samle sine kæmpekræfter, og med en vis lethed trække hele den samlede garnison og sig selv ned i vejgrøften, hvor de ligesom molboerne rodede rundt med arme og ben, så de ikke vidste, hvilke lemmer der tilhørte hvem. Endelig blev gendarmerne herre over jordemodermanden, der under et malerisk skue kunne afleveres til myndighederne. Samtidig afleverede den ene halvdel af garnisonen sig selv.

Den uheldige gendarm ubereden 200 A. Nielsen, med en militær fortid i livgarden og det fysiske prædikat »kraftig statur«, måtte bide i det sure æble: »Som Stationsfører i Skjern 31/7 88 optraadt i ureglementeret Paaklædning, opholdt sig 3 Timer i Skjern Kro, og der ladet sig traktere af en ham ubekendt Person, og endelig ulovligen anholdt ham, samt Tjenesteforsømmelse. 10 Dage mørk Arrest«, som afsonedes i Herning.

Inden for kort tid skulle stationen i Skjern igen bevise sin eksistensberettigelse, idet der allerede den 15. august var kommet et kvindemenneske med to-toget fra Herning til Skjern for at skifte til et nordgående tog. Hun havde sin returbillet, men den var en dag for gammel og dermed ugyldig. Konduktøren havde bedt hende forlade toget, hvilket hun ikke ønskede, da hun påstod, at hendes billet var god nok. Så måtte stationsforstanderen forsøge sig med lige så lidt held som togføreren. Endelig kom den tilstedeværende gendarm til og steg ind i kupeen og gik i lag med kvinden. Han måtte også opgive ævred og kom straks efter ud på perronen med uforrettet sag, men kunne ikke se sit

nederlag i øjnene og begav sig igen ind i kupeen. Hvad der ikke var lykkedes for konduktøren og stationsforstanderen, opnåede gendarmen nu i andet forsøg. Efter højroret tale inde i kupeen kom de endelig ud på perronen.

I et andet lignende tilfælde trak gendarmen også det længste strå, idet han påstod, at kvindens fodbeklædning ikke havde været i orden. Hun havde nemlig i kulden trukket et par tykke strømper uden over støvlerne.

MANDEN FRA HAVET

I sommeren 1890 fik folk i Ringkøbing og omegn noget at tale om og det flere måneder frem. Aviserne fik noget at skrive om, byens justitsvæsen grå hår i hovedet og gendarmerne virkelig en opgave at leve op til.

Årsagen til hele postyret var en mand, der navngav sig Julius Johannes Svenson, og som en tidlig søndag morgen i slutningen af juni i dyngvåd og forkommen tilstand var kommet op til en husmand i Klegod på Holmsland Klit. Han havde forklaret, at han havde været forhyret på skonnerten »Bergen« på vej til Brasilien og om natten var blevet skyllet overbord og havde reddet sig i land på et stykke drivtømmer. Øvrighedens umiddelbare forhør bragte ikke yderligere oplysninger på grund af mandens meget forkomne tilstand. Senere fastholdt han sin fantastiske forklaring, men efterhånden involverede han sig i flere selvmodsigelser. Manden havde simpelthen været fuld af løgn.

Foreløbig kunne politiet ikke slippe af med »Havmanden«, og konsulen kunne heller ingen steder sende ham, da der manglede legitimationspapirer. Foreløbig

En del mennesker søgte lykken i Danmark. De blev sendt ud af landet. I gendarmkorpsets tid var det oftest dem, der ledsagede de udviste til grænsen. («Ravnen» 2. marts 1889).

opholdt han sig i Ringkøbing hos fiskeeksportør Dyekjær på Holmsland Kommunes regning.

Tiden løser alle problemer, således også i dette tilfælde. »Havmanden« logerede sammen med Dyekjærs karl, men da denne en dag glemte sine nøgler, da han forlod værelset, fik den indespærrede mand frit spil. Husets folk havde hørt ham ved ti-tiden om aftenen. Klokkeren 11, da karlen kom hjem, var fyren forsvundet og havde stjålet frakke, vest, ur og 90 kroner, så karlen måtte straks melde det passerede til politiet, og så kom der skred i sagerne.

Allerede ved midnatstid havde politibetjent Erichsen¹⁵ rekvireret assistance af gendarmkorpset, der ved 1-tiden rykkede ud med tre beredne mænd for at finde den undvegne. Som forbundsfælle havde tyven et godt forspring, nattemørket og den milde årstid. Havde han skjult sig i bevoksningen et eller andet sted på egnen,

kunne han blive mere end vanskelig at få fat på. Bereden gendarm 192 C. F. Jensen rykkede ud ad Herningvejen til Røgind og videre til Brejning og retur over No, og bereden gendarm 227 H. V. Klercke tog Holstebrovejen til Hee, Tim og helt til Ulfborg. De vendte begge tilbage til Ringkøbing ud på morgenstunden med uforrettet sag. Man appellerede til befolkningen om at have øjnene med sig og kigge efter flygtningen.

Sergent Nielsen var redet ud ad vejen mod Velling, Lem, Dejbjerg, Skjern, og efter et hvil fortsatte han næste dag mod Tarm, hvor han indhentede rømningsmanden og tyveknægten, som straks tilstod og blev anholdt. De to arrivede til Ringkøbing ved 11-tiden om formiddagen. Nu havde man noget på manden, der på grund af sin forbrydelse fik en dom, så han måtte tilbringe et par måneder i skyggen i Ringkøbing arrest. Samtidig fik byens politimyndigheder mere tid til at få

Omdrejningspistol model 1885/87. Specielt fremstillet til gendarmerikorpsset af det belgiske firma A. Francotte i Liege. Tromle til 5 skud. Uberedne bar den skjult under våbenfrakken, beredne i et sælskindshylster i bæltet. Pistolen var uden sikring, men efter vådeskuddet den 24. december 1886 blev den forsynet med en sikkerhedshage bag hanen (pilen). Samtidig fik de uberedne et hylster som de berednes. (Fra »Våbenhistoriske Arbøger«, XII, 1965).

fastslået mandens identitet.

Endelig kunne byens øvrighed ånde lettet op. »Manden fra havet« var en vagabonderende plattenslager sydfra, og i efteråret kunne han i al fald foreløbig bringes ud af sagaen, idet gendarm 192 C. F. Jensen den 23. september fik den tvivlsomme ære at ledsage »Havmanden« med toget til grænsestationen Vedsted, hvor manden fik pålæg om at passere grænsen mod syd til Tyskland. »Blot nu tyskerne vil have ham«, tilføjes det ironisk. Gendarmen returnerede til Ringkøbing efter en 12-timers togtrejse tur og retur.

SKYDNINGER, VÅDESKUD OG

SKYTTEFORENINGER

Efter korpsets ankomst til Ringkøbing var detachementets primæropgave indkvarteringen af mandskabet og staldplads for hestene, dernæst forplejning og fourage. Da disse ting var bragt i orden, var det gendarmernes og hestenes sundhedstilstand, det drejede sig om. Der blev indgået kontrakter med læge Melchiorsen og dyrlæge Hammelev. Da disse problemer var løst, trængte et andet magtpåliggende spørgsmål sig på. Man skulle også til at se sig om efter en skydebane, hvor korpset kunne vedligeholde og opøve sine skydefærdigheder.

Premierløjtnant Lund har flere følere

ude hos den lokale skytteforening, der har en velbeliggende skydebane ud mod fjorden, men foreningen er ikke til sinds, hverken for gode ord eller betaling, at dele deres skydebane med Gendarmerikorpset. De håndhæver skydebanens territorium som privat ejendom.

Lund arbejder videre med sagen, men forsøget løber i dobbelt forstand ud i sandet. Han har nemlig planer om en skydebane i klitterne, men det viser sig, at den vil komme til at ligge for langt fra byen, og materiellet vil blive alt for dyrt at skaffe.

Ved juletid 1886 var der blevet begået et indbrudstyveri hos gårdejer Peder Noes i Siir,¹⁶ og ved et lykketræf juleaftensdag undgik korpset sin hidtil største omtale af en skandale.

Arrestforvarer Nielsen i Holstebro havde fået en begrundet mistanke til en daglejer på Ausumgård i forbindelse med det begåede tyveri, og derfor var gendarmsergent R. Sørensen og ubereden gendarm 157 L. Madsen beordret ud for nærmere undersøgelse og samtale med forpagter Beck på Ausumgård. Under samtalen kommer de også ind på korpsets bevæbning, og sergenten viser beredvilligt sin omdrejningspistol til forpagteren, der spørger, om den er ladt. Hvilket sergenten kan bekræfte, og viser hvorledes pistolen er sikret samtidig med, at han trykker på aftrækkeren. Alligevel går skuddet af og rammer gendarm 157 Madsen på klos hold i brystet.

Den sårede gendarm køres skyndsomst i forpagter Becks lukkede vogn til sygehuset i Holstebro, hvor distriktslæge Faber tager kuglen ud og konstaterer, at den kun har læderet gendarmens muskeltvæv, og at han ville genvinde sin fulde førlighed

inden for ca. 14 dage.

En sådan episode satte selvsagt gang i gendarminstitutionens bureaukrati. Omdrejningspistolen indsendtes for indhenting af sagkyndiges vurdering af dens sikkerhed, og uheldet får konsekvenser for våbnet, der gennemgår en sikkerhedsmæssig ændring.¹⁷ Korpsledelsen chokeres over størrelsen af doktor Fabers regning, og endelig var der disciplinærspørgsmålet i forhold til sergent Sørensen, der modtager en alvorlig tilrettevisning for sin uforsigtighed med omdrejningspistolen. Selv om han var ukendt med den mangel i pistolens konstruktion, som var årsag til, at skuddet gik af, burde han vide, at man aldrig med et ladt våben peger mod et andet menneske, med mindre man ønsker at gøre brug af våbnet.

Den bestjålne gårdmand Peder Noes havde haft sin andel i korpsets oprettelse som mødeleder ved det tidligere nævnte politiske møde i Holstebro, efter hvilket han havde måttet bøde hårdt for sin politiske overbevisning med en langvarig isolationsfængsling i København og efterfølgende halve års fængselsstraf. Noes var en velanskrevet person, der nød stor anseelse i politiske kredse i Ringkøbing amt, og den politiske kamp var på den tid så bitter, at selv en ulykke ville blive udnyttet af modparten.

Korpset havde et anstrengt forhold til skytteforeningerne. Bistationen i Kibæk involveredes i begyndelsen af december måned 1888 i nogle afhøringer i forbindelse med en skyttefest med efterfølgende bal afholdt hos gårdejer Eskild Petersen i Sdr. Felding. Gendarmene havde åbenbart fået oplyst, at foreningen skulle have 10-12 æresmedlemmer, hvortil Eskild Petersen under afhøringen kunne oplyse, at der

Sophus Nicolai Krarup (1839-1905). Han blev udnævnt til herredsfoged i Hammerum Herred i 1878. Han flyttede senere til Langeland. (Foto: Grand Atelier, Østergade 50, København).

havde været 12 skytter til festen. Heraf var de 11 æresmedlemmer, og så havde festen for øvrigt været lige til søndag morgen kl. 6.

I Herning Skytteforening havde man allerede 19. oktober 1885 mod regeringens forbud averteret med afholdelse af skydeøvelser. Efter sigende mødte herredsfoged Krarup op på skydebanen den pågældende dag og forbød skydningen, men da herredsfogden gik over en privat mark, idømte ejeren ham en bøde for ulovlig færdsel.¹⁸

Tiden gik, og så skete der det, at Herning Bys Skyttekreds i 1892 fik flertal af Højremænd i bestyrelsen. Man valgte gendarmsergent C. Rasmussen til skyde- og gymnastiklærer, hvilket skabte stort røre i

skytteforeningerne, som først faldt til ro efter sergentens bortrejse fra byen i forbindelse med det politiske forlig, der ophævede korpset.

Inden da har sagen været forelagt Overbestyrelsen for de danske Skytteforeninger, der konkluderede, at underofficeren i foreningen ikke optrådte i sin egenskab af gendarm, men kun som enhver anden dansk mand, der ønskede at stille fritid og arbejde til rådighed for skyttesagens fremme. At der var nye politiske toner undervejs fremgår af Overbestyrelsens yderligere tilføjelse, at en skyttekreds, der mødte frem under »Den røde Fane«, utvivlsomt ville blive udelukket af De danske Skytteforeninger.¹⁹

KORPSETS EFFEKTIVITET

Der er her givet nogle eksempler på korpsets aktiviteter, men ser vi bort fra gendarmernes evindelige tilstedeværelse på jernbanestationerne, er det undtagelser, der er blevet nævnt. I langt, langt de fleste tilfælde

Herning Skyttekreds.

Paa Grund af Riffellovens Forkastelse begynder Arbejdet igjen sine Skudøvelser paa Skydebanen ved Brændgaard Søndag den 25. Oktober. Alle aktive Skytter bedes møde paa Torvet i Herning Kl. 9 Form. med Øvvær, der afmærkes til Skydebanen Kl. 9¹/₂ med Fane og Musil.

Bestyrelsen.
P. S. Skytter e bedes møde Torødag Aften den 22. Kl. 8¹/₂, paa Bøitjåland til Gymnastik 1547

Annoncen i »Herning Folkeblad« 19. oktober 1885 blev bragt 2 dage før attentatet på Estrup. Bestyrelsen var i god tro og måtte betragte restriktionerne i Riffelloven som forkastede, da de ikke blev vedtaget i Folketinget. Men beredsgøden mødte op og forbød skydningen.

dag ud og dag ind bærer dagbøgerne på tegningen »som befalet« og »intet at melde«. Modstanderne af korpset ser i høj grad ud til at have fået ret med hensyn til appellen til borgerne om at udvise lovlighed og besindig optræden over for gendarmene, så de overflødiggjorde sig selv.

En stor del af korpsets ressourcer gik med at forkynde tilsigelser og stævninger og opkræve ubetalte skatter. En anden kategori var kontrollen af overholdelsen af lovgivningen i kroer, mejerier, varelagre, handelens mål og vægt, landbrugets dyrebesætninger og lign. En anden af korpsets kæphester var kontrol af tyendets, d.v.s. tjenestefolks skudsmålssøger, et lysende eksempel på slagsiden i korpsets aktiviteter, idet de i hovedtræk gik ud over den ringest stillede del af landbefolkningen. Så var der rekvisitioner udført for justitsvæsenet som f.eks. forundersøgelser i forbindelse med forbrydelser og indhentning af oplysninger. Desuden anholdelser, noteringer, arrestanttransporter, forskellige forretninger til forebyggelse af forseelser og uordener, bistand til syge o.lign. Man hæfter sig ved, at aktiviteterne lige så godt kunne være udført af en hvilken som helst politimand.

I dag har vi svært ved at forstå, at et af korpsets hovedproblemer var at komme fra sted til sted. Man imødegik det succesivt ved dannelsen af bistationer i kortere eller længere tid i amtets yderste afkroge. For de uberedne gendarmers vedkommende gav deres aktionsradius sig selv, det var så langt, man kunne komme til fods, og det kunne godt være temmelig langt. Undtagelsesvis lejede de uberedne gendarmere kørende befordring, d.v.s. hestevogn med kusk, men det var en bekostelig løsning. De steder, hvor jernbanen fandtes,

Gendarmsergent Christen Rasmussen, Herning i gendarmuniform. Rasmussen var i Herning i hele kommandoets tid. Ved omorganiseringen i 1891 blev han leder af kommandoen i Herning. Han bærer distinktionstresse på venstre albue for "Flid og Duelighed" og kors med dannebrogssløjfe for 8 års militærtjeneste. Hans skriftlige indberetninger var små kunstværker af orden, akkuratesse, smuk og regelmæssig håndskrift uden fejl. Blew senere politibetjent i København og senere Århus, hvor han blev Dannebrogsmænd i i 1927. (Foto: V. Lind, Herning).

foregik transporten med denne, og det har været til barnernes udelte fryd, for de mange transporter gav penge i kassen.

Bistationen i Bjerregaard var den mest afsides beliggende ca. 45 kilometer fra Ringkøbing, så det tog det meste af en dags tid at komme til byen. Man tog f.eks. fra Bjerregaard til Nr. Nebel til fods og derfra til Tarm med dagvogn til 1 krone

»Forskællig Opfattelse. Alder 20 Aar, Højde høj, Haar sort, Næse stor kroget ... Den Vandrebog er jo falsk ! Svar: Næ, Bogen er ærlig, det er mig, der er falsk«. Jævne folks hyppigste møde med gendarmene var ved kontrol af skudsmålsbog eller vandrebog. En søndag i maj 1888 blev en af Ringkøbings mest agtværdige borgere, købmand C. M. Schubert, antastet på vej til sin plantage uden for byen. Gendarmene tog fejl, fordi Schubert var i aflagt tøj. Almindelige borgere »af stand« havde ingen legitimation. («Ravnen» 18. december 1887).

og 50 øre og videre til Ringkøbing med jernbanen på 3. klasse til 1 krone og 30 øre. Man kunne også udvise omtanke med korpsets økonomi og tage dagvognen direkte til eller fra Ringkøbing til 2 kroner, men det tog ca. 12 timer. I korpsets senere

år ses eksistensen af en rejsekortordning, og dagbøgerne bærer anmærkning om hver eneste gang, et sådant kort har været anvendt. Afregningen til banerne har givet fundet sted efter korpsets notater.

Med hensyn til de beredne gendarm

Don Quijote og hans tro væbner Sancho Panza med henholdsvis krigsminister Bahnsøns og gendarmerikorpsets første chef, oberstløjtnant Freislebens ansigter. Illustrerer deres kamp mod opinionen og folkeviddet. ("Ravnen" 29. juli 1888).

stillede sagen sig anderledes. De var i besiddelse af datidens mest fleksible befordring, selvom hesten også havde sine begrænsninger og store omkostninger. En meget betydelig del af det beredne personels tid gik med staldtjeneste, d.v.s. hakelseskæring, samt fodring, strigling m.m. Man kan sætte spørgsmålstegn ved de fleste patruljers berettigelse. Flere patruljer havde iøvrigt den indlagte finurlighed, at de skulle mødes med tilsvarende fra andre stationer, et såkaldt patruljemøde. Af de respektive stationers dagbøger skulle det således fremgå, om det aftalte møde havde fundet sted og hvis ikke, årsagen. På den måde kontrollerede udførelsen af disse patruljer sig selv, og uregelmæssigheder røbedes for den inspektionshavendes åsyn.

Når man nu engang havde hestene, var patruljerne en simpel nødvendighed af

hensyn til deres daglige røring. Foderforbruget var betydeligt og meget omkostningskrævende, og når hertil kommer den meget hyppige skoning og det jævnlige dyrlægetilsyn, der selvsagt krævede tilstedeværelse af hestens rytter, fortonede deres effektivitet sig i det uviste. Udgiften til hestenes foder var i reglen den største post i månedsregnskabet. Sideløbende hermed afstedkom hestene en betydelig administration. Som et kuriosum kan anføres, at man f.eks. på den ene side i korpsets stambøger fører fortegnelse over syge gendarmere, på den anden over syge heste, som en understregning af, at hestene var lige så uundværlige som mandskabet. At udgifterne til korpsets hestehold var meget betydelige, og at de muligvis er kommet bag på lovgivningsmagten, ses af den omstændighed, at der efter korpsets første rekruttering af beredne gendarmere ved det-

»En Køretur med Forhindring«. En illustration af samtidens opfattelse af gendarmernes effektivitet. (Tegning: Axel Flaiss 1886).

tes oprettelse kun flyttedes yderligere beredent mandskab til Ringkøbing Amt i begrænset omfang.

Netop under korpsets eksistens blev et andet nymodens befodringsapparat udbredt landet over, cyklen. Af beretningerne fremgår, hvor effektiv den var i forhold til alt tidligere kendt. En mand fra egnen foretog en cykeltur til Århus og tilbage på samme dag. Selv damerne kunne foretage lange cykelture, og der reklameredes med, hvor let det var at lære at cykle. Cyklen var ganske vist meget dyr, prisen omkring en årsløn for en almindelig arbejder, så der gik lang tid, inden den var hvermands eje. Prisen var dog bagatelagtig i forhold til de omkostninger, der var forbundet med at holde en hest. Derfor kan det i dag forekomme irrationelt, at man ikke successivt forsynede gendarmkorpset med cykler,

hvilket ville have været årsag til meget store besparelser og effektiviseret korpsets virksomhed betydeligt.

En patrulje har i sommeren 1891 mødt en cyklist på Lemvigegnen, men nøjes syrligt med at bemærke, at cyklisten ikke havde overholdt gældende regler for disse ryttere på landevejene. Cyklistens navn oplyses ikke, og det er indlysende, at det var, fordi man ikke havde kunnet få fat i fyren, han var simpelt hen cyklet fra gendarmene.

Korpset og dets medlemmer levede op til deres politiske formål, at bremse progressive fremskridt i enhver henseende, og denne livsholdning fulgte korpsets medlemmer selv efter hjemsendelsen. Struers første politibetjent blev en forhenværende bereden gendarmsergent, men da politiet ikke var leveringsdygtigt i heste, kom politibetjenten

rundt i det store distrikt til fods. Ude i byen sagde man, at han, der havde været bereden gendarm, ikke ville nedværdige sig til at stige på en stålhest, men sandt at sige, så havde han aldrig lært at cykle.²⁰

I de allersidste dage inden korpset opløstes, var det på tale at uddanne gendarmere fra Vestjylland på cykel, men da uddannelsen skulle finde sted i København, var tanken dødfødt.

I korpsets sidste tid var man ellers begyndt at levere politifløjter til mandskabet, og oftere og oftere beordredes gendarmene til tjeneste i civilt tøj.

SKRØNER OG VIRKELIGHED

Der blev fra Landstingets talerstol sagt om gendarmernes manglende popularitet: »Det er en selvfølge at betlere, løsgængere og andre vagabonder ligesom lovovertredere af profession ikke holde af dem«, så man havde en tro på, at gendarmene med tiden ville vokse i befolkningens omdømme. Pressen og venstrepolitikerne kan tilskrives en del af æren for, at gendarmene aldrig blev velanskrevne, men først og fremmest bærer folkeviddet en endnu større del af skylden, og her havde en af datidens tabere frit spil på Herningegnen. Søren Hampen blev populær blandt en hel egn bønder ved at fortælle om, hvorledes han havde gjort grin med gendarmene. Den slags beretninger gik han aldrig forgæves med, når det gjaldt om at slå en handel af eller, hvad der nok var lige så vigtigt, at få tilbudt en dram.

Et i datiden jævnlige tilbagevendende problem var falske penge. En dag havde Søren Hampen betalt en købmand med en funklende ny tokrone, og da købmanden undrede sig over den fine mønt, svarede Søren: »Det er da nemt nok, for jeg laver

selv mine penge«. Resultatet blev, at Søren snart fik besøg af et par gendarmere, der gerne ville vide lidt mere om pengefremstillingskunsten, hvilket Søren var parat til at vise. Gendarmene skulle bare følge med, og så gik det adskillige kilometer ud i heden, hvor han begyndte at plukke revlingris, hvilket undrede gendarmene. »Nu skal jeg bare lige have dem bundet til en røwlingljæmme og ud at sælge den, så har jeg allerede lavet 25 øre«.

Et af Søren's varemærker var »besvimesesanfald« på højst ubejljlige tidspunkter. En dag var Søren på vej til marked i Herning med sin trillebør højt belæsset med hjemmelavede børster. Uheldet ville, at der kom en bereden gendarm forbi, som selvsagt skulle undersøge, hvad der var på trillebøren. Til sidst kunne gendarmen triumferende fremdrage et gammelt rustent gevær, hvilken åbenbaring fik trillebørens indehaver til at synke sammen på den øde vej. Nu var det gendarmens tur til at blive nervøs, han kunne ikke uden videre lade det livløse legeme blive liggende, så efter flere genoplivningsforsøg var der ikke andet at gøre for gendarmen end at bakse manden op på trillebøren og med hest og bør traske ad Herning til. Da optoget arriverede til byen, indtrådte der straks en bedring i den »bevidstløses« tilstand. Han var nu i stand til at stige af børen og selv fragte sit skrammel til markedspladsen. Gendarmen havde efter den anstrengende tur helt glemt geværet og var vel mere end glad for at slippe af med spasmageren.

Lignende historier er der overleveret adskillige af indtil nutiden, men Søren Hampen var ikke noget sandhedsvidne, og pointen i hans beretninger var altid at slutte der, hvor gendarmene var blevet gjort

Politibetjent Christen Anton Elsberg (1859-1935). Efter gendarmkorpsets opløsning blev Elsberg politibetjent i Vejle. Han bærer kors for 8 års militærtjeneste og medaljen "For ædel Daad" for at have reddet et barn fra at blive kørt over af toget på Vejle banegård den 7. juni 1890.

til grin.

Den 2. november 1887 kom en bereden gendarmpatrulje forbi Gullestrup skole nogle kilometer uden for Herning. Den senere museumsforstander H. P. Hansen gik i disse år i den beskedne landsbyskole og kunne mange år efter berette om hændelsesforløbet. Da gendarmene havde passeret skolen, opildnede han en af sine kammerater til at råbe efter dem: »Ned med Estrup, Scavenius og Ravn!« Det turde han desværre, og krigskarlene vendte straks om. Eleverne fik travlt med at gemme sig bag skolen. I stedet slog gendar-

merne klørerne i skolens skælvende lærer Vilhelm Frederik Lind.²¹ De tog dog ikke læreren med, men han måtte godtgøre, at det naturligvis ikke var ham, der havde lært børnene at råbe efter gendarmene.

Synderen var drengen Frederik, og han måtte stille til afhøring i retten i Herning, og han forberedte den egentlige ophavsmand til de famøse ord på, at der nok ville komme bud efter ham også, og »så bliver du nok puttet i »hullet««, trøstede han. Ifølge gendarmernes indberetning havde drengen råbt: »Ned med Estrup!«, »Ned med de Lyseblå!«

Eksemplerne viser, at sagn og erindringer ikke altid er til at stole på og i overensstemmelse med virkeligheden. Søren Hampens aktiviteter kan ikke påvises i de bevarede retsprotokoller, og selvom beretningen fra Gullestrup skole i det foreliggende eksempel ikke ændres væsentligt, er det en understregning af, at »historierne« ændres og varieres ukontrollabelt i tidens løb.

KORPSET OPLØSES

Igennem årene fortsatte den politiske strid. Intet forhindrede Estrup i at leve på de provisoriske love, indtil Københavns Befæstning stod færdig. I de to lejre (Højre og Venstre) begyndte man at udmattes, striden blev så meget mere mærkelig, som fæstningsbyggeriet nærmede sig sin afslutning og altså var en kendsgerning.

Man kunne nu med god grund kalde Københavns Befæstning for en fuldstændig fæstning. Det ville sige, der var egentlig ikke mere at kæmpe om. Kun en meget lille fraktion af Venstre, den yderste radikale fløj (det senere Radikale Venstre) nægtede at sluge kendsgerningerne.

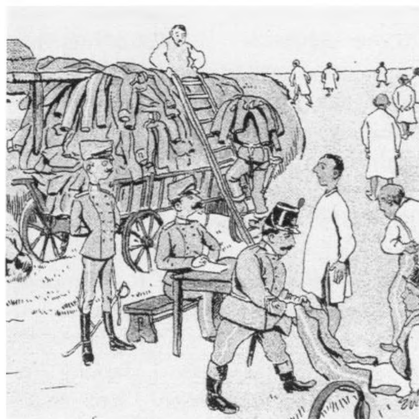
Da fæstningsbyggeriets fuldendelse var

en realitet, åbnedes mulighed for forlig, som blev grundlagt 1. april 1894 efter en noget forhastet og skødesløs behandling af finansloven i Folketinget. Da de politiske partier var enige, var der ingen grund til at opretholde et militært korps, hvis hovedopgave var at holde en bestemt befolkningsgruppe i ave, ligesom det heller ikke var gratis. De resterende provisorielove, herunder også loven om Gendarmekorpsets oprettelse, udleveredes til forkastelse i Folketinget.

Da det gjaldt om hurtigst muligt at frigøre de summer, som belastede korpsets eksistens, skete opløsningen ikke ved nogen formel kundgørelse, som man kunne forvente, men ved telegrammer til korpsets afdelinger. Føreren for bystationen i Lemvig førte telegrammets ordlyd ind i dagbogen: »Onsdag d. 4. April 1894 Kl. 11 Fmdg. indstilles Stationens Politivirk-somhed i Henhold til telegrafisk Ordre fra 2. Gendarmeriafdeling saalydende: Korps-et ophæves al Politivirksomhed af Personalet ophører øjeblikkelig. Civil Dragt kan og ønskes anlagt. Send Ordre til Bøvling, Vandborg og Langerhuse uopholdelig. Kryssing«.

Ophøret af korpsets aktiviteter forløb således meget stilfærdigt, og det, som offentligheden primært bemærkede, var, at gendarmene nu optrådte som passive civilister, hvilket fremgik af dagspressen allerede samme dag. Den 1. juli 1894 var korpset fulstændigt opløst, de menige var hjemsendt og de faste officerer og under-officerer returneret til deres stamafdelinger, hestene solgt og materiellet afleveret til tøjhusene. Det politiske forlig indebar samtidig, at konsilspræsident Estrup og krigsminister Bahnson trådte tilbage.

Uniformerne afleveres og gendarmene forsvinder i det fjerne. De bringer Kiplings sentens: "Gamle soldater dør ikke - de svinder bort", i erindring. (Alfred Schmidt i Bløksprutten 1894).

EPILOG

At den pludselige ophævelse af korpset skabte problemer for mandskabet er selvagt, de var nu alle brødløse og måtte se sig om efter andet udkomme.

Sergent Nielsen i Ringkøbing returnerede til sit stamregiment, 3. Dragonregiment i Århus 29. april 1894. Sergent Sørensens i Holstebro gik til 8. Regiment samme dag. Værre var det for officerer og underofficerer af forstærkningen. Den sympatiske detachementschef i Holstebro premierløjtnant P. S. Petersen fik ansættelse som bogholder i artilleriet.

Værst var det for det menige mandskab, og det er næppe muligt at følge alle de vestjyske gendarmers videre skæbne, så vi må nøjes med nogle få eksempler.

At korpsets opløsning nærmede sig, har gendarmene været på det rene med. Vi ser flere og flere ansøge om forholdsattest og frihed i forbindelse med ansøgninger til

forskellige stillinger, så allerede inden korpset ophævedes, får man et fingerpeg om en del af gendarmernes fremtidige beskæftigelse. Det er først og fremmest politistillinger, dernæst fængselsvæsenet, arresthuse og jernbanen, der er på tale.

Enkelte søger liberalt erhverv. Ubere den 136 P. C. Andersen i Herning skal overtage Jernbanerestaurationsen i Holstebro, og ubere den 242 L. P. Magnussen overtager svigerfaderens smedie i Arnborg.

Sergent C. Rasmussen i Herning finder vi som politibetjent i København, senere Århus. Vore to beredne venner fra besøget på Røgind kro 117 H. P. R. Storm²² og 244 D. Andersen bliver i kraft af gendarmerikorpsets positive anbefalinger politibetjente hhv. på Holmen i København og i Lemvig under navnet Didrik Salskov Andersen.

I Struer blev den første politibetjent også en forhenværende gendarmsergent J. A. Poulsen, en af hovedaktørerne i det velkendte såkaldte »Gendarmsluget på Aars Kro 1. marts 1887«. Poulsen blev lidt af en kulturpersonlighed i byen, idet den reaktionære politimand i sin sparsomme fritid paradoksalt nok beskæftigede sig med den for almindelige mennesker nymodens fotografering, og i 1903 kvittede han politijobbet for helt at hellige sig sin fotografvirksomhed. Allerede i sin gendarmtid havde han stiftet bekendtskab med dyrlæge Jensen i Farsø, den senere forfatter Johannes V. Jensens far. I Struer udvidedes hans bekendtskabskreds i kunstnerkredse til f.eks. forfatterne Jeppe Aakjær og Johannes Buchholtz. Sidstnævnte gjorde ham kendt som fotograf indtil vor tid.

Adskillige af gendarmene i Ringkøbing amt søger ansættelse ved jernbanen, men

kun enkelte kan påvises at have fået varig ansættelse i etaten. Den nævnte smed L. P. Magnussen får ansættelse som togbetjent i Varde den 1. august 1894.

I Holstebro finder vi forhenværende landmand og bereden gendarm 202 A. C. Jensen som arbejdsmand, så for hans vedkommende blev tjenesten i korpset »genvejen« fra land til by.

Gendarmerestationer

i Ringkøbing amt 1885-1894

Arnborg	1/5	1888 - 11/12	1892
Assing	25/2	1892 - 15/10	1892
Bjerregård	21/6	1891 - 8/6	1892
Bjerregård	17/3	1893 - 5/4	1894
Brejning	25/6	1888 - 30/9	1893
Bøvling	1/5	1888 - 5/4	1894
Ferring	1/5	1888 - 21/2	1891
Ferring	24/5	1891 - 31/12	1891
Ferring	1/1	1893 - 1/3	1894
Gimsing	3/11	1892 - 31/10	1893
Herning	1/12	1886 - 17/4	1894
Holstebro	9/3	1886 - 15/4	1894
Husby	4/12	1891 - 26/2	1892
Husby	19/1	1893 - 4/2	1893
Humlum	18/6	1888 - 15/12	1889
Haderup	18/9	1891 - 5/4	1894
Hodsager	10/3	1888 - 20/9	1889
Harboøre	2/8	1887 - 4/4	1894
Ikast	1/12	1886 - 16/4	1894
Kibæk	8/1	1888 - 31/3	1889
Lemvig	8/12	1886 - 4/4	1894
Lem	30/9	1891 - 1/10	1893
Ljørring	1/5	1888 - 14/4	1894
Ringkøbing	9/12	1885 - 18/4	1894
Struer	1/7	1889 - 4/4	1894
Sevel	21/9	1889 - 1/10	1890
Skarrild	1/4	1889 - 24/2	1892
Skjern	1/12	1886 - 15/6	1888
Skjern	11/12	1891 - 4/4	1894
Ulfborg	1/6	1888 - 20/11	1893

Vandborg (Trans)	11/3 1893 - 4/4 1894
Vemb	14/12 1886 - 15/5 1888
Vemb	14/1 1892 - 30/9 1893
Vildbjerg	1/2 1886 - 30/9 1888
Vildbjerg	5/5 1891 - 16/10 1893
Vinderup	19/6 1886- 3/4 1894

Oversigt over gendarmerestationer i Ringkøbing amt 1885-1894. Ulfborg-Hind herreder (herredskontor i Ringkøbing), Bølling-Nr. Horne herreder (Skjern), Skodborg-Vandsfuld herreder (Lemvig), Hjerm-Ginding herreder (Holstebro) og Hammerum herred (Herning). Ved Nørre Langer, Langerhuse og rundt om i amtet fandtes bistationer af kortere varighed. Bemandingen skete ved spredning af Ringkøbing-detachementets 38 mand. Styrken var størst i december 1886 med 48 menige og underofficerer. I 1890'erne faldt antallet; de oprindelige 16 beredne gendarmere faldt til det halve.

NOTER

( ) = specielle oplysninger i tekst og noter.

Forfatteren retter en særlig tak til: Lektor Kit Bisgaard, Svogerslev for korrekturlæsning og vejledning i fransk. Overkonstabel S. T. Petersen, Viby Sjælland for sagkyndig assistance i militære spørgsmål. Iøvrigt tak til enhver der gennem personlig kontakt eller korrespondance har bidraget til artiklens udformning.

1. Kommer af fransk *gens d'armes* »bevæbnede folk« (det er derfor loven og jævnligt pressen benytter betegnelsen »gensdarm«). Se f.eks.: »Ordbog over Det danske Sprog«. København 1924.
2. »Familien Neckelmanns Slægtsbog«. Edvard Neckelmann. København 1936, s. 136-138.
3. »Det blev De Bergske Blade«. Chr. P. Fogtmann. Holstebro 1990, 55-68.
4. Landsarkivet i Viborg: Ringkøbing købstads dom- og politiprotokoller (LAN B 80-5080).
5. »Polithistorisk Selskabs årsskrift 1983« s. 38.
6. »De kgl. danske Ridderordener«. H. F. Grandjean, København 1903, sp. 756.
7. »Herning-bogen 1993«: Fire Herningensere. Mogens Bendixsen og Ove Pedersen, s. 94-95.
8. »Den danske Landmilitæretat«. Vilh. Richter 1977.

9. »Itzehoe-dragonen fortæller«. Rasmus Nielsen. Samlet og udgivet af hans søn Niels A. Nielsen. Eget forlag 1960, s. 43.
10. »Bjergtet« er en bebyggelse nord for Thisted.
11. »Nattevagt og andre fortællinger«, Den første Gendarm. Henrik Pontoppidan. Gyldendal 1970, s. 164.
12. »Polithistorisk Selskab årsskrift 1983«, s. 53-54.
13. Gennemgang af kirkebøger fra forskellige »stationer«.
14. »Amts-Bladet Holstebro-Herning 4/9 1954«. Dampskibet »Etna«'s stranding ved Husby i 1891.
15. »Mylius – portræt af en myte«. Janni Andreasen 1992, s. 17.
16. »Danske Gaarde II Samling«. I. C. B. la Cour, bd. I s. 717-18. Når gendarmernes rapport siger Sir, må dette bero på en fejl, da Peder Noes boede i »Nørre Søllergård«, som er beliggende i nabosognet Vejrum
17. »Vaabenhistoriske aarbøger XII, 1965«: Den danske hærs revolvere. A. Hoff, s. 106.
18. »Herning 1827-1927«. Oluf Nielsen 1927, s. 35-36. (Herning Folkeblad 3/11 1885 omtaler »Skytterrevyen i Søndags« meget udførligt, men ifølge avisen var der tale om en demonstration på skydebanen, hvorimod herredsfogden lukkede beværtningen »Vestylland«. »Historien« om bøden til herredsfogden for færdsel på privat ejendom skal formodentlig ses i lyset af den langvarige og netop afsagte dom i København over Peder Noes og Th. Nielsen, hvor det store tvivlsspørgsmål havde været, om man skulle betragte talertribunen i Holstebro som privat ejendom eller ej).
19. Hammerum Herreds Skytteforenings arkiv. 1981/82. Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning.
20. »Jeppe Aakjærs Fotograf Johan A. Poulsen«, Benny Boysen, s. 7.
21. »Hardsyssels Årbog 1993«: Minas sten og familien på Tim Mølle. Bent Østergaard, s. 90 (portræt af læreren Vilhelm Frederik Lind).
22. De kongelige danske Ridderordener og Medaljer. Th. Hauch-Fausbøll. København 1929-30.

KILDER

- Boysen, Benny: Jeppe Aakjærs Fotograf Johan A. Poulsen. Struer 1986.
- Boysen, Benny: Søren Hampens Saga, Et tidsskildre fra Hammerum Herred. Herning 1973.
- Bruun, Daniel: Manddomsår (Da jeg var »Lyseblaa Gendarm«). København 1926.

Bøgner, J.: Bidrag til Ringkjøbing Bys Historie, tillæg I, Gendarmerne i Ringkøbing, 1963.
Hasselgreen, Egon: Gendarmslaget på Aars Kro 1. marts 1887. Vesthimmerlandske Småskrifter 1, 1987.
Krigshistorisk Tidsskrift 1967 nr. 1: Det militære gendarmerikorps 1885-1894. (E. O. A. Hedegaard).
Lind, Arne: En fremsynet redaktør, Hardsyssels Årbog 1994.
Nielsen, Bjørn A.: Estrups blå gendarm 1885-94. Vaabenhistoriske aarbøger XXXII, 1986.
Smith, Jørgen: Politihistorisk Selskabs årsskrift 1983.

Aviser:
Ringkjøbing Amts-Avis 1885-1894.
Herning Folkeblad 31.3. 1963 sektion C: Estrups blå gendarm var ildesete, men bagefter savnede myndighederne dem.

Landsarkivet Viborg: Ringkøbing købstads politi-protokoller (LAN: B 80).
Rigsarkivet: Forsvarets Arkiver 280.169: Militær Gendarmerikorps:
1-18 : Indkomne sager.
41-45 : Stambøger 1885-1894.
div. nr.: Dagbøger.

Arne Lind
Født 1941 i Fredericia
Overtrafikkontrollør
Klevækær 4
Svogerslev
4000 Roskilde

Rids af trækulbrændingens historie i Danmark

af P. F. Tøttrup

De første mennesker på jorden har kendt ilden som en oprindelig del af naturen. Om disse første mennesker også beherskede udnyttelsen af ilden, har man ingen viden om. De ældste spor af en sådan udnyttelse er omkring 300.000 år gammel.

I mange mytologier går beretningen om, at mennesket fik kendskab til brugen af ilden fra guderne, igen.

Ifølge den græske mytologi stjal titanen Prometheus den hellige ild fra guderne, og gav den til mennesket. Samtidig med gaven lærte han dem at udføre mange ting med dette fænomen. Men guderne tog snart hævn over ranet af ilden. Zeus skabte en smuk kvinde ved navn Pandora, som de andre guder gav mange strålende egenskaber. Med på rejsen til jorden fik hun en æske med alskens plager og forbandelser. Guderne havde meddelt hende, at hun ikke måtte åbne denne æske, men drevet af kvindelig nysgerrighed letter hun på låget, som det ikke lykkes hende at lukke igen, før alle plagerne var sluppet ud. Kun det inderste rum i denne Pandoras æske, der rummede håbet, forblev uåbnet.

Dermed blev ilden, som det er sagt senere, på én gang en nyttig tjener, men også en frygtelig herre.

Præcis hvornår vore forfædre gennem

beherskelse af ilden lærte kunsten at brænde træ til kul, ved man ikke, men det anses for sandsynligt, at teknikken må være kendt i bronze- og jernalder, idet den nødvendige smeltning af metallerne må have forudsat en anvendelse af trækul.

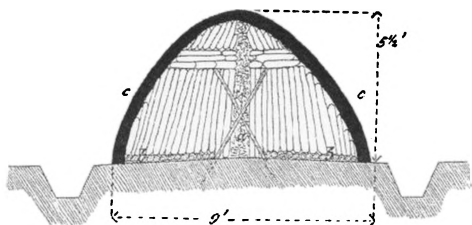
Den første brændingsmetode man anvendte i Danmark, var den såkaldte grubebrænding.

I en grube eller grav i jorden anbragte man veddet bestemt for brænding, og ved en dækning med jord og græstørv kunne man styre brændingen af veddet til kul. Rundt omkring i de danske skove kan man endnu se disse fordybninger og som regel med en smule trækulsrester i bunden.

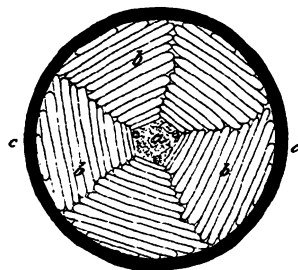
Metoden har været vidt udbredt, og den er blandt andet omtalt i de islandske sager. Således fortælles der i Nials saga, kap. 38, Atles drab, om Brynjolf, der kommer til skoven på Tjorolfsfjæld, at »Han så en stærk kulrøg østen for gården, red derhen, stod af hesten og bandt den og gik derpå hen, hvor den stærkeste kulrøg var. Han så da, hvor kulgraven (kologrofin) var, og at der var en mand ved den«.

Arbejdet med grubebrænding er så simpelt, at enhver kan udføre det, og metoden har derfor været anvendt langt op i tiden,

Gjennemsnit:

Grundflade:

- a. Hjertet.
  - b. Grundlag af Træstuffer.
  - c. Dæklag af Hedeslorv.
- Inter.ning her fra oven.

Den nordjyske mile har i bunden et dække af træstykker, og milen antændes fra oven i »hjertet«. Mile er dækket af lyngtørv, og når ilden har nået bunden i »hjertet«, dækkes også toppen med lyngtørv. Ved at stikke nogle huller i dæklaget ved den nederste kant tilføres den fornødne luft til den påbegyndte brænding. (Hedeselskabets Tidsskrift 1929).

men på et tidspunkt er forbrugt af trækul blevet så stort, at grubebrænding i større udstrækning afløses af milebrænding.

Milebrænding i Danmark er af gammel dato og bærer som grubebrænding spor af at være påvirket fra forskellige egne af Europa.

Det fortælles, at Vilhelm, som var abbed i Æbelholdt ved Hillerød i det 12. århundrede, indkaldte ardenenske kulsviere. Da de senere kulsviere i Nordsjælland ofte havde mørkt hår, opstod den forestilling, at de skulle nedstamme fra de indvandrede ardenere.

Fra disse kulsviere kan vi dog have lært milebrændingsteknikken, som blev vidt udbredt i Danmark. Tænk blot på de store mængder af trækul, der må være medgået til f.eks. krudtfremstilling.

Kulsvidning blev tidligere udført af bønderne, mens det senere blev en organiseret del af skovbruget. I nyere tid er trækul blevet fremstillet industrielt, men

mig bekendt har vi ikke længere denne form for virksomhed i Danmark.

Der findes stadig et kulsvierlaug i Nordsjælland, som fra tid til anden levedegør historien ved brænding af trækul i miler, ligesom man i Hesselvig plantage ved Skarrild kan se to restaurerede tjærevogne fra den periode, hvor Hedeselskabet i tilslutning til plantagerne drev disse små industrier. Når der nu bruges betegnelsen tjærevogne, skyldes det, at man ved anvendelse af ovne havde en samtidig mulighed for at udvinde de flygtige stoffer i træet, her trætjære, og trækullene.

Ser man på ældre kort udarbejdet af Geodætisk Institut og omfattende plantageområderne syd for Herning, vil man enkelte steder se betegnelsen kulmile, der vidner om, at denne aktivitet har fundet sted i tilknytning til plantagedriften.

Læser man gamle numre af Hedeselskabets Tidsskrift fra 1894 og frem vil man

Tjæreovne i Harreskov plantage ved Kibæk, 1902. (Foto: O. Birkmose, Vildbjerg).

se, hvor meget sagen dengang interesserede selskabet. Lige fra en primitiv start med brænding af trækul i jordmiler og til den senere overgang til brænding i ovne med en samtidig udvinding af trætjære.

For at lære milebrændingen fik man undervisning på stedet, både af en kulsvier fra Nordsjælland samt af en svensker med praktisk erfaring.

Modellen til den første tjæreovn hentede man i Rusland, men senere udviklede man på basis heraf sin egen konstruktion, og det er to af den slags, man kan se i Hesselvig Plantage.

Ovnen består i princippet af en muret hvælving, hvori træet stables op, og indføringsåbningen tættes med en jernlåge, som yderligere mures til med vådt ler. Udenom denne indre hvælving og i kort afstand herfra er der en muret ydre kappe med to indføringssteder og en skorsten til aftræk.

Afgangen fra selve ovnen er i bunden af den indre hvælving, hvorfra der fører saltglaserede rør bag ud fra ovnen, hvor aftapningen af tjæren fandt sted. Til opvarmning brugtes den simpleste del af træet. Brændingen varede ca. 2 døgn, og ov-

nen indeholdt ca. 2 favne bjergfyrvæd (ca. 4 rummeter).

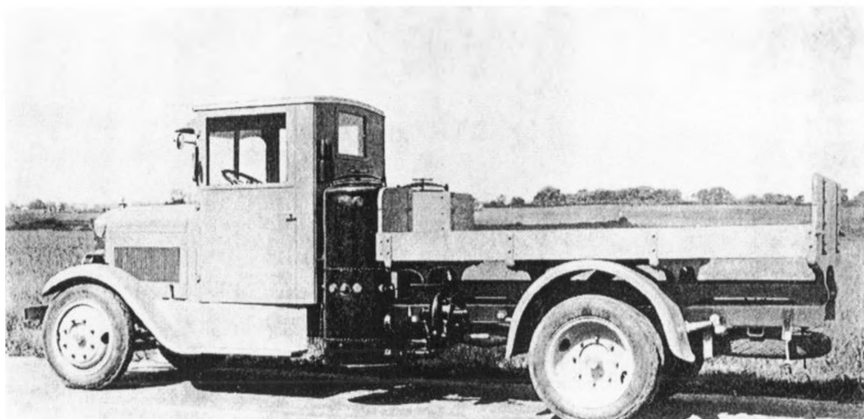
Det tog ca. 1 uge at fylde ovnen, fyre op, afkøle og tage de færdige kul ud.

Foruden tjæren indeholder træet gas, eddikesyre, træsprit og vanddamp. Det kræver særlige foranstaltninger ved ovnen for at udnytte gassen, syren og træspritten, men kun i begrænset udstrækning gjorde man forsøg på at udnytte eddikesyren, der kunne bruges på garverier.

I artiklen i Hedeselskabets Tidsskrift er der angivelse af, hvor meget det betød for økonomien, at man kunne have en samtidig udvinding af tjæren, og produktionen knyttede man så til udvalgte steder i plantagerne.

Af gamle billeder kan man se, hvor stor interesse denne virksomhed var omfattet af. Et enkelt af de mest kendte billeder viser Finansudvalget på besøg ved tjæreovnene i Høgildgaard plantage i 1915. Tjæreovnene var i brug fra omkring århundredskiftet og til engang efter anden verdenskrigs ophør.

Hedeselskabet interesserede sig derefter stadig for produktion af trækul, men rati-

En trækulsdrevet lastbil. Generatoren »Rex« ses anbragt lige bag sædet. Lastbilen er leveret af De forenede Automobilmfabrikker, Odense. Generatoren er fremskaffet fra Frankrig gennem Hedeselskabet. 1929. (Hedeselskabets Tidsskrift 1929).

onaliserede ved at centralisere brændingen på et anlæg i Brande, som var i drift til ca. 1970.

Det moderne menneske er fuldt fortrolig med produktet trækul i form af brændsel til grillen. Fra Brande-virksomheden blev der solgt kul til dette formål – i virksomhedens sidste leveår dog i form af importeret kul.

Anvendelsesområdet var tidligere bredere. Store partier er blevet solgt til landbrug til indblanding i fjerkræ- og svinefoder for at bedre fordøjelsen og forebygge visse sygdomme, der kunne stamme fra foderet. Ligeledes er store partier anvendt på jernstøberier.

Omkring 1929 blev der på selskabets initiativ fremstillet en trækulsdrevet lastbil. Lastbilen var dansk produceret, mens generatoren var af fransk oprindelse.

Økonomien under et forsøg blev angivet således:

»På en strækning af ca. 185 kms længde havde bilen brugt 52 kg bjergfyrrækul

(fra Birkebæk) à 12 øre, ialt 6.25 kr plus den nødvendige startbenzin. Den ville til den samme strækning have brugt 39 liter benzin à 30 øre, ialt 11,70 kr. Beskatningsforholdene gjorde dog, at regnestykket alligevel stillede den generatordrevne bil ringere totalt set.

Tjæren fra ovnene blev anvendt til vedligeholdelse af træværk på huse, imprægnering af hegnspæle, fiskepæle, fiskegarn m.m.

Der er ikke nogen samlet opgørelse over økonomien i og omfanget af kul- og tjærebrændingen, men der er ingen tvivl om, at den har været af stor betydning for en begyndende udnyttelse af de anlagte plantager.

I en artikel fra 1895 skriver skovrider Chr. Dalgas blandt andet:

»I sin sidste artikel om Plantagekomplekset syd for Herning skrev Oberstløjtnant Dalgas: Her i Komplekset bliver der i de næste 15 år ca. 4000 Tdr. Land at gennemhugge 1st Gang, og hvis Gjennem-

Rekonstrueret tjæreovn i Hesselvig plantage ved Skarrild. I midten den store åbning, hvor træet indføres. Ved siderne ses indfyringsstederne. (Foto: Herning Bladet).

hugningsudbyttet ikke kan sælges, men må blive liggende, vil dette give anledning til en extra Udgift af mindst 50.000 kr, nemlig ca. 12 Kr pr. Td. Ld. Hedeselskabet er derfor i Færd med at forædle Produktet, så det dog bliver afsætteligt. En Del Bjergfyrstager sælges som Hegnspæle, en Del til Fiskeruser, en Del ophugges til Pindebrænde, der bruges i Kjøbstæderne, og en Del aflægges som Favnræ af 3 Fods længde for at brændes til Trækul«.

Senere i artiklen anføres:

»Medens som ovenfor nævnt de første Gjennemhugninger her i Komplexet gav anledning til en ekstra Udgift af mindst 12 Kr. pr Td. Ld., har vi i det forløbne Aar haft en Nettoindtægt af fra 5 – 8 kr pr. Td. Ld. og dette er særlig opnaet ved at brænde alt krumt Træ til Kul«.

Om økonomien i den samtidige udvin-

ding af trækul og træbjærene angives fra en prøvebrænding et resultat på 32 tdr. kul á 1,30 kr. og 350 pd. tjære á 8 øre, hvilket gav en nettoindtægt på 24,80 kr.

Kuludbyttet ved ovnbrænding var det samme som ved milebrænding. Det samme var udgiften ved brændingen. Tjæreindtægten var således ren netto.

I Hesselvig plantage stod ruinerne af sådanne to tjæreovne. Der var stor interesse for en bevarelse, da det var de to sidste af slagsen, og ovnene fremstår nu fuldt restaurerede, og selv om der er tale om meget beskedne industrianlæg, har de allerede trukket mange interesserede besøgende til.

P. F. Tøttrup
Født 1929 i Randers
Skovrider ved
Det danske Hedeselskab
Ingridsvej 76
Lind
7400 Herning

Liløre-ulykken

25. januar 1897

af Anders V. Langer

1997 er hundredåret for den største ulykke, der har ramt det danske redningsvæsen nogen sinde. Knap ti år efter, at stationen Liløre ved Harbøre var oprettet med nybygget båd fra Orlogsværftet, kændrede denne båd, og dens besætning på tolv mand omkom i det vinterkolde hav.

En uoverskuelig mængde af skriftlig omtale findes om denne ulykke. Tidens aviser bringer beretninger ved kendte navne som Herman Bang og Mylius-Erichsen. Det var kun godt tre år efter den store Harbøre-ulykke, hvor 26 fiskere omkom, og hvor især pastor Carl Moes begravelsestale havde skabt »avisstorm«. Pressefolkene har vejret ny sensation og igen været på pletten. Og flere har siden i bladartikler m.v. forsøgt at skildre, hvordan de hver på sin vis oplevede ulykken.

OPSYNSMANDENS INDBERETNING

Mest nøgtern og troværdig forekommer redningsopsynsmand Niels Lilleøres indberetning til redningsbestyrer konsul A. Andersen, Lemvig!. Den begynder formelt og korrekt:

»År 1897, mandagen den 25. januar klokken mellem 11 og 12 formiddag tele-

fonerede bestyreren for det nørrejydske redningsvæsen her til redningsstationen, at, da det var ham bekendt, der var fiskerbåde på havet, måtte redningsbåden være parat til at tage ud med mindst mulig varsel, så snart der viste sig at være fare på færde for fiskerne ved at landgå, især da det var usikkert, om dampbåden »Vestkysten« kunne gå gennem isen i Limfjorden og komme fiskerne til hjælp.«

Redningsvæsenet havde fra sidst i 1880'erne eget telefonsystem langs Vestkysten med direkte linje fra Liløre til Lemvig, og det er påfaldende, hvor tæt konsul Andersen har haft begivenhederne på livet. Han ved om fiskerbåde, der er ude i tvivlsomt vejr, og han ved om redningsdamperen »Vestkysten«s situation, den damper, der var blevet placeret ved Thyborøn kanal med station i Lemvig et års tid forinden for at undgå en katastrofe som den i 1893.

Fra først i 1880'erne havde kystfiskeriet efter kuller haft et betydeligt opsving, ikke mindst på grund af jernbanen fra Vemb til Lemvig 1878. Kontrakter med tyske fiskeopkøbere gav konstante priser. Sæsonen for dette fiskeri var efterår og forår. Fra februar til april trak fisken så langt fra

Liløre redningshus efter postkort fra o. 1900, formodentlig fotograferet i 1897 af købmand Wille Søgaard, Lemvig. »Den ihærdige amatør har i anledning af den sidste ulykke taget ikke mindre end ca. 70 plader«, skriver »Lemvig Folkeblad« 12/2 1897.

land, at den ikke kunne nås med de små kystbåde, siges der. I den tid kunne redningsdamperen ligge i Lemvig.

Syv både var taget på havet fra Vrist landingsplads den morgen, og efter opringningen fra konsul Andersen telefonerede Niels Lilleøre til Kristian Nees, der var centralbestyrer (Jydsk Telefon) og boede tæt ved landingspladsen. Han måtte øjeblikkelig sende bud efter redningsbåden, hvis der »kunne være fare ved at landgå«.

Det mente Kr. Nees ikke, der var – endnu.

Niels Lilleøre ringer flere gange i dagens løb og får samme svar.

Omtrent kl. 15 kom to både i land i god behold. Men en halv time senere kom der bud til Liløre, »at havet værredes meget,

og redningsbåden ønskedes snarest muligt«.

Der var allerede forinden gået bud til redningsmandskabet og ejerne af de fem par transportheeste om at være parat, og kl. 16 »sattes redningsbåden i bevægelse fra stationen, fulgt af hele mandskabet, 12 mand, samt opsynsmanden«.

Fem kvarter varede det, før de var fremme ved Vrist landingsplads. »Da var den tredje fiskerbåd kommen i land ..., og gennem telefonen kom der meddelelse om, at to var gået i land for Agger; men der var endnu to tilbage, hvorfra der intet var hørt«.

Nu blev redningsbåden læsset af og ført så nær havet som muligt. Mandskabet tog redningsbælter på, og alt blev gjort klart til hurtigst muligt at gå ud, hvis de to fiskerbåde skulle vise sig uden for revlerne.

Vinden var østlig², »jævn kuling med snetykning, og havet var ikke værre, end at det måtte skønnes, at redningsbåden godt kunne gå ud«.

I denne ventetid blev der affyret tre nødsignaleraketter med en halv times mellemrum.

Nu gik Niels Lilleøre til telefonen hos Kr. Nees for at høre, om bådene skulle være kommet i land længere nordpå. Redningsmandskabet havde fået den besked, at han ønskede, de blev i land imens, med mindre de så, at fiskerne var der.

»Lidt efter troede man at se et lys ude på havet mod nordvest.«

Det lys måtte være en lygte i en af fiskerbådene, mente nogen. Et strandingslys blev tændt og redningsbåden sat på havet.

Da var klokken 18.30.

»Båden kunne naturligvis ikke ses ret længe, men forsvandt snart i mulm og mørke; kun dens lygte skimtedes nu og da, og deraf kunne skønnes, at den trak nordpå«.

Niels Lilleøre kom tilbage fra telefonen straks efter, fortæller indberetningen og bemærker, at lyset på havet »hidrørte imidlertid ikke fra fiskerbådene, men formenes at være kommen fra en damper, som kunne høres at gå forbi lidt senere«.

Det lys blev siden genstand for ret forskellige tolkning.

Efter aftale med redningsmandskabet skulle en lygte, hængt op i en fiskerbåd på stranden, vise stedet, hvor der var bedst at lande, og der affyredes igen tre signalraketter med passende mellemrum for at vise, hvor landingspladsen var.

»Imidlertid væltede havet voldsomt ind. Vandstanden steg på stranden med en hastighed, som sjældent ses«.

Mange fiskere og andre opholdt sig ved landingspladsen. »Et par mand var imidlertid gået omtrent 1000 alen (ca. 600 meter)³ mod nord, og der opdagede de ca. kl. 9 (21) en båd komme drivende i land fra revlen, og samtidig hørtes enkelte nødråb fra havet.

Det var redningsbåden, der var kærtret.

Nu strømmede de på stranden værende folk til, og da båden stødte mod land, fandtes der en mand under den; det var Mads Nielsen Bjerg«. Der var livstegn, men alle oplivningsforsøg var forgæves, og han døde straks efter.

Også Peder Nielsen Lilleøre kom i land tæt ved båden med svage livstegn, men »også hos ham var livet uigenkaldelig tabt«.

I løbet af næsten halvanden time var hele besætningen drevet i land på Josef Knak nær. Hans lig fandtes næste morgen et par kilometer længere mod syd.

»Alle de fundne lig bragtes straks ned til Kristen Nesgaards og lagdes i hans lade på et par nær, som førtes ned til købmand Stensens«.

Redningsbåden blev senere på natten bjærget af Flyvholm redningsmandskab, der kom til stede med deres redningsbåd.

»På grund af, at opsynsmanden befandt sig i en så nedtrykt stemning over den bratte og store ulykke, at det næsten overgik hans kræfter at foretage sig videre, rettedes af ham og af bestyreren for redningsvæsenet en anmodning til strandfoged Anders Vrist om at sætte vagt ved redningstationens værende materiel om natten ...«.

Stationen Liløres indberetningsprotokol for de år er ført af læreren ved Harbøre søndre skole Peder Lundgaard. Det har en sønnesøn af Niels Lilleøre fortalt,

Bekjendtgørelser

Paa egne og de paagjældende Familiers Vegne meddeles herved, at Mand-
skabet ved Redningsstationen Liløre
bortkaldtes fra dette Liv ved Rednings-
baadens Kæntring under Redningsfor-
søg den 25de d. M. Kl. 9 Aften, nemlig:

Baadformand Peder Larsen, 57 Aar,

Baadmændene Peder Hvas, 54 Aar,

Josef Jensen Knak, 54 Aar,

Mads Nielsen Berg, 49 Aar,

Laust Chr. Christensen, 41 Aar,

Jøns Nygaard, 40 Aar,

Peder Pedersen, 36 Aar,

Ole Bro Nielsen, 32 Aar, og

Peder Lauridsen, 30 Aar, samt

mine 2 Sønner Peder Nielsen, 33 Aar,

og Stinus Liløre, 29 Aar, samt min

Svigerson Lars Peder Larsen, 30 Aar.

Begravelsen er bestemt til Tirsdag
den 2den Februar Kl. 1 Efterm. fra
Harboøre Kirke.

Ligtoget udgaar fra Gamle Liløre
Kl. 11 Formiddag.

Liløre, Harboøre Sogn pr. Lemvig,
den 27de Januar 1897.

Niels Liløre,

Opsynsmand ved Redningsstationen.

*Niels Liløres dødsannonce, her efter »Aarhus
Stiftstidende« 1/2 1897. Rækkefølgen er efter
de omkomnes alder med undtagelse af Niels
Liløres to sønner og svigersønnen, der anføres
sidst.*

og den korrekte skrift og stil sammen-
lignet med, hvad ellers kendes fra Lund-
gaards hånd, bekræfter det. Formodentlig
har de to i fællesskab drøftet indholdet i

beretningen, der forekommer korrekt og
saglig, og den bærer ikke præg af Niels
Lilleøres nedtrykte stemning, der ellers
ikke kan undre. Blandt de omkomne var
to af hans sønner og en svigersøn.

Det siges ikke i indberetningen. Men
der fornemmes en bestræbelse på at frem-
stille Niels Lilleøres dispositioner som
stationsleder og opsynsmand på en måde,
der ikke giver anledning til kritik.

BERETNINGER FRA FOLK I LAND

En af de to, der var »gået omtrent 1000
alen mod nord«, hvor de opdagede den
kæntrede redningsbåd, var Mads Hvas. 50
år senere fortæller han i »Duen« (feb.
1947) om den oplevelse.

De hører pludselig nødsskrig fra havet,
fortæller Mads Hvas, og hans kammerat
løber tilbage for at give besked. Selv går
han så langt ud i havet, han kan, og får
snart efter øje på en drivende båd med
bunden i vejret. Da han kan få en hånd på
den, mærker han, det er redningsbåden.

»Min forfærdelse blev stor, og denne for-
plantede sig hurtigt til alle de andre, der nu
også var kommet til stede«, skriver han og
fortæller om en af redningsmandskabet, der
straks efter drev ind; bagvandet tog ham
igen, men næste sø skyllede ham på land.

Mads Hvas overværer oplivningsforsø-
gene, men løb straks ned til stranden for
at se, om der drev flere i land, »for min
egen far tog også med båden ud«, skriver
han. Og senere:

»Det faldt i min lod at gå vagt ved lige-
ne, til distriktslægen fra Lemvig kom der-
ud. Først da kunne jeg tænke på at komme
hjem for at skifte tøj, men på hjemvejen
måtte jeg gå ind til en af enkerne med det
tunge budskab«.

Det ene af de to lig, der blev bragt ned til købmand Stensens, var Mads Hvas' far, der var en svoger til Stensen.

* * *

Men alle disse lig på rad og række i Kr. Nees' lade den vinternat og påfølgende morgen -- --.

En femtenårs dreng, hvis far var på havet som fører af en af de to savnede både, så de mange lig i den lade. Thomas Nees hed han og beretter derom til »Tidsskrift for Redningsvæsen« (1/2 1937):

»Det gjorde et dybt indtryk på os børn at se disse mænd ligge der døde og kolde ved siden af hinanden. Der lå blandt andre den mand, som lærte os ved børnegudstjenesten. Han havde så ofte stillet os det spørgsmål: Børn, vil I elske Jesus? Og vi sagde til hverandre, at med ham var det ingen sag at gå ind i døden, og heller ikke med ham der og ham der«.

* * *

Det kan vel ikke være anderledes, end at beretninger, skrevet 40 og 50 år efter ulykken, kan indeholde erindringsfortskydninger. Der findes en beskrivelse fra en, der var meget tæt på det, der skete, og som skrev den ned straks efter, ikke med tanke på offentliggørelse, men i en dagbog. Det var Magnus Pedersen Kjøbmand¹.

Han havde selv været på havet den dag, med kystbåden »Sara«, nummer to af de tre både, der landede ved Vrist om eftermiddagen; den første var Th. Clemmensens, fortæller han. Kl. 3 var de taget på havet. Vejret var roligt, vinden SSØ, men 12-14 grader frost. De var en times tid bagefter de øvrige både. Vinden tog til i styrke, og da de fem mil ude ville i gang

med at sætte kroge, var vejret så hårdt, at de blev enige om at vende og igen søge land.

Vinden var nu gået mere østlig, og efter fem timers sejlads nåede de land ved Agger. Det var ved middagstid, og de fortsatte sydefter og nåede Vrist kl. 15. Svært var det at få sejlene ned og årerne ud; alt var overiset. Alligevel gik det godt med at ro til land.

Magnus Kjøbmand fortæller om redningsbådens ankomst; en beroligende tanke, syntes han.

»Klokken kunne vel være henad syv, da de på stranden stående fiskere fik øje på et lys«, og ved gentagne gange at se det troede de, det var fra en af bådene, som så lå derudenfor. De purrede redningsmandskabet om at gå ud. »Tilfældigvis havde ingen af disse set lyset udenfor, og en gik da længere op på stranden ... og fik også snart øje derpå«. Han »løb ned til båden og fremskyndede det øvrige mandskab til at tage ud. Straks blev der et af de såkaldte strandlys tændt«.

Ved hjælp af fire frivillige lykkedes det at få redningsbåden på havet.

Nu blev det tæt snestorm. Lidt efter kunne man ude fra havet høre en dampers fløjte, »og snart blev det os klart, at den formentlige båds lys, vi havde set, var den nævnte dampers toplanterne, og det var jo så ensbetydende med, at redningsbåden var taget ud til ingen nytte«, skriver Magnus Kjøbmand.

Da ulykken hændte, var han taget hjem for at få lidt varmt. Pludselig lukker én døren op og fortæller, hvad der er sket. »Øjeblikkelig stormede vi ud af døren og ned til havet, og allerede på den vestre dige kom vi imod den første vogn, som kom med døde«.

Nr. 20

Udkommer hver Søndag.

Kjøbenhavn den 14. Februar 1897.

1 1/2 Rigsb. Ark. Nr. 38 1897.

38 Bind.

Peder H.

P. Peteren Ron.

Just Jensen Knak.

Jens Nygaard (og Hustru).

Laus Chr. Christensen.

Laus Peter Larsen.

Simus L. (og Hustru).

Peder Lilje.

Ole Broe Nielsen (og Hustru).

Mads Nielsen Bjerg (og Hustru).

Peder Lauridsen.

Ulykken ved Harbøre. Elleve af de den 25de Januar ved Harbøre forulykkede Fiskere.

Ved ulykkesstedet hjalp han og hans kammerater med at læsse de døde på vognene. De blev ved at drive ind, alle på én nær.

Til sidst var Magnus Kjøbmand inde i laden hos Kr. Nees' at se de ni omkomne. Han skriver:

»Men hvilket syn dernede i denne lade, hvor der lå ni bekendte ansigter, alle mer eller mindre nær pårørende, og som for så få timer siden havde stået på stranden til lige med os, og som havde troet at have stået på en plads og haft midler til deres rådighed, hvormed de kunne hjælpe andre, men som nu på så brat en måde havde endt deres liv«.

Magnus Kjøbmand fortæller ret udføreligt om de to savnede bådlav og om deres redning. Han fortæller ret kort om de omkomnes begravelse, og dernæst nedfælder han sine overvejelser ud fra det, der er sket.

Han ønsker en vestkysthavn: »Thi havde vi en sådan i vor nærhed, så var fiskerne ikke så let udsatte for fare«.

»Årsagen til, at redningsbåden kæntrede, kendes ikke og bliver det heller aldrig«, skriver han. Han mener, det må være sket i havstokken. Var det sket på revlen, kunne båd og mandskab umuligt være kommet ind i havstokken på én gang, »men i øvrigt er det en hemmelighed, som de tog med sig i graven«.

Han mener ikke, der kan rettes bebrejdelser mod dem, der stod på stranden, fordi de skulle have fremskyndet rednings-

mandskabet til at gå ud på grund af det omspurgte lys. Det er uretfærdigt, da alle så lyset, påstår han. »Så synes jeg netop mere, der kunne være at indvende mod opsynsmanden, fordi han ikke vedblivende lod strandlyset brænde hele tiden, mens båden var ude, og han skal ikke undskyldes med, at han var uvidende om, at dette »at have stranden oplyst« kunne være til stor nytte for bådens mandskab, for det blev af praktiske fiskere adskillige gange sagt til ham, at han endelig måtte gøre det; men han afviste det ...«. Der var kun ét strandlys med båden derhenne, og et sådant lys kostede 7-8 kr.

Havde stranden været oplyst hele tiden, så var redningsbåden landet der, hvor den tog ud, »og så er det jo ikke let at sige, hvorledes det så kunne have gået«, skriver Magnus Kjøbmand og tilføjer, det ikke er ham til at gå i rette med Niels Lilleøre; »har han gjort noget, som ikke burde have været gjort, er han vel også bleven overbevist derom. Ulykken ramte ham så hårdt som nogen«.

Til sidst samler han tankerne i minde om dem, »der så hurtigt og uventet blev kaldt bort fra de jordiske omgivelser«. Nogle stod ham mere nær end andre, men for dem alle gælder det, at deres minde gennem tiden vil stå frisk. »Mindet om mænd, som omkom under opfyldelsen af en hellig pligt, mænd, som ofrede livet for at redde andre«.

Inden et år var også Magnus Kjøbmand kaldt bort – i opofrelse for at redde andre.

11 af de omkomne redningsmænd, gengivet i »Illustreret Tidende« 14/2 1897. Bådformanden Peder Larsens portræt mangler. Han »har aldrig været fotograferet«, skrives andetsteds i bladet, og man finder det naturligt, at familierne har været betænkelige ved at udlåne fotografier. En skal have sagt »et vredt nej« til Mylius-Erichsen på hans anmodning om at låne billeder. Det »ville være Gud vederstyggelig« at lade sådanne billeder komme frem i »verdslige aviser«. Har den holdning været almindelig, kan det undre, at de 11 mulige portrætter så kunne fremskaffes.

Med et reb om livet var han gået ud i havstokken for at tage imod indkommede både. En lander så uheldigt, at han blev klemt mellem den og en anden. En uge senere var han død.

DE SAVNEDES BERETNINGER

De to savnede både var som de øvrige nået til land langt længere nordpå end forventet. Tre af de tolv fiskere har berettet, hvordan de oplevede den ulykkelige nat.

Det er Søren Bertelsen, Jens Peder Jensen og Niels Madsen Vrist. De to første var med i Chr. Andersen Røns bådlav med L 74 »Alpha« på 3,46 tons; Niels Vrist var med i Ole Nees' lav med L 14 »Nordstjernen« på 3,11 tons. Søren Bertelsens beretning er offentliggjort i »Indre Missions Tidende«, nr. 50-51, 1946, altså 50 år efter ulykken.⁵

De tog ud kl. 3 om morgenen, fortæller han. På den tid skulle de 5-6 danske mil (1 mil = 7½ km) til havs efter fisken, og de fik sat deres kroge i dagningen. Fisk var der ikke ret meget af, og ved 9-10 tiden var de færdig med krogene. Masten blev rejst og sejlene sat. Vinden var lige imod, og de måtte krydse. I mørkningen nåede de land, men vidste ikke, hvor de var. De havde heller ingen anelse om, at der var brænding over revlerne, før de opdagede brod i nærheden.

Nu var de klar over, de måtte blive på havet natten over. De sejlede et stykke sydpå og kastede anker.

Koldt var det og frosten hård; men de var godt klædt på. Tøjet var tørt, og de havde olietøj yderst. Nogle lagde sig ned i båden under et sejl; Søren Bertelsen blev siddende på sin toft og roede lidt med en åre for at holde varmen, og for hver halve time blev han gerne spurgt: »Hur manne er æ klokk?« Så måtte han have banket

hænder, have vanterne af og til at knappe op gennem de mange lag tøj.

Ifølge Jens Peder Jensen var deres madkasser gennemtrængt af saltvand, »og klemmerne var stivfrosne, så der blev ingen vederkvægelse for de stakkels maver«. Men værre end sulten var kulden, beretter han. »Alle var gennemvåde til skindet«. Og det stemmer jo ikke helt med Søren Bertelsens erindring, der videre fortæller, at de opdager et lys sydpå. De tænker, det er fra deres landingsplads, hvorfor de sætter fokken og sejler mod syd. Lidt efter passerer de anduvningstønden ved Thyborøn kanal. De fortsætter til Knopper landingssted. Det var herfra, de havde set lyset fra faresignalet. Flyvholm redningsbåd stod på stranden, og Ole Nees' båd lå for anker udenfor.

Hen på natten opdager de projektøren fra redningsdamperen »Vestkysten«. De kunne konstatere, hvordan damperen i små ryk arbejdede sig frem gennem isen derinde på fjorden. Ved 10-tiden næste formiddag var den fremme ved de to både for Knopper.

De fleste kunne selv kravle op ad damperens lejder; men to af de ældre fra Ole Nees' lav var meget medtaget af kulden. De havde ikke olietøj, men kun stortrøjer og var gennemvåde. Alle kom dog snart til hægterne, da de kom ned i damperens varme maskinrum, blev vasket og fik varmt øl at drikke.

Fisk og redskaber tog damperen på dækket, men bådene fik lov at ligge uden for Thyborøn kanal.

»Nu skal vi igennem eller til bunds«, skal »Vestkysten«s kaptajn have sagt, da han fik meddelelsen om de druknede redningsmænd. Den udtalelse er ofte citeret.

Fra alle sider omtales kaptajn Mortensen med stor respekt.

Et par dage efter (28/1) ville »Vestkysten« forsøge at bjerge de efterladte fiskerbåde. Flere tilstedeværende københavnske journalister var inviteret med, bl.a. Herman Bang, vel for at skabe interesse for anskaffelse af flere redningsskibe og for bygning af en vestkysthavn.

Det lykkedes ikke at nå gennem isen, men i »Aftenbladet« 29/1 1897 skildrer Herman Bang turen, og hvad skibets besætning kunne fortælle om de tolv fiskeres redning. En ung maskinist fortalte om deres reaktion på den tunge meddelelse, at tolv andre havde sat livet til i forsøg på at redde dem:

»Ja – og den unge maskinist synes selv forbavset – så stod de jo mest og bare rystede på hovedet. Men der var en gammel en, som sad der i vagtstolen med lukkede øjne. Sådan var han blevet siddende længe. Men til sidst sagde jeg ...: »Er De ikke bange for at falde i søvn«, men så åbnede han øjnene og sagde lige så stille: »Nej, jeg sover ikke. Jeg har nok at tænke på.«

De ældste af fiskerne blev hevet om bord på damperen med et reb om livet. »Den ældste«, ham, der var blevet siddende i maskinrummet, fortæller, hvordan de i båden havde måttet skubbe til hinanden, at ingen skulle falde i søvn. Niels Vrist har fortalt, at da han og et par andre havde villet lægge sig i læ under sejlet, blev de af

Tak fra de tolv reddede fiskere, »Lemvig Avis« 1/2 1897 og i en række andre dagblade. Det er formodentlig Kristen Andersen Røn, der har udformet takkeskrivelsen. »Først tak til Gud«, skriver han, og Niels Vrist fortæller, at Kr. A. Røn knælede ned og takkede Gud for frelsen, da de var kommet vel om bord på »Vestkysten«.

Vi undertegnede to Baadlav af Harboøre vilde gerne herved, som et Udtryk for vor Taknemmelighed, give følgende Fremstilling af vor Redning d. 26. Januar:

Skrevet være gaaet ud paa Fiskeri d. 25. Januar Kl. 4 om Morgenen, søgte vi mod Aften som sædvanlig ind under Land; her viste det sig, at Søen var alt for høj, til at vi kunde gaa i Land, og derfor besluttede vi at antræ udfør Revlerne og afvente Dagens Frembrud i Gaab om, at Dampskibet »Vestkysten« da kunde naa ud til os. Omtrent Kl. 5 om Morgenen saa vi mod Vst det elektriske Lys fra »Vestkysten« og tænkte da, at dette Skib forsøgte at arbejde sig frem gennem Isen. En Times Tid efter kittede det elektriske Lys igen, og vi kunde nu forstaa, at »Vestkysten« gjorde Fremgang. Enhver vil kunne tænke sig, med hvilke Følelser vi agtede paa enhver Bøwægelse, som gav os Gaab om Redning. Efter et meget besværligt Arbejde gennem Isen i Limfjorden og de vanlige Forhold ved Lybørns-Kanalen, naaede »Vestkysten« ud til os og optog os tilligemed vore Redstaber og Fangst henimod Kl. 10 $\frac{1}{2}$, efter at vi i aaben Vaad havde opholdt os paa det oprørte Hav i 31 Timer under Snestorm og 12 Gr. Kulde Først Tak til Gud, som holder Vind og Bølge i sin Gaand. Vi søte os dernæst tiiflyndede til at ubtale vor Tak til Regeringen og de Mænd, som have virket for Anskaffelsen af dette til det Brug saa hensigtsmæssige Skib, der allerede har gjort stor Nytte her for Kysten. Vor dybtstulte Tak til »Vestkystens« Fører, Kaptajn Mortensen, i hvem Regeringen sikkert har fundet den rette Mand, saavel som til hver en enkelt af hans Bøwægelse. Tak for den hjertelige Modtagelse, vi fik, og den omhyggelige Pleje, vi nød om Bord paa »Vestkysten«.

Harboøre, den 30. Januar 1897.

**Kristen Andersen Røn.
Lauft Olesen Møllerup.
Jens Peder Jensen.
Peder Bøvler Jensen.
Søren Bertelsen.
Peder Røn Jensen.
Ole Rees.
Peder Møllerup.
Niels Madsen Wrist.
Maar Laurfen.
Niels Gai.
Søren Kruse.**

»Vestkysten« redder de to bådlav 26/1 1897. Tegnet af Chr. Mølsted og gengivet i »Illustreret Tidende« 7/2 1897. Den situation har tegneren ikke oplevet ved selvsyn. Men han har åbenbart studeret såvel »Vestkysten« som Harboøre-fiskernes kystbåde.

Ole Nees ordret i arbejde. Ellers var det ikke sikkert, de var vågnet mere.

BLADREFERENTERNE

Pressens behandling af ulykken ved Harboøre 1897 er en kompliceret sag.

Det var ikke glemt, hvad især københavnske aviser skrev efter 1893-ulykken, især om den begravelsestale, Harboøres tidligere sognepræst Carl Moe (1877-1885) holdt. Den blev kaldt en svovl-prædiken, fordi den ikke blot talte om frelse, men også om fortabelse.

Indre Missions forkyndelse – og altså også Carl Moes – var et enten-eller: Hellig eller vantrø, frelse eller fortabelse. Og den var tydeligt bestemmende for nogen af de folk, journalisterne mødte i 1897.

Og det er vel ikke underligt, at »vantrø« journalister blev mødt med en kold skul-

der efter det, aviserne havde skrevet tre år i forvejen. Skræk for at »komme i avisen« har været at fornemme op til to menneskealdre senere.

Det er vel heller ikke underligt, at disse journalister reagerede, som de gjorde. Men det kan være svært at afgøre, hvad der er løgn, og hvad der er sandhed i deres historier »fra dødens strand«.

Andendagen efter ulykken kørte fire københavnske journalister fra Lemvig til Harboøre sammen med redaktør Lilholt fra »Lemvig Folkeblad«. De fire var Herman Bang fra »Aftenbladet«, L. Mylius-Erichsen fra »Politiken« og »Illustreret Tidende«, »Poul« (= Vilh. Frederiksen) fra »Vort Land« og Johannes Dam fra »Tiden«.

De er sandsynligvis kørt over Strande,

hvorfra de meget snart har nået Peder Hvas' sted »Flyvholm« i Vejlbj. Fra dagligstuen her hørte de salmesang. »Vi bad om at se den afdøde, hvilket beredvilligt indrømmedes os«, fortæller redaktør Lilholt nogle dage senere (LF 31/1 1897) og giver en saglig beskrivelse af, hvad der videre skete. Herman Bang venter med sin beretning henvend to uger (»Aftenbladet« 8/2 1897), mens de tre andre straks bringer deres version i de respektive aviser.

»Poul« er nok den mest fantasifulde (»Vort Land« 28/1 1897):

»Uden for det første hus i Liløre ... hørtes bøn og salmesang, som blandede sig besynderlig med stormens hvin og snefogets pisen.

Inde i den halvmørke stue var en flok mænd, kvinder og børn forsamlede. En af stedets 7 lægprædikanter holdt bøn.

Man førte os ind i den iskolde stue, hvor den døde lå på bære.

Prædikanten så strengt på os og spurgte derefter:

- Er De (en) hellig journalist?
- Nej.

- Så er De altså vantro! Omvend Dem dog, unge mand!«

»Noget betuttet« fortsætter »Poul« samtalen og mener, der burde bedes for den dodes sjæl. »Det vil ikke nytte -«, lyder svaret, »han er, hvor han er. Han var ikke hellig, men vantro!«

På lignende måde gik det andre steder. Prædikanterne drog omkring fra hus til hus og truede med »død og dom«, skriver »Poul«, men »ordet Helvede undgår de dog, ligesom efter pålæg«.

Herman Bang fortæller, at lægprædikanten hos Peder Hvas' havde talt om den genstridige søn Poul, som ikke ville kende frelseren, men vandrede i fortabelsen.

Harboøres syv »lægprædikanter« er formodentlig de samme mænd, som 8/12 1893 »på menighedens vegne« underskrev en offentliggjort protest mod pressens behandling af 1893-ulykken. Da var de otte. En af dem, Ole Bro, var nu druknet.

Det var åbenbart de samme københavnske bladmænd, der næste dag var med redningsdamperen »Vestkysten« på togt for om muligt at bjerge de to opankrede fiskerbåde.

Foruden andet er også ulykken og dens årsager drøftet på den tur, og ifølge »Vort Land« næste dag skal kaptajn Mortensen have sagt:

»De hellige, på hvis tilskyndelse båden sattes ud, har handlet i blind iver for at vise deres foragt for døden«.

Den ytring har kaptajn Mortensen ikke brugt, og den har heller ikke kunnet være brugt af ham, lader han »Lemvig Avis« meddele 3/2 1897.

»Poul«s forklaring hertil er mærkelig. Udtalelsen er fremsat af ham personlig, skriver han. Der må være sket en »ombrækker-fejl«; men han står ved denne sin personlige opfattelse, som han er rede til at forsvare.

»De fleste af de 12 mand tilhørte Indremission, og det var dem, der absolut ville ud til kammeraterne. Resten gik så med«, skriver Mylius-Erichsen i »Politiken« 28/1 1897.

Også Herman Bang har hørt historien. De hellige havde flertal, eller de andre gav efter, skriver han (»Aftenbladet« 28/1 1897), og »Tiden«s korrespondent bringer den 28/1 1897 i lignende form som de øvrige, men 4/2 1897 i en betydelig skærpet form. Der tales om »en harme, større end nogen sinde over for »hellighedens« fana-

tisme – thi derom er alle fornuftige mennesker enige, at *dens fanatisme og intet andet drev disse folk i døden*«. De var »blinde redskaber i *vanviddets og fanatismens vold*, som bød dem gå i døden med glade miner ..., fordi lyset derude bag revler var sendt fra Gud, der kaldte på dem«.

Nu må målet være fuldt, og autoriteterne bør herefter holde »missionens helvedsprædikanter og disses menighed« i ave.

»Med andre ord: *Redningsbådens mandskab – det nye – kan efter dette ikke tilhøre Helvedes-sekten*«.

Allerede 31/1 1897 havde »Politiken« på samme tilspidsede facon skærpet tonen, og »Aftenbladet« (»Vidi«) tager sagen op 11/2 1897 under overskriften »Er de hellige egnede til redningsmænd?« Det er de ikke, mener skribenten. »Den offentlige mening vil fordre, at vort udmærkede redningsvæsen beskyttes mod de helliges exaltation«. Ledelsen bør ufortøvet tage sine forholdsregler. Det samme vil blive en nødvendighed for bjærgningssselskaberne.

Om disses forhold til de hellige vil bladet tale »i morgen«.

Den tale ses ikke og heller ikke i følgende numre af »Aftenbladet«. Problemet har nok ikke været så stort, som »Vidi« så det, og redningsbestyreren har ikke ladet sig påvirke af »rolige hoveders dom«, som Mylius-Erichsen udtrykker sin og ligesindedes holdning, da han 31/1 1897 bringer *sin* anden og skærpede beretning om sagen.

Fiskehandler Andreas Petersen (Vejlby), Lemvig, tager til genmæle i »Lemvig Avis« 11/2 1897 og skriver bl. a.:

»I hvert fald kan jeg som modbevis attestere, at netop en mand på Harboøre, som er af den slags, den ærede referent kalder »de yderliggående hellige«, er af redningsvæsenets bestyrer hr. konsul *An-*

dersen i disse dage *opfordret* til at *modtage det hverv at være fører for redningsbåden »Liløre*«, og hr. konsulen (som nok kender Harboøres befolkning bedre end et ugudeligt blad fra København) har selv personlig sagt til mig, at han ingen hellere ville have til redningsmandskab end hellige mennesker, hvilket beviser, at de hellige i dette punkt er, som de skal være, *pligt-opfyldende mennesker*«.

Den nye bådfører var Mads Knak Pedersen Røn, bror til den omkomne Peder Pedersen Røn.

»Poul« har i »Vort Land« 31/1 1897 en bevægende historie, han kalder »En nat i sørgehuset«.

Han ankommer sent om aftenen i »en hvirvlende, hylende, tudende snestorm« og banker på. En fremmed kone byder ham ind. Det er den omkomne Lars Peder Larsens hus. Hans enke venter sig, og hendes gamle forældre »pusler om den syge«. »Poul« får anvist natteleje i et lille kammer, »der støder tæt op til det værelse, hvor liget ligger«, og inde fra den anden side »høres enkens råb og smertenskrig, medens vinden huler og sukker og støner«. Ved dag gry forstummer smertenskrigene, og »Poul« hører i stedet et lille barns gråd.

»Det er rigtig kønt skrevet alt sammen«, kommenterer »Lemvig Avis« 8/2 1897; »men det gør os næsten ondt at måtte sige det – der er næppe nok et sandt ord i det hele. Den nyfødte, som korrespondenten påstår at have set, *er endnu ikke født*, og enken venter endnu stadig sin nedkomst.«.

Den fandt sted 11/2 1897.

To af de omkomne redningsmænd var

Niels Bjerres bønnemøde-billede »Harboøre. Guds børn« (1897). To af de omkomne redningsmænd er modeller: Den stående Peder Nielsen Lilleøre, i hvis hjem mødet foregår, og hans broder Stinus Nielsen Lilleøre yderst til højre. Bagved ham Mads Hvas og bagerst til venstre Trine Bro, Ole Bros enke. Ved siden af hende Ane Kusk, og forrest til venstre Marinus Lilleøre, bror til Peder og Stinus og faderens efterfølger som opsynsmand (1898-1902).

ugift, ti af dem var familiefædre og efterlod sig 10 enker og 42 børn, hvoraf de 25 var ukonfirmeret, oplyser aviserne.

Den største børnefolk har været Josef Knaks. Den var på ni. »Dannebrog«s referent »Craal« er to gange på besøg hos »den fattige, fattige enke med den store børneflokk«. Han bliver især betaget af den lille Julie på ni år, »Jylia« kalder han hende. »De stakkels, kære småbørn! Jylia kunne jeg fristes til at bede moderen at få lov at tage med mig med det samme«. Om hun kan læse? spørger han til sidst, og efter pigens spagfærdige bekræftelse siger

han: »Så skal jeg sende dig et lille brev en gang imellem.«

Og »Et lille Brev« til »Jylia« kan læses i »Dannebrog« 13/2 1897, hvor hendes far sammenlignes med »Den tapre Landsoldat«, der holdt sit løfte: »Hurra! Hurra! Hurra!«

Pressen bliver snart klar over, at den økonomiske situation for de efterladte ikke tegner sig så dårligt endda. Dels kan der hentes midler fra Kronprins Frederiks Fond, dels og især fra staten, da de omkomne var statsansatte, og der offentliggøres lister over, hvad hver af enkerne vil

kunne modtage i årlig understøttelse.

* * *

»Lemvig Avis« er tydeligt på Harboøre Indre Missions side. »Lemvig Folkeblad« forsøger vel at forholde sig neutral, »Lemvig Dagblad« vist også, men kan nok nu og da bringe kritiske indlæg.

»Kristeligt Dagblad« er en sag for sig i den debat. Bladet var kun få måneder gammelt, oprettet bl.a. som en følge af »avisstormen« i 1893. En gensidig front mellem »Kristeligt Dagblad« og de øvrige københavneraviser mærkes tydeligt.

Da bladets læsere ved forskellige bånd er »knyttede til denne befolkning deroppe på den vestjyske kyst«, er redaktør Jensen rejst op til ulykkesstedet, skriver redaktionen 28/1 1897 og fortsætter: »Flere københavnske dagblade har allerede sendt medarbejdere derop, og alene af den grund er det vist heldigt, at »Kristeligt Dagblad« er repræsenteret. Fra den sidste ulykke kender vi jo »metoden«.«

Og svar på tiltale udebliver ikke.

»Tiden« beretter 3/2 1897 om »det ejendommelige dagblad«, der har sendt en mand til Harboøre »for at passe på de ugudelige referenter«, disse »farlige løgnhalse, der går på rov efter »røverhistorier« om Guds børn«. Men »heller ikke Herrens venner på denne jord er fritagne for den almindelige skæbne at komme lidt på siden af sandheden ...« Og herpå har bladet flere eksempler.

»Kristeligt Dagblad«s artikel »Ukrudt« 8/2 1897 går ind på de anførte eksempler, men indrømmer ingen »løgne«. Og bladet tager stilling til historien om, at det skulle have været de hellige, der blindt styrtede sig selv og andre i døden.

Sagen hænger således sammen, skriver »Kristeligt Dagblad«:

»På stranden var der samlet en stor skare mennesker, navnlig unge karle og mænd. Disse erklærede, at hvis redningsmandskabet ikke gik ud for at frelse de manglende bådelaug, »duede de ikke længere til redningsmandskabet«, og de ville så selv gå ud med båden«. Over for dette tryk har betænkning ikke været mulig ...«.

Og den forklaring lader sig høre. Den svarer på sin vis til den, Thomas Nees engang har givet, ham, der som femtenårig så de ni lig i Kr. Nees' lade, og hvis far var en af de savnede fiskere. Og den falder anderledes godt i tråd med Magnus Kjøbmands dagbogsskildring end historien om de helliges fanatisme.

» – de er blevet drevet i døden«, skal konsul Andersen have sagt ifølge »Tidskrift for Redningsvæsen« 8/1935.

En anden sag, hvorfor de hellige hænges ud i pressen, er rækkefølgen af de tolv kister ved begravelsen. De skulle have forlangt deres egne folk først i rækken, og bladfolkene »ved«, hvem de er. Konsul Andersen holdt fast på, at bådformanden skulle være nr. 1. Dernæst kom de syv hellige – »Politiken« skriver fem-seks – og til sidst de fire vantro. »Lægprædikanterne« ville iværksætte demonstration, om ikke det blev sådan.

En mærkelig og ubehagelig historie, fornemmes det, og ikke sært, at den måtte finde forargelig omtale. »De hellige har trumfet igennem, at kisterne førtes til graven ordnede, så at sige efter hellighed«, skriver »Aftenbladet« 4/2 1897. »Dette er det utroligste af det utrolige. Og denne nummerering ved graven og ved Himmerigs port er en anmasselse, som bedre end noget viser, hvor vidt »den indre Missi-

on«s forvildelse er nået«.

Også den sag får sin forklaring i »Kristeligt Dagblad« (22/2 1897): »Sandheden er, at bestemmelsen om ordningen af kisterne m. v. blev truffen af konsul Andersen og stationens formand Niels Liløre, og konsul Andersen har til os erklæret, at forlangender mod hans dispositioner ikke er stillet«.

* * *

»Det er ikke underligt, om troende folk på Harboøre bliver harmfulde over at stilles i gabestokken«, skriver redaktør Lilholt (»Lemvig Folkeblad« 10/2 1897). Han citerer sådanne harmfulde udtalelser, men han protesterer mod at blive slået i hartkorn med unge københavnske referenter, der har forholdt sig kritiserende og ikke blot refererende som han selv og andre »gamle jyder«.

BEGRAVELSEN

»Aldrig har der været et så storartet følge ved nogen jordefærd på Harboøre«, skriver Magnus Kjøbmand.

Maleren Niels Bjerre var med ved begravelsen tirsdag den 2. februar 1897 på Harboøre kirkegård. Han skildrer begivenheden og sine oplevelser i den forbindelse i et brev til en søster⁶.

Niels Bjerres »Bønnemøde«-billede (Harboøre. Guds børn. 1897) hører om noget sammen med Liløre-ulykken. To af de omkomne er blandt modellerne. En af enkerne ses i baggrunden til højre, og hendes mand, Ole Bro, var oprindeligt placeret bagest til venstre, men blev siden malet over.

Han har haft et godt og tillidsfuldt forhold til sine modeller i Vejlbj by i de år, selv

om hans skildring »Fiskere«⁷ på en ret kras måde udleverer oplevelse af vækkel-sens skel, efter at han har overværet en øvelse med Liløre redningsbåd. Skildringen blev offentliggjort uden tilladelse fra Niels Bjerre, der frygtede, at han nu havde mistet chancen for at male et »missions-bønnemøde«.

Niels Bjerre skriver 20/2 1897 til søsteren og fortæller især om begravelsen. Han og hans ledsagere var vadet gennem de store snedriver i Engbjerg bakker og gået lige over Vesen, en af småsøerne neden for Engbjerg bakke.

»Alt var hvidt, sne og rimtåge; man kunne ikke se mange favne foran sig. Men dog fandt vi over i Vejlbj, hvor sørgehuse og de mange ilende mennesker viste sig som lette skygger i al denne øde hvidhed«, skriver han. »Vi gik hen til et hus, hvor *Peder Røn* boede. Han var ugift, en broder til Jesper Andersens kone, og boede alene sammen med sin moder, som han forsørgede. Han var en af dem, som jeg næsten syntes bedst om. Ingen af dem begyndte at »prædike« for mig, dengang jeg malede dem, men han fortalte mig en aften hele sin omvendelseshistorie, på en ganske jævn og ligefrem måde. Jeg kan huske, jeg undrede mig over den hjertetsdannelse, som denne ellers ganske almindelige fisker lagde for dagen. Til sidst sagde han, at den fred, som han havde vundet, var noget, som selv den lærdeste professor ikke kunne forklare eller begribe, men den kunne bære en oppe over alt; det havde han følt så tit, især ude på havet i storm, hvor kun en skrøbelig planke skilte ham fra afgrunden. – Nu havde denne planke svigtet.

Vi gik ind i huset, som var fuldt af folk. I den ene stue var der dækket frokost- og

»Ligtoget kører fra Liløre-Vejlby«. Dette og de tre næste billeder er gengivet efter »Illustreret Tidende« 14/2 1897 og er formodentlig tegnet efter fotografier. Det lykkedes »Wille Søgaard i Lemvig, til hvem Illustreret Tidende havde henvendt sig, at tage en del karakteristiske billeder« læser man andetsteds i bladet, »hvoraf nogle er gengivet direkte, mens andre har tjent en af vore kunstnere, hr. Poul Steffensen, til grundlag for hans tegninger«.

kaffebord. Vi blev budt, men da vi afslog det, trakteredes vi med vin og brød og en cigar. I den anden stue lå Peder Røn, næsten som levende, med en kraftig, brun farve i ansigtet og et let smil om munden. Særlig da salmesangen fyldte stuen, var det, som livets bølger atter gød sig mild-

nende hen over de stivnede træk. Disse salmetoner havde jo også været noget af *hans* livsluft. Tømrer N. K. Kirk holdt en tale, hvori han var noget nærgående over for Peder Røns gamle moder. Han sagde, at hun havde det ikke så godt og burde omvende sig, »så vor kære, nu salige bro-

»Ligtoget kommer til Harboøre kirkegaard«.

ders bønner ikke skal have været forgæves for hende«.

Herefter løber Niels Bjerre og en anden over til Ole Bros for om muligt også at få ham at se; men her var så fyldt, at en del mennesker måtte stå udenfor.

»Inden for døren, som var fast tillukket, kunne vi høre Bertel Houe tale. Han talte godt, om end hans ord undertiden var næsten komisk ligefremme, som når han talte om, at de til sidst kunne komme »op til Wolle og Jesus«. Ellers talte han om, hvor afholdt Ole Bro havde været af børnene i søndagsskolen og af sine venner for sin stærke tros skyld, for sin trofaste kærlighed og sin modige bekendelse. Nu sagde man, at Ole Bro var død. Ja, hvis han kun havde haft sit liv i denne forfængelige, forgængelige verden, så var han død nu. Men den bedste del af sit liv havde han bygget på en *evig* klippe, nemlig Kristus; derfor var det at dø ham en vinding, og han levede nu et tusindfold rigere liv end før.

Da han var færdig med at tale, kom døren op, men vi måtte først lade en masse mennesker strømme ud, inden det lykkedes at trænge os ind. Ole Bro lå aldeles som Peder Røn, med samme brune ansigtsfarve og samme milde udtryk. Enken stod med hånden på hans pande, som bar skrammer fra ulykkesnatten. Det var en gribende afskedsscene. Under tårer kyskede de ham utallige gange, de fremmede, børnene og enken, ja, hun blev ved til sidste øjeblik at kysse og kysse ham igennem hovedlinet, og da de kom med låget, der var fyldt med blomster og kranse, da var hele stuen som gennærystet af én hulken.

Vi gik ud og hen til pladsen tæt ved Søren Jakobsgaards, hvor alle vogne og mennesker samledes. Her talte Bertel Houe igen, men på en anden måde: her var for mange ugudelige til stede. Han stod op på en vragstump midt i sneen og holdt sin tordentale. Samtidig blev der udpakket en masse kostbare kranse med pal-

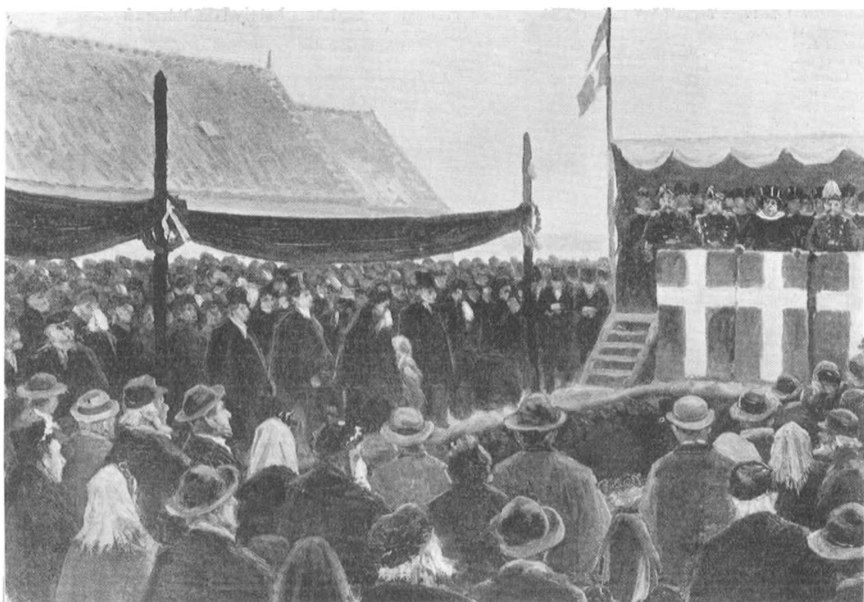
»Ligene bæres til fællesgraven«.

meblade og lange silkebånd og lagt på kisterne, fra kongen, fra kronprinsen, fra danske søofficerer, fra en masse foreninger, institutioner og blade.

Og nu satte toget sig i bevægelse henimod kirken. Tågen var nu lettet, og så langt man kunne se mod nord og mod syd, så man ikke andet end vogne og atter vogne. Der var vist henved 300 vogne, og da vi nåede kirken, er jeg sikker på, at der i alt var henved 4000 mennesker. På begge sider af vejen var sneen kastet op i flere alens højde, og disse snehøje var overalt tæt besat med mennesker; det var hoved ved hoved i én uoverskuelig mængde. Inde på kirkegården lige syd for kirken var den store grav kastet, og øst for den var der rejst en tribune, i sorte og hvide farver, til opholdssted for præster, referenter og alle de høje herrer. Navnlig så det imponeren-

de ud med en allé af sorte standere med sørgeflor imellem, som var bygget fra graven og hen til en pragtfuld portal ved kirkegårdens indgang.

Under en sørgemarch af Lemvig Musikkorps bevægede ligtøget sig hen ad denne gran- og blomsterstrøede allé. Forrest efter musikken gik to sørgemarschaller med to store medaljer omvundet af flør. (Flere af de forulykkede havde jo redningsmedaljer.) Efter sigende skal dette være noget så fint, at disse sørgemarschaller aldrig før har været sendt til nogen begravelse uden for København. Efter disse to kom en del herrer i uniform, med kårde og trekantet hat, skinnende af ordner og vajende fjerbuske. Derefter de tolv kister og hele det uendelige følge. De talrige faner sænkedes mod jorden, mens kisterne under sørgemarchens toner firedes

»Ved den store fællesgrav«.

ned i graven.

Men nu var der alle vegne så fuldt af mennesker, at man ingenting kunne se. Jeg kom derfor i tanker om at gå op i kirketårnet, og netop som jeg gennem den smalle, skumle gang nåede op til lyd hulterne, holdt de rungende klokker op at larme, og man hørte nu atter musikken dernedefra og sange svinge sig op i den stille luft. »Jeg rejser og ved, hvor rejsen går hen, den går til Guds evige rige« – denne strofe lyder endnu i mine øren med mægtig stemning.

Nu talte biskoppen, derefter pastor Moe og pastor Madsen, og sidst sagde konsul Andersen et par ord. Jeg kunne udmærket høre det alt sammen; men disse taler, som burde have været det mest højtidelige på denne højtidelige dag, gjorde næsten intet indtryk på mig. Der skulle

have været ganske andre folk til at tale sådan en dag.

Jeg stod deroppe i tårnet og tegnede lidt for bagefter at have en erindring om denne ellers så storslåede sørge-højtid.

Da det hele var forbi, gik vi igen hjem over isen«.

Pressens kritik af begravelsestalerne denne gang er ret behersket. Da det oplystes, at landbrugsministeriet ville stå for udgifterne, mente nogen, at man så »slap« for pastor Moe. Det gjorde man ikke. Han talte efter biskop Gøtzsche, Ribe, og til sidst stedets sognepræst C. Madsen, der forrettede jordpåkastelsen. Ifølge Mylius-Erichsen (»Lemvig Dagblad« 11/3 1897) var Moe »langt den intelligenteste af de gejstlige talere«. Stor sympati har der ikke været mellem de to. Det fremgår af den beretning, de hver

»Danske mænd, kvinder og børn rejste dette minde«, står der nederst på monumentet, der blev afsløret 15/5 1898. De omkomnes navne kan læses på den liggende sten foran. En landsindsamling skaffede midlerne, og stenhugger Carl Scheller, København udførte monumentet. »Lemvig Avis« fortæller 19/3 1898, at det kom til Harboøre med banen, og senere at en gartner fra Lemvig havde plantet sørgepil på hver side af støtten, roser rundt om graven og en buksbombæk om det hele. Fotografiet er formodentlig taget i 1898; præstegården brændte i 1899. O. 1960 er mindesmærket flyttet ind midt for graven og vendt 90 grader med front mod kirken.

for sig giver om deres møde på Vemb station.⁸

Om aftenen berettes om møde i Harboøre missionshus kl. 18. »Aldrig har vi været i et missionshus, hvor folk kunne pakke sig så tæt«, skriver »Kristeligt Dagblad« 5/2 1897. Carl Moe talte, senere pastor Agger, Hygum, og til sidst Carl Moes

bror pastor Otto Moe, Skjern, der bragte hilsen fra de troende der.

Og højskoleforstander C. Davidsen havde hilsen fra de troende i Haslev.

»Et mindevers over de forulykkede« blev sunget – og solgt til fordel for de efterladte.

Peder Cilius Davidsen (1866-1935) var kommet rejsende fra Haslev dagen før begravelsen. Han stammede fra Houe ved Lemvig, og hans stedmoder var fra Harboøre. Han har kendt Harboøre-folket fra sin tidligste barndom, fortæller han, og har følt sig tæt knyttet til troslivet her.

I november 1896 udgav han bogen »Harboøre« på foranledning af 1893-ulykken, og i februar 1897 udkom andet oplag med et tillæg om Liløre-ulykken.

Davidsen når at få set fem af ligene i deres hjem, fortæller han. Ved Peder Røns bære får han historien om de nummererede kister. En tilstedeværende siger: »Er det dog ikke groft, Davidsen; nu vil de have de hellige lagt sammen i graven og de vantro for sig«. Og Davidsen anfører »sammenhængen« – men noget anderledes end »Kristeligt Dagblad«s forklaring.

ET ÅR OG HUNDREDE ÅR EFTER
Søndag den 15. maj 1898 blev mindesmærket på fællesgraven afsløret. Konsul Andersens tale ved den lejlighed kan læses (»Lemvig Avis« 16/5 1898) som en slags status over ulykken, dens mulige årsager og forløb. Talen er for så vidt et opgør med nogle af de fremsatte forklaringer og påstande.

»Der er blevet sagt, at jeg sendte mandskabet i døden«, sagde konsul Andersen. Og han giver sin saglige og nøgterne forklaring over, hvordan det forholder sig med den sag. Vist ingen med begreb om

tingene vil kunne rette bebrejdelser mod konsul Andersen her.

»En til begivenhederne knyttet om-stændighed, som jeg må fremhæve, var, at man på stranden påstod at kunne se de betrængte fiskeres lanterne«, fortsætter han og siger, synet var et sansebedrag. Enhver blev snart klar over, at lyset ikke kunne være fra de savnede fiskere, eftersom de lå til ankers 1½ mil nord for Vrist. Det kan heller ikke have været lanternen fra den forbisejlende damper, påstår han. Men enhver, der er kendt med udkig på havet, vil have erfaret det sansebedrag, at man tror, man ser et lys, hvor intet er.

Magnus Kjøbmand var ikke i tvivl om det skæbnsvangre lys. Ifølge konsul Andersen har det været de tilstedeværendes fantasi, der drev redningsmandskabet på havet, en hård anklage mod dem, der førte ordet, og en meningsløs årsag til en tragisk ulykke, selv om den for så vidt var lige så meningsløs, selv om lyset havde været fra den forbisejlende damper.

Konsul Andersen mener, redningsbåden er kæntrret på revlen, og at den er gået endevejs over. Han nævner flere eksempler på endevejs kæntring og siger, at »var kæntringen sket efter siden, ville der være fundet flere af de forulykkede under båden i stedet for de tvende, som fandtes, da den ved landingen blev vendt på ret køl«.

Johannes Jørgensen udgav i 1898 bogen »Helvedsfjender« og skriver: »Det kunne synes besynderligt, nu et år efter at opfriske mindet om hin ulykke og det, den førte med sig i pressen. Men sagen er den, at *Harboøre* er kommen til at gøre epoke; der er efter hin stormnat kommet en ny

tone ind i dansk åndeligt liv ...«. Alle fritænkeriets apologeter er bragt under våben, skriver han, »og fordums glade renæssancedyrkere skriver religiøst beændede forord til stridsskrifter mod »Harboøre kristendommen«.« Fra alle sider råbes der på »de kristnes alkærlige Gud«, der ikke kan være så streng og slem, som folk på Harboøre tror, og en »blaseret og enerveret« skribent (Herman Bang) har beklaget sig over, at man vanformede »barmhertighedens religion«.

Eksempler fra pressens angreb nævnes, bl.a. at man ville have tjenesten ved redningsbådene frataget de dødes trosfæller, og Johannes Jørgensen spørger: »Mon d'hrr. af pennen ville have sat sig ved årerne på de ledige pladser?«

Men ingen vil vel betvivle, at Mylius-Erichsen og andre har haft de bedste hensigter i retning af at sikre det farlige fiskerierhverv. De skrev om flere redningsskibe og om anlæg af en vestkysthavn. – Redningsdamperen »Vesterhavet« var en realitet i 1904, og i 1917 kunne Thyborøn havn tages i brug.

RF2's forlis ved Hirtshals i 1981 blev efterfulgt af en langvarig debat og undersøgelse vedrørende årsag og ansvar.

Da Hvide Sande redningsbåd kæntrrede i 1951, angives årsagen at være den, at forbindelsestovet til bådslæbet sprang. Det var for gammelt og usolidt. Men nogen offentlig debat om ansvar i den sag kendes ikke.

De forskellige forsøg på at placere ansvar og skyld for Liløreulykken i 1897 har ikke kunnet lade sig konkretisere, og forklaringen på, hvordan katastrofen skete,

er stadig en hemmelighed, som Magnus Kjøbmand skriver, en hemmelighed, som de tolv mænd tog med sig i graven.

* * *

Begivenheden blev siden hvert år mindet ved samvær i Harboøre missionshus. Som regel har en af Indenlandsk Sømandsmis-sions folk talt, og bagefter er de stået frem en eller anden af dem, der på en eller anden måde havde oplevet den ulykkelige nat, og har fortalt derom. Hvad de sagde, er for det meste glemt. Men jeg husker P. Bødker, en af dem, der var savnet og skulle reddes. Han har vel skildret den lange nat til ankers for Knopper. Det er ikke det, jeg husker. Kun, hvad han sagde til slut:

»Ja, venner, det var en *underlig* nat«.

NOTER

1. Fotokopi i Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre.
2. Protokollens angivelse af vindretningen er ændret og utydelig. Formodentlig står der SSØ, hvilket svarer til Magnus Kjøbmands angivelse, der fortæller, at den efterhånden drejede om til ØNØ og samtidig tog til styrke. »Dannebrog« skriver 28.

januar 1897 om »svær sø og en flodstrøm, der løb sådan noget som 6 knob«. Ved det fogedforhør, der blev holdt på gården Liløre 27. januar 1897 (Skodborg-Vandfuld herreders fogedprotokol 1889-1901, side 258b-264a (B77B-5132)), fortæller fisker Chr. Jensen, fører af båden »Sara«, at en medvirkende årsag til redningsbådens kæntring var et såkaldt »halehav, hvilket vil sige, at bølgen har en usædvanlig sugkraft foranlediget ved, at vinden går i modsat retning af bølgens brud mod stranden«. – Da redningsbåden kæntrade, må strømmen have været sydgående, eftersom ligene drev i land på en strækning af ca. 1000 alen syd for båden. Det fortæller Niels Lilleøre i fogedretten.

3. Fogedprotokollen angiver, ifølge Niels Lilleøre, 2000 alen.
4. Dagbogen i privateje. Fotokopi i Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre.
5. Jens Peter Jensens beretning har så vidt vides ikke været offentliggjort. Afskrift i Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre. Beretning fra Niels Vrist findes i Niels Mølgaards »Kulturbilleder fra vestjydske egne. II« (1953), side 29-34.
6. Lemvig Museum.
7. Poul Uttenreiter: »Maleren Niels Bjerre« (1949), side 64-70.
8. Mylius-Erichsen i »Politiken« 2/2 1897 og Carl Moe i »Oplevelser« (1927), side 87-88.

Anders V. Langer
Kordeg
Anders Thuborgs Vej 18
7620 Lemvig

Foreningslivet som jeg har oplevet det gennem et langt liv

af Harry Kvist

Foreningsdannelsen kan have to forskellige formål, dels at fremme kulturelle interesser, og dels at fremme økonomiske og faglige formål.

Den første forening, jeg var medlem af, var Ungdomsforeningen i Mejrup i 1921, da Søren Bak var formand. Senere har jeg været medlem i Maabjerg og Naur, begge steder som formand i flere år. Gennem sogneforeningerne var man medlem af Hovedkredsen for Holstebro og Omegn, der arrangerede foredragsmøder, mest med folk fra højskolekredse. I mange år var det 2-dages nytårsstævne, som afholdtes på Højskolehjemmet, vinterens højdepunkt, hvad samværet med andre unge angår, og ungdomsforeningernes tilknytning til højskolen har i høj grad præget mit livssyn. Interessen for historie bragte mig i forbindelse med Historisk Samfund, som jeg har været medlem af i mere end 50 år, og hvis årbøger er med til at fylde op i min reel. Møder og udflugter her er minder, der fylder én med glæde. På et ret tidligt tidspunkt kom jeg i forbindelse med esperantobevægelsen. Jeg har gennem medlemskab af esperantoforeningerne korresponderet med højest forskellige menne-

sker, bl.a. en lærer i Sibirien og en ung japaner. Højdepunkterne i dette foreningsliv har været udvekslingsrejser med esperantister i Holland og Frankrig arrangeret af Esperantoforeningen.

En tid var jeg medlem af fredsbevægelsen Aldrig mere Krig.

I kirkelig henseende har jeg været og er medlem af fri- og valgmenigheden i Holstebro. Her var jeg i en årrække med i pastor Krustrups studiekreds, der havde til huse i et lokale i den gamle friskole på Lægaardsvej.

I det nævnte er fremdraget de fleste foreninger med tilknytning til kulturlivet. Medlemskabet af Sønderjysk Forening bør vist også nævnes.

Af foreninger der både har kulturelle og faglige økonomiske formål, må jeg vist først nævne Husmandsforeningen, som jeg blev medlem af, da jeg blev selvstændig landmand. Husmandsforeningerne har, foruden at ville dygtiggøre fagligt, haft et socialt program, der bl.a. omfatter jordspørgsmålet, som det har givet sig udslag i oprettelsen af nye hjem gennem udstykning i de såkaldte statshusmandsbrug. Min egen bedrift er således en præste-

SOM TAK
FOR GODT SAMARBEJDE
UDNÆVNES TIL

ÆRESMEDLEM

Harry Kvist

Naur

Holstebro-Vinderup Husmandskredsforening

Harry Kvists diplom som æresmedlem af Holstebro-Vinderup Husmandskredsforening. Foruden medlemskab af mange foreninger var Harry Kvist også medlem af Naur-Sir sogneråd i 8 år.

gårdsudstyknig. Jeg har i en årrække været med i bestyrelsen for den lokale husmandsforening og har den glæde, at jeg er æresmedlem og har foreningens diplom som sådan.

I en årrække dyrkede jeg læggekartofler til eksport. Afsætningen skete gennem Sajyka, Sammenslutningen af jyske Kartoffelsektioner, der havde filial i Tvis. Da kartoffeldyrkningen var mest udbredt, blev der oprettet et transportabelt anlæg til kogning af overvejende frasorterede kartofler, der anvendtes til svinefoder. Af denne forening var jeg medlem i flere år.

At jeg i en lang årrække har drevet biavl medførte som noget selvfølgeligt, at jeg er medlem af Biavlerforeningen og her har deltaget i mange møder og udflugter.

Da hestene var trækraft, var de forsikrede i den lokale forening, som næsten alle var tilsluttet.

I det hele taget har foreninger for at imødekomme forskellige skader og ulykker været omfattende. Nævnes må brandforsikringer, ansvarsforsikring, ulykkesforsikring, storm- og haglskadeforsikringer, omfattende dels skade på bygninger og dels skade på mark og afgrøder.

En række foreninger og sammenslutninger var man næsten automatisk medlem af, således: Slakteri, mejeri og elektricitetsselskab; de to første som producent, det sidste som forbruger. Nævnes må også læplantningsforeninger og Haveselskabet.

I nogle unge år var Vandrerlauget med dets muligheder for overnatninger under cykelturen landet rundt med til at give minder for livet.

Allerede i en ret ung alder blev jeg optaget af sociale og politiske spørgsmål. I min søgen her mødte jeg den amerikanske tænker Henry Georges opfattelse af års-

Portræt af Henry George. Harry Kvist havde det altid hængende.

gerne til de store sociale skel, som giver sig til kende med ulykkelig fattigdom i en verden, der er rig på alt og har nok til alle. Rundt om i hele verden er der foreninger, der søger at vinde forståelse for Henry Georges tanker, bl.a. ved udgivelse af hans bøger. Jeg blev medlem af den danske Henry George-forening, som jeg har været det siden. Henry Georges tanker om jordspørgsmålet er kommet til udtryk i dannelsen af Retsforbundet, og af dette parti har jeg været medlem i den tid, jeg har haft valgret.

Den sidste forening jeg er bleven medlem af er Pensionistforeningen for Naur-

Sir, der mødes hveranden tirsdag eftermiddag i Sognegården til underholdning af forskellig art, foredrag, oplæsning, musik og lignende.

Harry Kvist
Født i Skive 2/9 1907.
Død i Holstebro 31/10 1996.
Byggede Højvang i Naur i 1949
og boede der til 1993.

Vårkobjælden

(Pulsatilla Vernalis)

af Johannes Evald Sønderby

Vårkobjælden, der både geografisk og kulturhistorisk har stærke lokalhistoriske relationer, har eller rettere havde sin største udbredelse i de udstrakte hede- og klitarealer omkring Kronhede, Stråse, Thorsted og Vind hede. I dag er den en af Danmarks mest sjældne planter.

Botanisk hører den til anemonefamilien. Dens ca. 10 cm høje stængel er som værn mod frost og udtørring tæt besat med små hvide isolerende hår. Blomsten springer ud omkring 1. maj, er hvid med et indvendigt lilla skær og har form som en gammeldags koklokke, deraf navnet Vårkobjælde. I folkemunde blev den kaldt »Den hvide dame fra heden«. Et navn, der åbenbart er internationalt, idet jeg ved, at den i Canada hedder »Lilly at the Field«.

Geografisk hører den slet ikke hjemme i Vestjylland. Dens naturlige voksested er i de arktiske højfjeldsområder. Hvordan er den så havnet i Danmark? Den mest sandsynlige forklaring er, at den har været her siden sidste mellemistid for omkring 100.000 år siden. Det har den kunnet, fordi vilkårene med den råkølde vestenvind har været så tilpas barske, at de nærmer sig arktiske forhold.

Vårkobjælden står i grell modsætning til

Kaj Munks *Blå anemone*, der trods ensomhed og gus og savnet af Lollands fede ler og lune løv alligevel kunne blomstre her så tæt på Vesterhavet, mens det netop er på grund af gus og Jyllands magre grus, at Vårkobjælden har kunnet trives. Planter man den hjem i en velgødet, lærig have, dør den.

På grund af dens begrænsede udbredelse har den mest været kendt lokalt. Ingen af de tre blomsterdigtere Jeppe Aakjær, H. C. Andersen eller Mads Hansen har beskrevet den poetisk. De har sikkert ikke anet dens eksistens. Kaj Munk kendte den fra sine jagtrevirer i Kronhede og Vind hede. Fru Lise Munk har fortalt, hvordan de hvert forår glædede sig over dens smukke blomster, der lyste op blandt de vinterbrunede lyngplanter. I samlingen *Liv og glade dage* fortæller Kaj Munk følgende om planten i historien *Den hvide dame fra heden*: »Og atter glider vi frem mod påske, og lige yndefuld skær og rødmende overrasker os Vårkobjældens prinsessefornemhed i ødemarken igen ...«

Det er blevet fortalt, at Kaj Munk gav kommende brude lov til at plukke Vårkobjælder til brudebuketten. Det er ikke sandt, fortæller Lise Munk. De fik derimod lov til at hente Ulvefod (*Lycopodi-*

um annotinum) – en anden og nu også sjældnen hedekarakterplante, der ifølge gammel overtro værnedes mod trolddom og anden forgørelse.

Alfred Kaae har i *Ulfborg, Sogn og Saga* givet en smuk og malende beskrivelse af planten. Lokalhistorikeren Peder Christensen, Idum har ladet samme Alfred Kaae illustrere sin bog om Idum sogns historie med små vignetter af planten.

Det er desværre en kendsgerning, at denne botaniske specialitet er i tilbagegang ikke bare i Danmark, men i flere andre lande. I min barndom i Idum i sidste halvdel af fyrerne og begyndelsen af halvtredserne var der så mange af dem, at bak-

keskrångerne ned mod Idum å kunne være helt hvide af dem. Hvert år den 5. maj blev der som en lokal hilsen sat Vårkobjældebuketter på de syv canadiske flyveres grave på Idum kirkegård (se Hardssyls Årbog 1994 s.133).

I dag er den fredet, men traditionen med buketterne på flyvergravene lever heldigvis videre, nu blot med hvide anemoner.

I 1994 talte jeg kun 15 blomstrende planter, i 1995 var der slet ingen at finde.

Hvorfor denne tilbagegang? Det mest nærliggende er at give den tiltagende luftforurening eller syreregn skylden. Den tror jeg nu ikke holder. Forklaringen ligger nærmere i, at den har fået det for godt.

Tilplantningen af de åbne hede- og klitarealer og rejsningen af de mange læhegn har forbedret klimaet så meget, at middeltemperaturen i Vestjylland gennem de sidste hundrede år er steget med over en grad.

Derfor må vi desværre nok se i øjnene, at dette smukke »levende danefæ« om få år ikke mere er en del af vores flora.

KILDER

Lægeplanter og trolddomskunster, Politiken 1965.
H. P. Hansen, Hyrdeliv på heden.

Johannes Evald Sønderby,
født 1940 i Idum, Holstebro.
Nu lærer/skolebibliotekar
på Lind skole, Herning.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 1997

Årsmødet 1997 blev afholdt den 16. marts på Den danske Husflidsefterskole i Skjern, hvor omkring 100 deltagere var mødt frem for at høre museumsdirektør Ulla Thyrrings engagerede og interessante lysbilledforedrag om »Tekstilindustrien og bevaringen af dens gamle bygninger«. Hun konstaterede, at Herning kun har to fredede bygninger, men flere er bevaringsværdige. Ulla Thyrring fortalte om, hvordan et gammelt hakkelsesskærreri, hvor mange senere store og kendte firmaer er startet, er blevet istandsat og bevaret. En anden fabrik begyndte i et havehus i 1928, men voksede sig stor ved knopskydning. Udover uldhandlerne og uldspinderierne berettedes også om Herning Klædefabrik, der nu er genopstået som museum under navnet Textilforum. Det viser, hvorledes et industri anlæg fra 1876 kan restaureres og anvendes smukt og iderigt til præsentation af midtjyllands gamle hovederhverv. Gennem udstillinger og arbejdende værksteder levendegøres forskellige sider af tekstilfremstilling før og nu, lokalt og globalt.

På den efterfølgende generalforsamling af lagde formanden, statsamtmand Thomas Opstrup, beretning om det forløbne år.

Årsmødet 1996 på Brejninggaard Efterskole samlede omkring 200 deltagere, som

hørte museumsinspektør Mette Guldberg fortælle om »Vestjylland og verden – vestjyske bønder og deres bierhverv«.

Sommermødet 1996 blev afholdt på Ørnhøj Hotel i Trehøje kommune, hvor næsten 200 deltagere hørte museumsinspektør Søren Toftgaard Poulsen, Herning Museum, fortælle om »Fattighusene i Sammelstedby«.

Busturen gik til Fyn, og de halvtreds deltagere kom vidt omkring. Om formiddagen besøgte først Nyborg Slot, Danehofslottet, hvor Nyborg Museums formand, Nils Aage Jensen viste rundt, og derefter kiggede man på byens store voldanlæg.

Efter en kort visit i Nyborg Kirke var der besøg i Odense Domkirke, Sankt Knuds Kirke, hvor guiden fortalte om kirkebygningen, Claus Bergs smukke altertavle og kongegravene. I frilandsmuseet »Den fynske landsby« spistes den medbragte frokost, og derefter kunne man selv gå på opdagelse i de gamle huse og gårde inden hjemturen.

Styrelsen for Historisk Samfund har længe arbejdet med planer om at etablere et net af kontaktpersoner i de egne af Ringkøbing Amt, der ikke er repræsenteret af et styrelsesmedlem. Denne plan er nu blevet en realitet, idet 13 lokalhistorisk inte-

resserede personer i marts 1996 indvilgede i at udgøre et sådant netværk. De to væsentligste formål hermed er at gøre redaktionen opmærksom på lokale forfattere, der kan skrive artikler til Hardsyssels Årbog og at skaffe nye medlemmer, så vi kan gøre Historisk Samfund endnu bedre.

»Hardsyssels Årbog 1996«, det 90. bind i rækken, bragte som vanligt mange interessante artikler fra forskellige egne i amtet. Årbogens redaktion er hele tiden på jagt efter godt stof, der henter sit emne fra Ringkøbing Amt og selvfølgelig helst stof, der kan interessere alle vore medlemmer.

Ved medlemsoptællingen pr. 1. januar 1997 havde Historisk Samfund 1.359 medlemmer. I 1996 var der en tilgang på 117 medlemmer og 70 udmeldinger. Den fine fremgang skyldes ikke mindst et dygtigt arbejde af de 13 kontaktpersoner, vi har fået rundt i amtet. Der er gennem årene forsøgt mange andre former for medlemshvervning, og den seneste gælder stadig. »- skaf os et nyt medlem og De får efter eget valg en ældre årbog eller håndbog fra vort lager gratis tilsendt, så snart det nye medlem er indmeldt!«

Om de økonomiske forhold oplyste beretningen, at Historisk Samfund lever af medlemmernes årskontingent samt tilskud fra amtet, kommunerne og de lokale pengeinstitutter. Desuden bevilges et årligt tilskud fra tips- og lottomidlerne.

Beretningen sluttede med at takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 1996.

Regnskabet, der findes aftrykt på side 135-136, blev derefter gennemgået. Såvel beretningen som regnskabet blev godkendt af generalforsamlingen.

Det efterfølgende valg til styrelsen bød

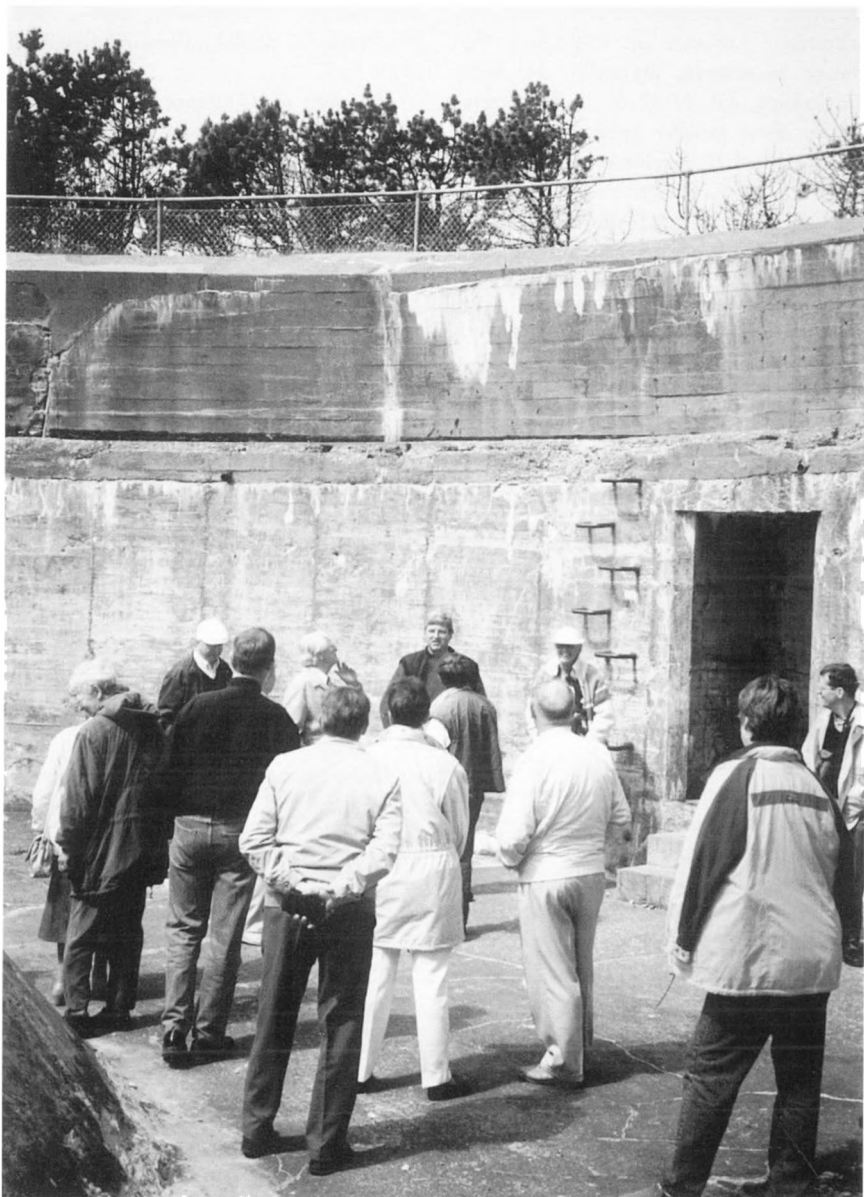
på to væsentlige udskiftninger, idet formanden, Thomas Opstrup, og medlem af redaktionsudvalget Jørgen Østergaard begge havde valgt at træde ud efter henholdsvis 14 og 22 års virke i styrelsen. I stedet indvalgte Niels Højbjerg, Ringkøbing, og Leif Novrup, Sevel. På valg var ligeledes Mogens Bendixsen, som foreslog genvalg, hvilket skete.

Til slut takkede Thomas Opstrup Jørgen Østergaard for veludført arbejde gennem 22 år i redaktionsudvalget. Desuden har han i de seneste år været en fortræffelig turleder. Næstformanden, Rudolf Knudsen, rettede derefter en velfortjent tak til Thomas Opstrup for et stort og engageret arbejde for Historisk Samfund. Ved siden af sit øvrige travle virke har Thomas Opstrup altid kunnet afse tid til et stort og engageret arbejde for Historisk Samfund, som han altid repræsenterede på en fin og værdig måde.

Sommermødet 1997 blev afholdt den 15. juni i Harbørehallen i Thyborøn-Harboøre kommune, hvor omkring 60 deltagere hørte højskolelærer Hans Kelstrup, Viborg, berette om »Den folkelige idræts historie«. Det udmærkede foredrag blev desuden transmitteret i Radio Midt & Vest. Efter foredraget og det fælles kaffebord var der besøg ved Harbøre kirkegårds mange mindesmærker for omkomne fiskere og redningsfolk.

Næste årsmøde afholdes den 22. marts 1998 i Holstebro Kommune og sommermødet den 9. juni i Åskov Kommune. »Hardsyssels Årbog 1997« - det 91. bind i årbogsrækken - foreligger hermed som 2. række bind 31. Har De kendskab til stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing Amt - gerne fra vort århundrede - er

I bunkermuseet så man fundamentet til den ene af de fire kæmpekanoner, der kunne skyde 38 cm kæmpegranater 55 km eller næsten halvvejs til Norge.

De meget velkommen til at kontakte redaktionen. Adressen er: Cand.mag. Per Hauge Mortensen, Byskellet 54, 6950 Ringkøbing, Tlf. 97 32 26 35. Forfattere, der får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle vore medlemmer kan købe til favørpris + forsendelseskostninger.

J. C. Hald: »Ringkøbing amt«, 1833. Genoptryk 1985. Medlemspris: 75,00 kr. (ikke-medlemmer 100,00 kr.)

»Hardsyssels Årbog«. Af de ældre årgange kan følgende erhverves, så længe lager haves:

Årgang:	Medlemspris:	Ikke-medlemmer:
1929-1930	15 kr.	25 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1990	60 kr.	125 kr.
1991-1993	90 kr.	140 kr.
1994-96	125 kr.	160 kr.

Alfred Kaae: »Fæster og husbonde i Hammerum herred«, 1971. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer 25,00 kr.)

Arne Vagn Nielsen: »Ringkøbing amt geologi og landskab«, 1982. (Hardsyssel-håndbog, 1). Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.)

Ejner G. Pedersen: »Hærvej og hedevej i Hardsyssel«, 1986. (Hardsyssel-håndbog, 2). Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-medlemmer: 125,00 kr.)

Gunnar Rønn og Jens Krogh: »Kirkeskibe i Ringkøbing amt«, 1992. 103 sider, ill. (Hardsyssel-håndbog, 3). Medlemspris: 98,00 kr. (ikke-medlemmer: 148,00 kr.)

Knud Prange: »Herredsesgl og kommu-

nale våbener i Ringkøbing amt«, 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.)

»Register til Hardsyssels årbog 1907-1966«, 1977. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.)

»Register til Hardsyssels årbog 1967-1986«, 1988. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.)

Peter Skantrup: »Hardsyssels stednavne«, 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.)

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontigent er 125 kr., som opkræves sammen med »Hardsyssels Årbog« ved udgivelsen i oktober måned.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Erik Nørgaard, Udsigten 6, 7620 Lemvig, tlf. 97 82 22 55.

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Ud-meldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet.

BUSTURE. MEDDELELSER FRA TURLEDEREN

Historisk Samfunds bustur til Thy lørdag den 31. maj 1997 havde 50 deltagere og forløb i fint vejr godt, bortset fra lidt motorkvaler med bussen, hvis chauffør til gengæld undervejs meldte sig ind i Historisk Samfund. Ved formiddagskaffen fortalte Vestervigs kirkesanger i mange år, Kjærgaard Thøgersen, om den gamle klosterkirke, landets største landsbykirke, som man bagefter besøgte. Herfra gik tu-

Nogle af busturens deltagere hører interesseret Regitse Johnsen fortælle om den gamle herregård.

ren til den lille Lodbjerg Kirke, der kan rumme et halvt hundrede mennesker, men har plads til hele menigheden; tre fjerdedele af det store sogn er flyvesand, så det har kun 35 indbyggere. Den kaldes landets mindste, den er godt nok ca. 10 kvm større end Venes kirke, der til gengæld har plads til flere mennesker.

Så gik turen gennem reservatet syd for Hanstholm, Danmarks største ubebyggede sammenhængende område, det nærmeste vi har af ødemark. Her er 3.725 ha (6.800 tdr. land), med hedemosser og søer er i alt fredet 6.650 ha (12.000 tdr. land).

I Hanstholm var man på skift i bunkeruseet og hørte om Nordeuropas største fæstning, som tyskerne lod bygge under krigen, og på fyrmuseet med udstillinger om fiskeriet og Danmarks største fiskerihavn. Den har 4,5 km kaj og 159 hjemmehørende kuttere. Madpak-

ken blev spist i fyrmesterens hyggelige have med god læ.

Dernæst fulgte endnu en naturoplevelse med turen gennem Vejlerne, der efter et mislykket afvandingsforsøg ligger hen som Nordeuropas største naturvidenskabelige reservat. I dets 6.000 ha (11 .000 tdr. land) kan studeres i tusindvis af vandfugle.

På Aggersborggaard fortalte ejeren, Regitse Johnsen, engageret om restaureringen af den trelængede bindingsværksherregård og viste rundt. Der var tid til et kort ophold ved Aggersborg, Danmarks største vikingeborg; her lå inden for ringvolden 48 huse med plads til 5.000 mand. Sidste besøg var på Limfjordsmuseet i Løgstør, hvor man fik et indtryk af den godt 4 km lange Frederik den Syvendes kanal, gravet med håndkraft lige inden for fjordbredden, så op til 3.000 skibe om året kunne passere og undgå Limfjordens tilsandede grunde. Kanalen var åben 1861-1913.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Museumsinspektør Gudrun Gormsen,
Tjørnevej 46, Mejdal, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 40 18 87. Indvalgt 1993.

Gårdejer Viktor Hedegaard,
Hedegårdsvej 11, Borbjerg,
7500 Holstebro. Tlf. 97 46 10 03.
Indvalgt 1996, kasserer fra 1996.

Direktør Niels Højbjerg,
Østergade 38, 6950 Ringkøbing.
Tlf. 97 32 33 57.
Indvalgt 1997, næstformand fra 1997.

Journalist Asta Thomsen Jensen,
Arnborgvej 43, Borris, 6900 Skjern.
Tlf. 97 36 60 17.
Indvalgt 1994, medlem af årbogsredaktionen
fra 1997.

Advokat Rudolf Knudsen,
Bredgade 2, 6920 Videbæk.
Tlf. 97 17 34 66.
Indvalgt 1987, formand fra 1997.

Cand. mag. Per Hauge Mortensen,
Byskellet 54, 6950 Ringkøbing.
Tlf. 97 32 26 35.
Indvalgt 1995, årbogsredaktør fra 1995.

Lærer Leif Novrup,
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup.
Tlf. 97 44 83 01.
Indvalgt 1997.

Bibliotekar Erik Nørgaard,
Udsigten 6, 7620 Lemvig. Tlf. 97 82 22 55.
Indvalgt 1992, sekretær fra 1993.

Lærer Holger Ejby Villadsen,
Apolløvej 115, 6960 Hvide Sande.
Tlf. 97 31 14 38. Indvalgt 1993,
medlem af årbogsredaktionen fra 1993.

Kassererkontor:
Pile Allé 102, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 42 23 20. Giro 6 43 92 33.

Redaktion:
Cand.mag. Per Hauge Mortensen,
Byskellet 54, 6950 Ringkøbing. Tlf. 97 32 26 35.

Sekretariat:
Bibliotekar Erik Nørgaard,
Holstebro Bibliotek,
Kirkestræde 11, 7500 Holstebro.
Tlf. 96 11 68 21. Fax 97 42 62 39.
E-post: BIVOEN@HolstebroKom.dk

Regnskab for 1996

<i>Indtægter:</i>	
Medlemskontingent	172.285,00
Tilskud fra kommuner, amt, pengeinstitutter og tipstjeneste .	35.107,00
Salg af årbøger	13.533,00
Renteindtægter.....	3.804,50
Diverse	2.790,00
	<u>227.519,50</u>

<i>Udgifter</i>	
Årbog: Redigering, trykning og udsendelse	137.999,50
Foredrag, møder og annoncer	28.307,30
Kontorudgifter.....	15.753,25
Kontingent D.L.F.	3.000,00
Diverse	1.880,28
	<u>186.940,33</u>

<i>Resultat</i>	
Indtægter	227.519,50
Udgifter	<u>186.940,33</u>
Overskud	<u>40.579,17</u>

<i>Status</i>		
	Pr. 1/1 1996	Pr. 31/12 1996
Vestjysk Bank	114.054,20	135.851,44
BG Bank.....	10.782,95	29.564,88
Unibank	<u>1.530,27</u>	<u>1.530,27</u>
	126.367,42	<u>166.946,59</u>
Årets overskud.....	<u>40.579,17</u>	
Balance	<u>166.946,59</u>	<u>166.946,59</u>

Kassebøger kontrolleret med bilagene.
 Beholdninger (Bank og giro) ved årets slutning afstemt.
 Intet fundet at bemærke.

Holstebro, den 2. februar 1997.
Else Madsen N. P. Lægaard

*Specifikation af regnskabet**Tilskud fra kommuner og amtskommune:*

Amtskommunen	8.000,00	
Aulum-Haderup	500,00	
Brande	500,00	
Egvad	500,00	
Herning	2.000,00	
Holmsland	300,00	
Holstebro	1.000,00	
Ikast	500,00	
Ringkøbing	1.500,00	
Struer	1.000,00	
Thyholm	200,00	
Trehøje	500,00	
Ulfborg-Vemb	1.000,00	
Videbæk	1.000,00	
Vinderup	400,00	
Aaskov	1.000,00	

I alt 19.900,00

Tilskud fra pengeinstitutter:

Midtbank Herning	1.000,00	
Nordvestbank Lemvig	500,00	
Nykredit Ringkøbing	1.500,00	
Ringkjøbing Bank	2.000,00	
Ringkjøbing Landbobank	1.500,00	
Skjern Bank	500,00	
Unibank Herning	1.000,00	
Vestjysk Bank Holstebro	1.000,00	

I alt 9.000,00

Tilskud fra tipstjenesten 6.207,00

Tilskud i alt 35.107,00

Årsmødet	4.080,00	
Porto til indbydelser	4.550,00	
Tryksag, indbydelser	4.753,75	
Annoncer	2.418,35	

Årsmødet 15.802,10

Sommermødet	2.368,00	
Porto til indbydelser	4.588,50	
Tryksag	2.131,25	
Annoncer	2.251,45	

Sommermødet 11.339,20

Styrelsesmøder 1.166,00

Møder i alt 28.307,30

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1995-1996

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister, som siden 1969 hvert andet år har været optaget i »Hardsys-sels Årbog«. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Erik Nørgaard, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

00-07 Skrifter af blandet indhold

- 00 Bogvæsen og boghåndværk
- 01 Bibliografi
- 02 Biblioteks- og arkivvæsen
- 05 Periodica
- 06 Museumsvæsen
- 07 Pressevæsen

10-19 Filosofi. Psykologi. Videnskab og forskning

- 15 Etik

20-29 Religion

- 24 Kirkeinventar
- 26 Kirkens institutioner og arbejde
- 27 Kirkehistorie

30-39 Samfundsvidenskab. Pædagogik. Folkeliv

- 30 Samfundsvidenskaberne i alm.
- 32 Politik
- 33 Økonomi
- 34 Lov og ret
- 35 Militærvæsen
- 36 Lokalforvaltning
- 37 Opdragelse og undervisning
- 38 Forsorg. Omsorg
- 39 Folketradition og folkeliv

40-49 Geografi og rejser

- 40 Kortlægning. Foreninger. Turisme
- 46 Ringkøbing amt

50-59 Naturvidenskab

- 50 Naturen og mennesker
- 55 Geologi. Vandforening. Stormfloder
- 56 Biologi
- 57 Botanik
- 58 Zoologi

60-69 Praktiske fag

- 60 Teknik i alm.
- 61 Medicin. Hygiejne. Sundhedsvæsen
- 62 Energi. Varmeteknik. Elektroteknik
- 63 Landbrug. Skovbrug. Fiskeri
- 64 Husholdning. Hotelvæsen
- 65 Handel og samfærdsel. Søfart
- 66 Kemisk industri
- 67 Mekaniske industrier
- 68 Håndværk
- 69 Byggeteknik

70-79 Kunst. Teater. Film Musik. Spil. Idræt

- 70 Kunst. Kunstmuseer
- 71 Arkitektur. By- og egnsplanlægning
- 73 Skulptur
- 74 Malerkunst
- 76 Kunsthåndværk
- 77 Teaterhistorie
- 78 Musik
- 79 Idræt

80-89 Litteratur. Sprog

- 81 Litteraturhistorie
- 86 Jysk skønlitteratur
- 89 Vestjysk dialekt

90-99 Historie

- 90 Historiske hjælpevidenskaber
- 91 Enkelte historiske perioder
- 96 Historie
- 99 Personalhistorie

SKØNLITTERATUR

Kalsgaard Poulsen, Henning: Løvfald. - Holstebro: Enghaven, 1995. - 144 sider. [Spændingsroman om forholdene i og omkring en højskoleforening i Holstebro. Udgivet i forbindelse med en romankonkurrence, udskrævet i efteråret 1994 af Dagbladet Holstebro-Struer og Forlaget Enghaven.]

Mortensen, Henning, f. 1939: Ulvørken. - Kbh.: Gyldendal, 1995. - 251 sider. [Året er 1958, og Ib er blevet student og nyder tilværelsen som lærervikar i Ulfborg. Men der foregår sære ting under den pæne overflade, og Ib møder bizarre og groteske skikkelser.]

Mølgård Nielsen, Malling: Troldhøj: en kulturhistorisk fortælling om livet på Herning-egnen for hundrede år siden / illustrationerne er udført af Ove Ødegaard. - Herning: Alheden, 1986. - 119 sider: ill. [Hjemstavnroman fra Hammerum Herred i Midtjylland i slutningen af 1800-tallet om en lille drengs oplevelser som hyrde på en stor hedegård og om hedeboendernes hårde kamp for udkommet.]

Overgaard, Erik, f. 1917: De sidst nøj- a de gammel historier / jyske digte af Erik Overgaard. - s.n., 1996

Ruby, Thorkild: I Vestre Fængsel: 28. august til 6. november 1944. - Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb, 1995. [Digit.] I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 25: ill.

Aagaard, Sigfred: Fjordside: skabne ved fyret. - Herning: Poul Kristensen, 1987. - 121 sider. [Skildring af brydningerne i et lille landsbysamfund på den jyske vestkyst hvor især familien på den gamle slægtsgård ved fyret har svært ved at tilpasse sig de nye tider.]

Aagaard, Sigfred: Fødselsdagen. - Herning: Poul Kristensen, 1995. Hvide Sande. Originaludgave: 1995. I: Lægen og lutspillersken, Side 139-156.

Aagaard, Sigfred: Gaarden. - Herning: Poul Kristensen, 1995. Hvide Sande. Originaludgave: 1995. I: Lægen og lutspillersken, Side 115-138.

Aagaard, Sigfred: Laust. - Herning: Poul Kristensen, 1995. Hvide Sande. Originaludgave: 1995. I: Lægen og lutspillersken, Side 157-173.

Aagaard, Sigfred: Lægen og lutspillersken. - Herning: Poul Kristensen, 1995. Hvide Sande. Originaludgave: 1995. I: Lægen og lutspillersken, Side 56-114.

00-07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT OG BLANDET INDHOLD

00.109 Bogtrykkerkunstens historie

Graugaard, Esben: Trykkere - og andre bogfolk i Holstebro. - Holstebro: Holstebro Museum: Rounborgs grafiske hus, 1995. - 83 sider: ill.

Mathiesen, Eske K., f. 1944: Glæden ved typografi: bøger fra Gullanders Bogtrykkeri / med forord af Jesper Knudsen; og hilsen fra Eli Reimer. - Holstebro: Hol-

stebro Kunstmuseum, 1996. - Ca. 130 sider: ill. [Udgivet i forbindelse med udstilling 31.8-20.10.1996.]

00.4 Boghandelen

Mejdahl, Jørgen: Boghandelen i Nørregade: 100 års jubilæumsskrift. - Holstebro: Hilmer Thomsen Bog & Ide, 1995. - 31 sider: ill.

Shannon, Lene: Den forsvundne forskel / interview med Ellen Gorm Larsen Tarm Boghandel I: Bogmarkedet, 1996, nr. 50, Side 12-13, ill.

01.6355 Fagbibliografier

Liebe, Poul Ib: Litteraturfortegnelse til de danske hærfadlingers, samt militære korps', institutioners, skole-, arkivers og museers historie / udarbejdet af P.I. Liebe og E. Borgstrøm. - Kbh.: Det Kongelige Garnisonsbibliotek, 1993. - 153 sider. Heri: side 74-75: Jyske Dragonregiment (Holstebro).

01.764 Lokalbibliografier

Holstebro. Bjerregaard, Kr.: Register til Holstebro Museums Årsskrift 1969-1995. I: Årsskrift / Holstebro Museum, 1996, Side 49-76.

Ringkøbing Amt. Nørgaard, Erik: Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1993-1994. - Hardsyssels årbog, 1995. I: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 29 (1995), Side 125-147: ill.

02.4 Folkebiblioteker

Kollund. Lehrmann, Ulrik: Læsning på landet: Kollund og Omegns Læseforening 1899-1924. - I: Hardsyssels årbog. rk. 2, bd. 30 (1996), Side 83-104: ill.

05.6 Blandede tidsskrifter

Jul i Ringkøbing: 1995. - Ringkjøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri, 1987. - 48 sider: ill. - (Jul i Ringkøbing; Årgang 1995) Udgives årlig. Udgivet /1987-.

06 Museer

Knudsen, Jesper: Samarbejde mellem kunstmuseerne. - I: FRAM. 1995, Side 48-51: ill.

Damgaard, Ellen: Brev fra en humlebi: om museumsarbejdet og museumsstrukturen I: Danske Museer. nr. 9, 1991, Side 17-19: ill.

Helles Olesen, Lis: Oldtidsudstillingen. Nyindretning i Holstebro Museum 1994. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 5-20: ill.

06.9 Udstillinger

Petersen, Søren Gottfred: Holstebro og Silkeborg - to nye museumsbygninger med indhold. I: Danske Museer. nr. 3, 1992, Side 12-16: ill.

07.96 Pressehistorie

Tougaard, Peter: Da avisen kom til Engesvang. I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 42-46: ill.

20-29 RELIGION

26.2 Kirkeforfatning

Sydthy Provsti Menighedsrådsforening 1944-1994 / redaktion: Poul Hansen, A. P. Jessen; akvarel og

- vignetter: Kresten Rusbjerg. - Thyholm: Sydthy Provsti Menighedsrådsforening, 1995. - 36 sider: ill. [Bl.a. Thyholm.]
- 26.8 Søndagsskoler**
 Degn, Erna: Søndagsskolen før og nu. - 1992. [Lyngvig Søndagsskole.] I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 45-46.
- 27.67 Kirkehistorie**
Handbjerg. Af Handbjerg kirkes og sogns historie / udgivet af Handbjerg menighedsråd i anledning af restaureringen 1995-1996; redigeret af Arne Christen, H.P. Lausten-Thomsen, Harald Bjørnholt. - Vinde-rup: Vestjysk Forlag, 1996. - 79 sider: ill.
- Hardsyssel.* Rask, Svend: Kirkerne i Hardsyssel 1000-1700. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 3, side 7-45: ill.
- Haurvig.* Frich, Røikjær: Haurvig Kirke 1869/1947. - 1992. I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 17-19.
- Rind.* Overgaard, Erik, f. 1917: Rind kirke: i ca. 850 år. - Herning: Erik Overgaard, 1995. - 98 sider: ill. Kildemateriale.
- Skærlund.* 1896 Skærlund kirke 1996: 100 år: et jubilæumsskrift / tegning og billeder: Hans Andersen, Brande Bladet, Niels Ejnar Rust; redaktion: Hans Andersen, Henning August Nielsen, Arne Ørtved. - Brande: Menighedsrådet, 1996. - 48 sider: ill.
- Ulfborg Herred.* Rask, Sven: Præsternes indtægter 1550-1800. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 4, side 149-164: ill.
- Ulfborg Herred.* Rask, Svend: Kirkeregnskaberne fra Ulfborg Herred 1584-1645. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 3, side 47-56: ill.
- 30-39 SAMFUNDSVIDENSKAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV**
- 30.1645 Indvandrerne**
 Diken, Bülent. Fra Østtyrkiert til Vestdanmark: fra landsbyliv til ghettoitilværelse i det fascinerende og kedelige Ikast / med forord af Hans Mammen. - Kbh.: Akademisk Forlag, 1995. - 183 sider: ill. [Indhold: Det tyrkiske familieliv i Ikast; Tyrkiske familiers byliv; Tyrkerne og det lokale arbejdsmarked; Søgen efter begreber og elementer til en løsningsstrategi; Boliger for tyrkiske familier; Erhvervs-mæssige initiativer og klyngemodellen; At komme til Ikast igen. Irfan Gevheroglu: Dan-Tyrk-Pak (novelle).]
- Tilia, Gitte: Tarm United: flytninge. Om fodbold og de unge mænds rolle i integrationen af tamilske flygtninge i Vestjylland. I: Jordens folk. 1996-04, Side 157-158: ill.
- Tilia, Gitte Bentzon: Tamiler i Vestjylland: integrationsprocess, arbejdsmarked og kommunale strategier. - Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1996. - 152 sider. [Tamiler i Ægvad, Skjern og Ringkøbing kommuner.]
- 30.1688 Ældre**
 Stor ensomhed blandt ældre i Ringkøbing Amt. I: Helse. 1996, nr. 9, Side 34: ill.
- 30.1774 Prostitution**
 Mainz, Hanne: Sluse-projektet - Herning og Ikast, 1996: et prostitutionsprojekt / illustrationer af Synnøve Kern-Jespersen. - S.l.: Hanne Mainz, 1996. - Ca. 50 blade: ill.
- 32.261 Socialdemokratiet**
 Kristensen, Georg: Rige år i FDF og DSU. I: Hardsys-sels årbog. Rk. 2, bd. 29, 1995, Side 29-38: ill.
- 32.61 Udvandring**
 Bundgaard, Alfred: Fra Bording til Paraguay - (De drog ud -) [Alfred Bundgaard (f. 1938), emigreret til Paraguay 1985.] I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996, side 29-36: ill.
- 33.11 Arbejdsforhold**
 Arbejdsmarkedsnævnet for Ringkøbing Amtskommune - årsberetning. - Herning: Arbejdsmarkedsnævnet for Ringkøbing Amtskommune, 1987-. Årsberetning. Udkommer årlig. Mobilitetsundersøgelse i AF-regionerne Ringkøbing amt og Storstrøm - et resume. - Taastrup: DTI Erhvervsanalyser, 1996. - 29 sider: ill.
- Linde, Kirsten: »Afgået til Ribe marked for at søge tje-neste«. [Fra fiskersognet Husby for at søge tjeneste mellem Sankt Hans og Mikkelssdal i marsken eller i Østjylland på tyendemarkederne i Ribe og Ringkøbing i 1700- og 1800-tallet.] I: Hardsys-sels årbog. rk. 2, bd. 30, 1996, Side 61-76: ill.
- 33.129 Fagforeninger**
 Christensen, Jacob, f. 1924: Arbejds-mænd og specialar-bejdere i Herning / redaktion: Vagn Olesen, Bent Søndergaard. - Herning: Specialarbejderforbundet i Danmark, Herning Afdelingen, 1993. - 138 sider: ill. Udgivet i anledning af SiD Herning afdelings 100 års jubilæum 15.3.1993.
- Mejdahl, Jørgen: Høvl og hammer: nordvestjyske snedk-ere og tømrere gennem hundrede år. - Holstebro: Snedker- & Tømrerforbundet, afdeling 6/Holstebro: Jørgen Mejdahl, 1996. - 101 sider: ill. Udgivet af Snedker- og Tømrerforbundet, afdeling 6, Holstebro, i anledning af afdelingens jubilæum Kilder og illustrationer: side 101.
- På stilladset: midtjydske murersvende 1893-1993 / redaktion: Pressebureauet Silkeborg ; fotos: Pressefol-den. - Murerforbundet afd. 8, 1993. Murerforbundet i Herning 28 sider: ill.
- Uldjyske træmænd gennem hundrede år: 1896-1996 / redaktion: Orla Nielsen, Afdelingens redaktionsud-valg ; tegning og vignetter: Ulla Rishøj. - Herning: Snedker- og Tømrerforbundet, Afd. 13, Herning, 1996 - 82 sider: ill.

33.194 Enkelte egne økonomiske forhold

Ringkøbing Amt. Erfaringer fra forsøgsprogrammet: »Nordvækstjylland«: et bredspektret strategisk samarbejdsprojekt mellem Holstebro, Lemvig, Struer, Thyborøn-Harboøre, Thyholm, Ulfborg-Vemb og Vinderup Kommuner. - Kommunerne i Nordvækstjylland: Kommunernes Landsforening, 1995. - 55 sider: ill. På omslaget: Nordvækstjylland: evalueringsrapport.

33.22 Banker og sparekasser

Olsen, Michael. Den forhadte bankdirektør. Skandale og drama i Hvidbjerg Bank på Thyholm. I: Børsens nyhedsmagasin. Årg. 11, nr. 21, 1995, Side 46-50.

Borbjerg Sogns Spare- og Laanekasse 1871 - Borbjerg Sparekasse 1996 jubilæumsskrift. - Holstebro: Borbjerg Sparekasse, 1996. - 80 sider: ill. (nogle i farver).

Riis, Henning: Thyholm Sparekasse gennem 125 år / Henning Riis og Ove Nielsen. I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. 1995-22, Side 41-51: ill.

33.431 Brugsforeninger

Brugsen i Aulum gennem 75 år: 1919 - 12. december - 1994. - Aulum: Brugsen Aulum, 1994. - 36 sider: ill. Jubilæumsskrift for Sdr. Vium Brugsforening: den 1. marts 1920-1995. - Sdr. Vium: Sdr. Vium Brugsforening, 1995. - 28 sider: ill.

33.86 Told og skat

Graugaard, Esben: Om Holstebro-bomhusets alder / Esben Graugaard og Bent T. Holm I: Zise. Årg. 15, nr. 2, 1992, Side 57-61.

Minddal, Jørgen: En episode ved Bomhuset. Ole Kirk's beretning med kritik af toldvæsenets behandling af ham februar 1843 ved Bomhuset i Holstebro. I: Zise. Årg. 15, nr. 2, 1992, Side 62-65.

33.956 Boligforeninger

Sundgaard, Arne: 50 år med Ringkøbing Boligforening: glimt fra foreningens udvikling gennem de forløbne 50 år: 1945-1995. - S.l.: Ringkøbing Boligforening, 1995. - 115 sider: ill.

34.51 Aftægt

Af henfarne slægters papirer / Karen Gade og Robert Gade. [Aftægtskontrakt mellem Anders Pedersen af Lyngs og Peder Larsens enke Kristine Nielsen 1895.] I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. 1995-22, Side 28-33: ill.

34.796 Retssager

Langer, Anders V.: Falkenbergs strandejer af Ryssestens nordre forstrand: (*en krage hugger ikke øjnene ud på den anden*). [Wilhelm Conrad Ahlefeldt von Falkenberg (1774-1822), hans forhold til by- og herreds-foged C.F. Skønau (1773-1829) i Lemvig, udbygning og toldsvig med illanddrevet gods, retssager for andre forhold og justitsagen imod ham 1818-1820.] I: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 29, 1995, Side 97-116: ill.

Møllerup, W.: Mordet på Justitsråd Palle Dyré til Sindinggaard på Store Torv i Holstebro i 1707. I: Vildskud, Side 63-67

35.52 Hærvæsen

Mårup, Egon: Småstykker af dragonernes historie. EStrompetens bøjning og hunde på årgangsbilleder I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 25-30: ill.

36.1 Lokalfornyning

Nøgletal ... Herning, Holstebro, Silkeborg, Skive, Viborg. - Herning Kommune: Holstebro Kommune: Silkeborg Kommune: Skive Kommune: Viborg Kommune, 1991-

36.2 Enkelte danske kommuners og amters forvaltning

Engesvang. Larsen, Aksel: Kommunensammenlægningen set med Engesvangs øjne i jubilæumsåret 1995 I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 10-16: ill.

Holstebro. Nielsen, Knud Erik, f. 1928: Holstebro stor-kommune gennem 25 år / tekst: Knud Erik Nielsen, Heikki Yding, Ole Hansen ; foto: Poul Erik Nielsen, Anette Roien og Tommy Nøddebo Mortensgaard. - Holstebro: Dagbladet, Holstebro-Struer: for Holstebro Kommune, 1995. - 23 sider: ill. (nogle i farver). [Tillæg til: Dagbladet (Holstebro), 30.3.1995.]

Ringkøbing Amt. Serviceinformation 1995 / udgivet af Ringkøbing Amtskommune. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1995. - 42 sider: ill. [Indhold: De 21 i Ringkøbing Amtsråd; Udvalgenes budget og opgaver; Amtskommunens servicestrategi; Teknik- og miljøområdet; Uddannelses- og kulturområdet; Sundhedsområdet; Skole- og socialområdet; Økonomiudvalget; Ringkøbing Amtskommunes økonomi.]

Struer. Hviid, Hugo: Kapitel af Struers historie: kommunens tilblivelse og førstemænd. - Struer: Ugeavisen, 1995. - 84 sider: ill. [Tidligere offentliggjort i Ugeavisen for Struer og omegn. På omslaget: Struer Kommune 100 år - 1895-1995.]

Struer. Jacobsen, Knud, f. 1945: Struer Kommune - 25 år & 100 år 1995 / tekst Knud Jacobsen og Henrik Dürr; foto: Poul Erik Nielsen, Anette Roien og Tommy Nøddebo Mortensgaard. - Holstebro: Dagbladet, Holstebro-Struer, 1995. - 27 sider: ill. (nogle i farver). [Tillæg til Dagbladet (Holstebro) 28.03.1995.]

36.9 Foreninger

Lindholt, Sigurd: Foreningslivet har givet mig alt. - [Deltagelse i foreningsarbejde i Ørre 1929-31, Nørre Kolund 1935-51 og Sinding 1951-90 med hovedvægt på ungdomsforeninger og landboforeninger.] I: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 29, 1995, Side 5-14: ill.

37.086 Ungdomsforeninger

Fri, frisk og firs: en billedbog om de første 80 år i FDF Holstebro 1. kreds / redaktion: Jan Nielsen ... et al. ; fotos: tidligere og nuværende ledere i kredsen. - Holstebro: »Kontakt«, FDF Holstebro 1. kreds, 1995. - 51 sider: ill.

37.09 Erhvervsvejledning

Nøglen til fremtiden: uddannelsesmuligheder for unge og voksne i Ringkøbing Amt: Årgang 1996. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Uddannelses-

- og Kultursekretariatet, 1995. - 64 sider: ill. Årspublikation.
- 37.134 Programmeret undervisning**
Den elektroniske skole: rapporter for august-december 1995 fra forsøgsundervisning på Holstebro Gymnasium og HF-kursus, Nørresundby Gymnasium og HF-kursus. - Kbh.: Undervisningsministeriet, Gymnasieafdelingen, 1996. - 53, 43 sider.
- 37.1469699 Sprogundervisning**
Syberg Henriksen, Claus: Sprogundervisning for indvandrere og flygtninge i Ringkøbing Amt. - Center for Alternativ Samfundsanalyse, 1996. - 82,18,29 sider.
- 37.24 Børnehaver**
Krøigård, Kirsten: Businstitutioner: børns trivsel og sundhed i to busprojekter i Herning Kommune. - S.l.: S.n., 1996. - 135 sider: ill.
- 37.36 Skolevæsen**
Beretning om Skolesamvirket Tvind: beretning fra rigsrevisor fremsendt til Folketinget i henhold til § 18, stk. 1, i lov om revisionen af statens regnskaber m.m. - Kbh.: Statsrevisoratet, 1996. - 86 sider. - (De af Folketinget valgte statsrevisorer; 8/95). [Beretning til statsrevisorerne om Skolesamvirket Tvind.] - Kbh.: Rigsrevisionen, 1996. - 137 sider.
- 37.364 Ungdomsuddannelse**
Ungdomsuddannelserne i Ringkøbing Amt / redigeret af en gruppe vejledere, Ringkøbing Amtskommune og Amtscentralen for Undervisningsmidler, Herning. - Herning: Amtscentralen for Undervisningsmidler, 1996. - 88 sider: ill.
- 37.4 Voksenundervisning**
Venø Knudsen, Kirsten: Fjernundervisning for fiskere: - et pilotprojekt i Ringkøbing Amt / Kirsten Venø Knudsen og Jens Peter Sandbjerg. I: Uddannelse. Årg. 27, nr. 09, 1994, Side 477-481.
- 37.414 Enkelte danske efterskoler**
25 år med et mylder af liv: Hardsyssel Efterskole 1970-1995 redaktion: Bent Hviid, Eigil Kristensen og Gotfred Larsen ; fotos: Eigil Kristensen, elever og lærere på Hardsyssel Efterskole. - Struer: Hardsyssel Efterskole, 1995. - 83 sider: ill., delvis i farver.
- 37.5 Skolehistorie. Enkelte skoler.**
Floulev. Brændgaard, Signe Lyhne: Floulev forskole 1927-1934. I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. 1995-22, Side 34-40: ill.
- Herning.* Nørregades Skole 1918-1988 / udgivet af Koloritten. - Herning: Koloritten, 1996. - 135 sider: ill. [På omslaget: Bogen om en skole i Herning med glimt af det omliggende samfund fra den blev bygget i 1918, og til den nedlægges som skole i 1988.]
- Herrup.* Hallum, Gunnar: Herrup Skole gennem 90 år / af Gunnar Hallum og Gunnar Noes Mundbjerg. - S.l.: Herrup Skole, 1995. - 47 sider: ill.
- Lønborg.* Lønborgskolen: 25 års jubilæum / redaktion: Viggo Christensen ... et al.. - Tarm: Lønborg Skole, 1995. - 38 sider: ill.
- Staby.* Landsbyskole i 250 år: Staby Skole 1741-1991 / redaktion: Rudolf Borgen Uhr. - Staby: Staby Centralskole, 1991. - 32 sider: ill.
- 37.69 Studenterforhold**
Down memory lane: Struer Gymnasiums Kollegium i 25 år / red.: Søren Hove og Erling Høiberg ; tegninger: Tinne Stougaard. - Struer: Struer Gymnasiums Kollegium, 1995. - 48 sider: ill.
- 37.79 Emotionel og socialt handicappede**
Tølbøll, Carsten: Det nytter ikke nok: specialundervisning og ressourcer / interview med Niels-Jørn Krøjberg og Finn Sørensen. Der bruges flere og flere ressourcer på problembørn og der bliver flere og flere af dem i Børn, skole og samfund. Årg. 61, nr. 10, 1994, Side 14-15.
- 37.8 Kulturpolitik**
Bille Hansen, Trine: Kulturens økonomiske betydning: »state of the art«. - Kbh.: AKF, 1993. - 184 sider: ill. (AKF memo). Heri side 96-98: Holstebro.
- 37.86 Kulturcentre**
Onsberg, Kirsten: HVAK - Hvide Sande Aktivitetsklub I: Ywl o æ kle't, Side 53-54.
- 38.4 Offentlig forsorg og omsorg**
Sammenfattende redegørelse for udbygningen af det sociale og visse sundhedsmæssige områder i Ringkøbing amt. - Ringkøbing amtskommune, Socialforvaltningen, 1989-. - 1 bind. Årspublikation.
- Socialplan / Ringkøbing amtskommune. - Ringkøbing amtskommune, Socialforvaltningen, 1989-. - 1 bind. [Forsættelse af dens: Social- og Sundhedsplan.]
- 38.51 Børnehjem**
Ravn, Anna: Løvstruggaard: en gård og et børnehjem i Vestjylland / Anne Ravn og Kr. Ravn. - [1894-1973.] I: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 29, 1995, Side 39-56: ill.
- 38.7 Sørforsorg**
Bærentsen, Leif. Socialt netværk - sikkerhedsnet: sindslidendes brug af kontakt- og værested. - Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1994. - 51 sider: ill. [Om »Rosengården« i Skjern. Demente har fået eget bofællesskab Brande.] - 1996. I: Demens til debat, Side 38-39: ill.
- Et stort hjerte er ikke nok bofællesskab for demente i Brande. - 1996 I: Demens til debat, Side 40-41: ill.
- Wildgaard, Karen Iversen: En undersøgelse af sindslidendes levekår og behov i Ringkøbing Kommune / Karen Iversen Wildgaard og Peter Barner-Rasmussen. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1995. - 38 sider. Litteraturliste: side 37-38.
- 39.06 Frilandsmuseer**
Frilandsmuseet på Hjerl Hede. - Ny udgave, nyt oplag.

- Vinderup: Hjerl Hedes Frilandsmuseum, 1995. - 32 sider: ill. i farver.

Årsskrift / Skjern-Egvad Museum & Skjern-Egvad Museumsforening: 1995. - Skjern: Skjern-Egvad Museum & Skjern-Egvad Museumsforening, 1994.- 35 sider: ill.. - (Årsskrift / Skjern-Egvad Museum & Skjern-Egvad Museumsforening ; Årgang 1995). Udgives årlig. Udgivet /1994/-

39.13 Sagn

Jørgensen, Lene: Historiske sagn fra Ulfborg Herred. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 3, side 131-147: ill.

Jørgensen, Lene: Pesten i middelalderlige kilder og i sagnfortællingen fra Ulfborg Herred. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 3, side 149-153: ill.

39.4 Dagligliv

Skodborg, Lene: Præstegårdsliv. - I: FRAM. 1995, Side 91-98: ill.

39.43 Dagligliv på landet

Astrup, Ingrid: Søndbjerg skole - mit barndomshjem. - I: Egnehistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 23, 1996, Side 5-11: ill.

39.5 Festrådioner

Smedegaard, Inger: Grundlovsfest og sangleg i Dejbjerg præstegård. - I: Hardsyssels årbog. rk. 2, bd. 30, 1996, Side 139-150: ill.

40-49 GEOGRAFI

40.164 Kort

Kortbog Ringkøbing Amt. - Jægerspris: Pramvig/Jægerspris Reklame, 1995- Årlig 1. årgang: 1995. Mostrup kortbogen. Ringkøbing Amt. - Kbh.: Mostrup, 1992- Årspublikation. Hvert 3. år.

40.71 Lokalhistorisk forskning

Damgaard, Ellen: Sølvbægeret, kisten og kreatursaksen: en historie om Vestjylland og omverdenen. - [Sagen mellem Lemvig Museum og Tønder Museum om genstande af lokalhistorisk interesse.] I: FRAM. 1995, Side 26-35: ill.

Damgaard, Ellen: West Jutland and the world: en vellykket konference om regionalhistorie. - I: Danske museer. nr. 3, 1995, Side 29-30: ill.

40.8 Turistvæsen

En analyse af forhold, der har turistpolitisk, marketingmæssig og produktudviklingsmæssig betydning for det fortsatte arbejde med at tiltrække flere turister til Vestjylland, såvel i højsæson som udenfor sæsonen / Turistgruppen Vestjylland. - Turistgruppen Vestjylland, 1992, 90 sider: ill. i farver. [Ribe og Ringkøbing amter.]

46.2 Rejsehåndbøger

Døgaard, Bodil: Se dit land Danmark / Bodil & Heino Døgaard; kort ...: Steen Frimodt. - Kbh.:

Skarv/Høst, 1996. - 272 sider: ill. Heri: side 34-45: Ringkøbing amt.

46.4 Ringkøbing Amt

Jensen, Niels A., f. 1932: 50 år efter: beretning om flystyrket i Houm Enge og modstands kampen i Hemmet, Sdr. Vium, Bork og Nr. Nebel. - Egvad Egnehistoriske Samling, 1995. - 58 sider: ill. Kilder: sider 58.

Nykrog, Thomas: Sommer over Ringkøbing (Camping) I: Motor, tillæg. Årg. 90, nr. 3, 1995, side 6-8: ill.

Seerup, Knud Ebbe Rørbæk: Oplevelser fra et togvindue Fredericia-Struer / fotos: Ulrik Brint Jensen; tegninger: Carl Gunnar Sander. - Kbh.: DSB Passagerdivision, 1991, 23 sider: ill. i farver. Heri side 11-22: Gavlmalerierne i Brande. Danmarks Klondyke. Heringværket. Byen hvor trædene knyttes. En Ny »gammel« kirke. Kæmpekuglen ved Aulum. Danmarks næstlængste å. Duetslaget i Holstebro. Holstebro-Struer Kraftværk. Herremandslagernes kirke. Limfjorden og Venø. Den driftige by ved fjorden.

46.4 Enkelte områder

Abelines gård. Alsted, Gert: Abelines gård: en strandfogedgård på Holmsland Klit / fotografierne er taget af Johannes Tarp, Kjeld A. Hansen og af ukendte fotografer. - 2. udgave. - Ringkøbing: Den selvejende institution »Abelines gård«, 1994. - 36 sider: ill.

Bøvlingbjerg. Husted, Theodor: Bøvlingbjerg: byens historie. - Bøvlingbjerg, 1966. - 24 sider.

Feldborg. Lier Hansen, Ø.: Af hedens saga: træk af Feldborg-egnens historie. - Haderup: Feldborg. Borgerforening, 1996. - 225 sider: ill.

Guldforboved. Teglgård's historie / Svend Ivan Jørgensen, Jytte Darling Markamp, Knud Munk Nielsen I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/lkast. 1996, side 14-24: ill.

Herning. Pedersen, Ove: Torvet i Herning. I: Herningbogen. 1995, Side 5-145, ill.

Hjerm. Hjerm - fortalt i ord og billeder / Borgerforeningens Bogudvalg i.e. forfattere: Karl Peder Graversen ... et al.; udgivet af Hjerm Borgerforening. - Holstebro: Ventus, 1995. - 151 sider: ill. [Omslagstitel: Hjerm - i ord og billeder.]

Holstebro. Graugaard, Esben: Anlægspavilionen i Holstebro 1895-1995 / af Esben Graugaard og Bent Holm. - Holstebro: Holstebro Museum, 1995. - 24 sider: ill. [Særtryk af: Holstebro Museum årsskrift. 1995.] Kilder: side 23.

Holstebro. Landsbyen i Holstebro Kommune. - Holstebro: Holstebro Kommune, 19??. -23 sider: ill. i farver.

lkast. Egnsbogen: Bording/Engesvang/lkast: 1995 / udgivet på initiativ af Den jyske Sparekasse. - Grindsted: Øvergaard Bøger, 1995. - 64 sider: ill. - (Egnsbogen: Bording/Engesvang/lkast; Årgang 1995 og 1996). Udgives årlig. Udgivet /1991/-.

Lemvig. Zahle, Grete: Thøger Larsens hus i Lemvig. I: Grete Zahle: Billedvitte, Side 231-254: ill.

Limfjorden. Ravn, Thomas Bloch: Gennembrud. Ud-
viklingen i Limfjordsområdet før og efter 1825, da
havet brød gennem Aggertangen. I: Skalk. Nr. 3, 1993,
Side 18-24.

Midtjylland. Kruse, Hans, f. 1946: Auf Blichers Spuren:
eine Tour zwischen Herning und Randers / Text und
Zeichnungen: Hans Kruse; Übersetzung: Hermann
Lengerke. - Ans By; Kjellerup: Wirtschafts- und
Fremdenverkehrsvereine der Kommunen Bjerring-
bro og Kjellerup: Blicheregnens Museum, 1994. - 40
sider: ill.

Nissum Fjord. Møller, Jens Tyge: Nissum Fjord - et vest-
jysk kystlandskab. - I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg
Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projek-
tets Skrifter nr. 2). 1993, Side 45-57.

Ryde. Jensen, Kaj: Ryde Sogn 1796-1996: fra selvejer-
bonde til herregårdsbonde: to hundrede års landsby-
liv beskrevet. - Vinderup: Vestjysk Forlag, 1997. -
359 sider: ill. + 1 bilag. [Indhold: Ryde kirkes historie
indtil 1996 ; Præstehistorie; Kirkens medhjælpere;
Vækkelsted og folkeliv her på egnen; Præstegården
og Forpagtergårdens historie; Ryde og Stendis skoler;
Gårdens historie; Veteraner fra Ryde sogn; Handel
og håndværk i Ryde sogn.]

Stadil. Jul i Stadil-Vedersø: Julen 1994. - Tim: Jul i Sta-
dil-Vedersø, 1994. -38 sider: ill.. - (Jul i Stadil-Vedersø
1994.) Udgives årlig.

Thyholm. Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø:
1993-96 Lyngs: Egnshistorisk Forening for Thyholm
og Jegindø, 1977-. - 56 sider: ill.. - ; Egnshistorisk
Forening, Thyholm og Jegindø; 1993-1996). Udgives
årlig.

Trabjerg. Rømer, Jørgen R.: »Gammel« og »Ny« i Bor-
bjerg sogn - en landsby fra vikingetid til 1996. I: Års-
skrift / Holstebro Museum. 1996, Side 15-33: ill.

Ulfborg. Dalsgaard, Kristian: The landscape and settle-
ments in the hundred of Ulfborg from the Viking
period to 1850 / Kristian Dalsgaard og Erik Ulsig. -
Århus: Århus. Universitet, 1993-. I: University of
Aarhus. 1993-94, Side 15-17: ill.

Ulfborg. Aarup Jensen, Jens: Ulfborgprojektet / Jens
Aarup Jensen og Jørgen Rydén Rømer. Tværtagligt
projekt om Ulfborg Herreds egenart med særlig hen-
blik på landskab og bebyggelse fra vikingetid til ca.
1850. I: FRAM. 1996, Side 151-162: ill.

Ulfborg Herred. Rømer, Jørgen R.: Ødegårde i Ulfborg
Herred 1683/86. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg
Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets
Skrifter). nr. 4, side 31-44: ill.

Velling. Gissel, Svend: Pest og struktur i Velling sogn,
Hind Herred. - I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg
Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets
Skrifter nr. 2). 1993, Side 133-145.

Velling. Henningsen, Helle: Pest og struktur i Velling
sogn, II, - resultaterne af en arkæologisk undersøgel-
se. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra
vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2).
1993, Side 147-152.

Venø. Venø - en ø i Limfjorden / redaktion: Horst Me-
esenburg. I: Bygd. 1995-03, Side 3-31: ill.

Vestjylland. Ludvigsen, Ruth B.: Vestjylland. - Holte:
Flachs, 1994. - 40 sider. [Samspillet mellem natur og
befolkning, levevilkår og erhvervshistorie. Limfjord-
segnen, heden og vestkysten.]

Vosborg. Eriksen, Palle: Skærum og Vosborg i vikingetid
og tidlig middelalder. I: Landskab og bebyggelse i
Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Pro-
jektets Skrifter). nr. 3, side 155-167: ill.

50-59 NATURKUNDSKAB

50.1 Naturen og mennesket

Hansen, Frank, f. 1962: 24 grønne familier: deres leve-
måder og erfaringer: beretning og analyser / Frank
Hansen & Jeppe Læssøe. - Lyngby: Institut for Tek-
nologi og Samfund, Danmarks Tekniske Universitet,
1995. - 249 sider. Heri: Side 80-84: Familien Aagaard,
Herning. Side 166-178: Familien Lodahl, Sinding.

Nielsen, Mette K.: Green City og Ikast Kommunes bor-
gere. I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996,
side 43-46: ill.

50.26 Naturområder

Friis Møller, Peter: Danmarks skove / af Peter Friis
Møller og Henrik Staun; redaktion: Kasper Monty;
fotos: Per Bak ... et al.; kort: Ulla Britze. - Kbh.:
Politiken: i samarbejde med Danmarks Naturfred-
ningsforening, 1995. - 288 sider: ill. Heri: side 78-81:
Klosterheden. Side 84-85: Stoubæk Krat. Side 86-89:
Ulfborg Statsskovdistrikt. Side 90-93: Brejning Krat,
Dejbjerg Plantage, Hjelm Hede Krat, Linnebjerg
Krat, Rydhave Skov, Sdr. Feldborg Plantage.

Olwig, Kenneth: Hvad er det for en »natur«, der skal
genoprettes ved Skjern Å? Tema: Havets landskaber.
I: Nordisk bygd. Nr. 8, 1994, Side 10-15: ill.

50.264 Enkelte egne naturforhold

Skjernådal. Bach Rasmussen, Johannes: Skjern Å na-
turprojektet: Danmarks største projekt til genskabel-
se af natur. - Kbh.: Miljø- og Energiministeriet, Skov-
og Naturstyrelsen; S.l.: i samarbejde med Det Råd-
givende Udvalg vedrørende Skjern Å Projektet, 1995.
- 20 sider: ill. (nogle i farver). Litteratur: side 20.

Vestjylland. Uhd Jepsen, Palle: Vestjyske billeder: fra
Skallingen til Nyminddegab. - Varde: Museet for Varde
By og Omegn, 1996. - 131 sider: ill. nogle i farver.
Heri: Side 107-110: Syd i Ringkøbing Fjord. Side 111:
Hvide Sande kanalen. Side 112-114: Nyminddegab.
Side 115-116: Fisker og esepige (Nyminde). Side 117-
118: Engauktion på Tipperne. Side 119-122: Naturre-
servat på Tipperne og Klægbanken. Side 123-124:
Sen vinter og forår på Tipperne. Side 125-128: Vand-

fuglejagt på Værnengene. [En introduktion til enen mellem Skallingen og Nymindegab med vægt på den dynamiske landskabsudvikling, dyrelivet og menneskenes brug af naturen. Nederst på titelsiden: Blaabjerg Egnsmuseum, Blåvandshuk Egnsmuseum.]

55.3 Geologi

Dalsgaard, Kristian: Uorganisk sedimentation i Bos Sø. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter) nr. 4, side 17-30: ill.

55.6 Enkelte egne geologi

Søby-Fasterholt. Geology of the Søby-Fasterholt area: a Paleontological and geological investigation on the Miocene browncoal bearing sequence of the Søby-Fasterholt area, Central Jutland, Denmark: text / by Eske Koch; with contributions by E. Fjeldsø Christensen and Erik Thomsen. - Danmarks Geologiske Undersøgelse, 1989. - 170 sider: ill.. - (Danmarks Geologiske Undersøgelse; 22). Text.

Søby-Fasterholt. Geology of the Søby-Fasterholt area: a Paleontological and geological investigation on the Miocene browncoal bearing sequence of the Søby-Fasterholt area, Central Jutland, Denmark: atlas / by Eske Koch; with contributions by E. Fjeldsø Christensen and Erik Thomsen. - Danmarks Geologiske Undersøgelse, 1989. - 121 sider: alle ill.. - Danmarks-Geologiske Undersøgelse; 22). Atlas.

55.9 Vandforskning

Brix, Hans, f. 1955: Tungmetaller i Limfjorden: bind 2: Cadmium / udarbejdet af: Hans Brix & Jens Erik Lyngby. - Limfjordskomiteen, 1984. - 144 sider (flere pagineringer). Heri side 19-41: Nissum Bredning og Venø Bugt.

Brix, Hans, f. 1955: Tungmetaller i Limfjorden: bind 1: Kviksølv / udarbejdet af: Hans Brix & Jens Erik Lyngby. - Limfjordskomiteen, 1984. - VI, 130 sider. Heri side 19-49: Nissum Bredning og Venø Bugt.

Brix, Hans, f. 1955: Tungmetaller i Limfjorden: bind 3: Kobber / udarbejdet af: Hans Brix & Jens Erik Lyngby. - Limfjordskomiteen, 1984. - 141 sider (flere pagineringer). Heri side 19-49: Nissum Bredning og Venø Bugt.

Brix, Hans, f. 1955: Tungmetaller i Limfjorden: bind 5: Chrom / udarbejdet af: Hans Brix & Jens Erik Lyngby. - Limfjordskomiteen, 1984. - VI, 84 sider, bilag 1-8 (38 sider). Heri side 21-36: Nissum Bredning og Venø Bugt.

Brix, Hans, f. 1955: Tungmetaller i Limfjorden: bind 6: Zink / udarbejdet af: Hans Brix & Jens Erik Lyngby. - Limfjordskomiteen, 1984. - VI, 94 sider, bilag 1-8 (38 sider). Heri side 21-39: Nissum Bredning og Venø Bugt.

Brix, Hans, f. 1955: Tungmetaller i Limfjorden: bind 4: Bly / udarbejdet af: Hans Brix & Jens Erik Lyngby. - Limfjordskomiteen, 1984. - VI, 96 sider, bilag 1-8 (38 sider). Heri side 21-39: Nissum Bredning og Venø Bugt.

Ferring Sø: miljøtilstand 1990-1995. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - 40 sider: ill.

Limfjorden: vandmiljø: udvikling og status 1974-1988. - Limfjordskomiteen, 1989. - 169 sider: ill. (nogle i farver). - (LFK-rapport ; nr. 49). Heri side 90-96: Nissum Bredning og Venø Bugt. Litteraturhenvisninger

Mortensen, Peer Bo, f. 1951: Ferring sø 1983-87: tilstand og udvikling / Vandkvalitetsinstituttet ATV; sagsbehandler: Peer Bo Mortensen. - (Ringkøbing): Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen, 1989. 61 sider: ill.

Mortensen, Peer Bo, f. 1951: Sedimentundersøgelser af Borbjerg Mølle Sø, Holmgård Sø, Vandkraftsøen og Husby Sø 1996 / sagsbehandlere i.e. forfattere): Peer Bo Mortensen, Ida Rasmussen. - Ringkøbing: Ringkøbing Amt, Vandmiljøafdelingen, 1997. -Ca. 60 blade: ill.

Næringsaltbelastning: fjorde, vandløb og punktkilder 1995. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - 52 sider, tavler i farver: ill. Referencer: side 52.

Olrik, Kirsten: Hornsø 1989: statusbeskrivelse / udført for Ringkøbing Amtskommune; konsulenter (i.e. forfattere): Miljøbiologisk Laboratorium Aps; Kirsten Olrik, Bodil Aavad Jacobsen, Flemming Bach. - (Ringkøbing): Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen, 1990. - Ca. 90 sider: ill. Litteraturhenvisninger.

Ringkøbing og Nissum fjorde: næringsaltbelastning \1994): vandløb og punktkilder: samlerapport. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 80 sider, tavler i farver: ill.

Sedimentundersøgelser i Lemvig Sø 1994 / tekst: Carl Bro. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 60 sider.

Skovgaard, Henrik: Stadil Fjord i bedring. - 1994. I: Vand og jord. 1994, nr. 1, Side 18-19.

Skånsø 1992-95: miljøtilstand. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - 33 sider: ill.

Skørsø 1992-94: miljøtilstand. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - 29 sider: ill.

Sønderlem Vig: miljøtilstand 1993-1994. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - 65 sider, tavle: ill.

Vandmiljøstatus 1994 / Ringkøbing Amtskommune. Teknik- og Miljøområdet. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune. Teknik- og Miljøområdet, 1995. -19 sider.

56.13 Hydrobiologi

5 mindre søer i Vinderup Kommune: miljøtilstand 1992-

1994. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - 150 sider.
- Andersen, Per, f. 1957: Plankton i Limfjorden 1995 / tekst og stregtegning: Per Andersen; rentegning: Kirsten Nygaard ; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Limfjordsovervågningen ved Ringkjøbing, Viborg og Nordjyllands Amter, 1996. - V, 114 sider: ill. - (Vandmiljøovervågning) Heri: Side 7-20: Nissum Bredning, Side 21-33: Venø Bugt.
- Bioassays med planteplankton / Jens Erik Lyngby, Sverre Mortensen og Martha Laursen. - 1994 Nissum og Ringkøbing Fjord. I: Vand og jord. 1994, nr. 1, Side 30-34.
- Bundfaunaovervågning i Limfjorden 1978-1982 / udført af COWIconsult for Limfjordskomiteen. - Limfjordskomiteen, 1988. - 80, 140 sider. - (LFFK-rapport ; nr. 39). Heri side 1-24 (appendix): Nissum Bredning, Lavbjerg Bredning og Venø Bugt.
- Bundvegetation ... Tipperne / projekt udført af Makrofyt ID. - Rønde: Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser, 1995. - 23 sider: ill.. - (Arbejdsrapport fra DMU; 16).
- Leonhard, Simon B.: Bundfauna Nissum Fjord 1995: notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Gitte Spanggaard ; stregtegning: Rune Frederiksen og Jens Chr. Schou. - Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - III, 85 sider: ill.
- Leonhard, Simon B.: Bundfauna Ringkøbing Fjord 1995: notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Gitte Spanggaard ; stregtegning: Rune Frederiksen og Jens Chr. Schou. - Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - III, 90 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Plankton i Gødstrup Sø 1995 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkjøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - Ca. 170 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Planktonundersøgelse, Harboør Fjord 1995 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - ca. 150 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Planktonundersøgelse, Husby Sø, 1994: notat (tekst) / tegning: Kirsten Nygaard. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 160 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Planktonundersøgelse, Kulsø, 1995 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - ca. 140 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Planktonundersøgelse, Nørre Sø, 1994: notat (tekst) / tegning: Kirsten Nygaard. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 150 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Planktonundersøgelse, Nørre Sø, 1995 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - ca. 150 sider: ill.
- Mikkelsen, Jette, f. 1955: Planktonundersøgelse, Thybørn Fjord 1995 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - ca. 150 sider: ill.
- Olrik, Kirsten: Borbjerg Møllesø, plante- og dyreplankton 1996 / sagsbehandlere [i.e. forfattere]: Kirsten Olrik og Liselotte Johansson. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amt, Vandmiljøafdelingen, 1997. - 128 sider: ill.
- Olrik, Kirsten: Holmgård Sø, plante- og dyreplankton 1996 / sagsbehandlere [i.e. forfattere]: Kirsten Olrik og Liselotte Johansson. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amt, Vandmiljøafdelingen, 1997. - 113 sider: ill.
- Olrik, Kirsten: Nørresø, plante- og dyreplankton 1996 / sagsbehandlere [i.e. forfattere]: Kirsten Olrik og Annie Sørensen. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amt, Vandmiljøafdelingen, 1997. - 123 sider: ill.
- Olrik, Kirsten: Vandkraftsøen, plante- og dyreplankton 1996 / sagsbehandlere [i.e. forfattere]: Kirsten Olrik og Liselotte Johansson. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amt, Vandmiljøafdelingen, 1997. - 113 sider: ill.
- Planktonundersøgelse, Gødstrup Sø, 1994: notat / tekst: Jette Mikkelsen; tegning: Kirsten Nygaard. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune. Vandmiljøafdelingen, 1995. - 170 sider.
- Plante- og dyreplankton - Limfjorden 1993 / udført for Ringkjøbing Amt; tekst: Frode Knipschildt. - Viborg: Limfjordsovervågningen, 1994. - 91 sider: ill. - (Vandmiljøovervågning). Heri: Side 11-19 og 74-75: Nissum Bredning, Side 20-28 og 76-77: Venø Bugt. På omslaget: Limfjordsovervågningen ved Ringkjøbing, Viborg og Nordjyllands amter. På titelsiden: Limfjorden 1993 - plante- og dyreplankton. Planteplankton og ciliater Vesterhavet 1995: notat. - Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - Ca. 85 sider: ill.
- Sand Kristensen, Hans: Plante- og dyreplankton Nissum Fjord 1995: tekst / tekst: Hans Sand Kristensen og Poul Seebach; rentegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - VI, 41 sider: ill.
- Sand Kristensen, Hans: Plante- og dyreplankton Ringkøbing Fjord 1995: tekst / tekst: Hans Sand Kristensen og Poul Seebach; rentegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - VI, 41 sider: ill.
- Seebach, Poul: Plankton i Ferring Sø 1995 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - Ca. 140 sider: ill.
- Seebach, Poul: Planktonundersøgelse, Borbjerg Møllesø 1994: notat / tegning: Kirsten Nygaard. - Ringkøbing:

- Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 160 sider: ill.
- Seebach, Poul: Planktonundersøgelse, Ferring Sø 1994: notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Revideret. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - Ca. 130 sider: ill.
- Seebach, Poul: Planktonundersøgelse, Flyndersø, 1994: notat (tekstdel) / tegning: Kirsten Nygaard. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - II, 69 sider: ill.
- Seebach, Poul: Planktonundersøgelse, Flyndersø, 1994: notat (tekstdel) / tegning: Kirsten Nygaard - Bilagsdel. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 240 sider: ill.
- Smådyrsfaunaen i Flynder Sø 1994. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 60 sider: ill.
- Avad Jacobsen, Bodil: Gjeller Sø 1989: phytoplankton / udført for Ringkøbing Amtskommune; konsulenter [i.e. forfattere]: Bodil Avad Jacobsen, Kirsten Orlík. Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Recipientafdelingen, 1990. - Ca. 80 sider: ill. Litteraturhenvisninger.
- 57.13 Planteøkologi**
- Juel Knudsen, Lars: Bundvegetation - Limfjorden 1993 / figurer: Kirsten Nygaard, Lars J. Knudsen, Uffe Frisenette; redigering: Berit Brolund. - Viborg: Limfjordsovervågningen, 1994. - III, 108 sider: ill. (Vandmiljøovervågning). Heri: side 44-47: Nissum Bredning. Side 48-52: Hindsels, Munkholm Odde. Side 55-56: Skibsted Fjord. Serien udgivet af Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøforvaltningen.
- Juel Knudsen, Lars: Bundvegetation - Limfjorden 1995 / figurer: Kirsten Nygaard, Lars J. Knudsen, Uffe Frisenette; redigering: Berit Brolund. - Viborg: Limfjordsovervågningen ved Ringkøbing, Viborg, Nordjyllands Amter, 1996. - III, 130 sider: ill. - (Vandmiljøovervågning). Heri: Venø Bugt, Gjeller Odde, Hindsels, Munkholm Odde, Skibsted Fjord.
- Juel Knudsen, Lars: Vegetationsforhold i Limfjorden i områder lukket for muslingefiskeri i perioden 1988-1995 / figurer: Kirsten Nygaard, Peter Hollebeek og Lars J. Knudsen; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Limfjordsovervågningen ved Ringkøbing Amtskommune, Viborg Amt og Nordjyllands Amt, 1996. - II, 54 sider: ill. (nogle i farver). Heri: Side 23-26: Venø Bugt. Side 32-35: Dragstrup Vig.
- Moeslund, Bjarne: Bundvegetation i Nørre Sø 1994 og Husby Sø 1995 / redigeret af Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - V, 55, 73 sider: ill. nogle i farver. Litteraturhenvisninger.
- Moeslund, Bjarne: Bundvegetation Nissum Fjord 1995: notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - II, 66 sider: ill.
- Moeslund, Bjarne: Bundvegetation Ringkøbing Fjord 1995: notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - II, 109 sider: ill.
- Odgaard, Bent: Vegetationshistorie i det nordlige Vestjylland. - I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 7-19.
- Odgaard, Bent: Vegetationsudvikling omkring Bos Sø ved Ulfborg siden istiden. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter) nr. 4, side 7-15: ill.
- 58.6 Fisk**
- Hvidt, Christian B.: Fisk i Nørresø 1988-1995 / stregetegning: Jens Chr. Schou; redigering: Berit Brolund. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1996. - 55, 65 sider: ill.
- Hvidt, Christian B.: Fiskebestanden i Borbjerg Mølle Sø, 1994: notat / redigering: Gitte Spanggaard. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - III, 52, 76 sider: ill.
- Hvidt, Christian B.: Fiskebestanden i Gødstrup Sø, 1994: notat / redigering: Gitte Spanggaard. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - III, 61, 75 sider: ill.
- Karup Å: Karup Å Sammenslutnings jubilæumskrift 1946-1996 / redaktion: Leif Poulsen ... et al.. - S.R.I.: Karup Å Sammenslutningen, 1996. - 127 sider: ill.
- Müller, Jens Peter: Fiskebestanden i Søby Sø, september 1994. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - Ca. 80 sider: ill.
- Vandringsmønsteret mellem fersk- og saltvand hos laks Salmo salar og havørred Salmo trutta med henblik på en vurdering af passage over lavvandede områder. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995. - 39 sider. Litteraturliste: side 31-39.
- 58.83 Fugle**
- Clausen, Preben, f. 1963: Fuglelivet omkring Rønland, Harbør Tang: med en vurdering af effekten på fugle ved etablering af en vindmøllepark i området / Preben Clausen, Ib Clausager, Morten Jenrich Hansen. - Roskilde: Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser, 1996. - 48 sider. - (Faglig rapport fra DMU ; nr. 158)
- Grøn, Per N.: Fuglelivet i Sønder Lcm Vig, 1994: notat / undersøgelse og tekst: Per N. Grøn; rettegning: Kirsten Nygaard. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Landskabsafdelingen, 1995. - 175 sider: ill.
- Madsen, Tage, f. 1942: Fuglelivet i Skjern Å dalen 1994 / figurtegning: Alice Thomsen illustrationer: Jens Gregersen. - Kbh.: Miljø- og Energiministeriet: Skov-

- og Naturstyrelsen ; Skjern: Skjern-Egvad Museum, 1996. - 86 sider : ill.
- Madsen, Tage: Undersøgelse over fuglelivet i Skjern Å Dalen 1994. - [I forbindelse med Skov- og Naturstyrelsens naturgenopretningsprojekt.] I: FRAM. 1995, Side 9-19: ill.
- Rose Sørensen, Henning: Geddal strandenge: statusrapport over fuglelivet 1992-1995 / Henning Rose Sørensen, Leif Novrup; redaktion: Henning Rose Sørensen og Leif Novrup. - Ikast: Dansk Ornitologisk Forenings lokalafdeling, Ringkøbing Amt, 1996. - 70 sider: ill.. - (Ringkøbing amts fugleliv; nr. 12). Referencer: side 63.
- Tipperne. Ynglefuglerapport / Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. - Hørsholm: Skov- og Naturstyrelsen, Naturovervågningskontoret, 1991. - 115 sider: ill. Arlig.
- Årsrapport ... Tipperne / Danmarks Miljøundersøgelser, Afdelingen for Flora- og Faunaøkologi. - Rønde: Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser, 1995-. ill. Arlig. Fortsættelse af: Tipperne. [Årsrapport over observationer.]
- 60-69 PRAKTISKE FAG**
- 60.1 Virksomhedsledelse**
- Godt i gang-guiden: for iværksættere i Ringkøbing Amt / Teknologisk Informationscenter, Ringkøbing amt; i samarbejde med erhvervskontorer og etableringsvejledere i Ringkøbing amt. - Holstebro: Teknologisk Informationscenter, Ringkøbing amt, 1996. - 48 sider: ill. (delvis i farver). [Guiden er tænkt som den lokale vejviser i en startfase med omtale af lokale rådgivnings- og uddannelsesmuligheder i amt og kommuner i Ringkøbing amt. På omslaget: Klar - parat ...]
- Gården, Hugo: Vækstvirksomheder: de virkelige seje. - Kbh.: Børsen, 1996. - 281 sider: ill. Heri side 91-98: Widane Møbler: Usædvanligt ejerskab i en »Vi ka' selvvirksomhed«. [Vildbjerg.] Side 125-135: Sådan klares skiftet fra medlemstør til stor virksomhed. [Sunds.] Side 137-145: Pagh Mørup: Der tjenes penge på hver en stump. [Aulum.]
- 60.16 Produktionsstyring**
- Kirkegård, Lars, f. 1960-06-09: Produktudvikling - med Bang & Olufsen som eksempel / Lars Kirkegård, John Ryding Olsson, Peter Aagaard Nielsen. - Kbh.: Børsen Bøger, 1996. -282 sider: ill. [Gennemgang af de discipliner som er vigtige for opnåelse af en professionel produktudvikling, f.eks. teknologiledelse, idé- og konceptudvikling, product management, tempo og træfsikkerhed i projekterne, professionelle metoder og værktøjer samt samarbejde med leverandører og partnere.]
- 60.7 Tekniske skoler**
- Selvevalueringsrapport fra Handels- & Ingeniørhøjskolen i Herning. - Kbh.: Evalueringscenteret, 1996. - 60 sider: ill. - (Evaluering af maskin-, produktions- og skibsingeniøruddannelserne: evalueringsrapport; Bind 7).
- 60.96 Møller**
- Høgh, Jon: No Stampemølle / tegninger af Peder Svendsen. - Ringkøbing: Bollerup Boghandels Forlag, 1996. - 80 sider. - (Gamle vestjyske møller; Bind 1). Indhold: Vandløb og vandmøller; No Stampemølle; Behandling af uldtør før og efter stamning; Turbinen; No vindmølle; Møllerne: et vestjysk sagn
- 61.41 Medicinalvæsen**
- Sønderby, Johs. E.: Ligsynsmænd. - [Ligsynsmandsinstitutionen 1832-1976 og Marius Sønderby, ligsynsmand i Idom 1928-1965.] I: Hardsyssels årbog. rk. 2, bd. 30, 1996, Side 123-126: ill.
- 61.44 Arbejderbeskyttelse**
- Jensen, Olaf, f. 1947: Fiskeri i hårdt vejr: en spørgeskemaundersøgelse blandt fiskere som deltog i SID's Fiskerikonference i Ringkøbing den 10. & 11.12.1993. - Esbjerg: Søfartsmedicinsk Institut, Sydjysk Universitetscenter, 1995. - 32,8 sider. Referencer: side 31-32.
- Kibsgård, Kenneth: Arbejdsmedicin i almen praksis: en spørgeskemaundersøgelse af arbejdsskadernes hyppighed og art i almen praksis i Ringkøbing amt 1989-90. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1995. - 33 sider: ill.
- 61.58 Fysiurgi**
- Bedre og flere tilbud om genoptræning. I: Helse. 1996, nr. 9, Side 35: ill.
- 61.6 Patologi**
- Nerving, Dorte: Fange nr. 67.055 / interview med Mogens Henrik Nielsen. - [Omfattende følgesygdomme efter ophold i Neuenamme.] Tidligere trykt i Sygeplejersken nr. 5 (1995). I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Arg. 9, 1995.
- 61.615 Stofskiftesygdomme**
- Maunsbach, Margareta: Psykosociale konsekvenser af screening: coping med abnormt testresultat ved screening for diabetes mellitus. - Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1994. 120 sider: ill.
- 61.641 Neurologi**
- Schreiber, Tove: Den ergoterapeutiske praksis: den ergoterapeutiske praksis i relation til genoptræningen af mennesker med følger efter en apopleksi / Tove Schreiber og Bente Fjordside. - Holstebro: Ergoterapeutiskolen i Holstebro, 1994. - 122 blade: ill.
- 61.642 Psykiatri**
- Bjerrum, Merete: Distriktspsykiatri som den opleves: en undersøgelse af samarbejdet i den sydlige del af Ringkøbing Amtskommune / Merete Bjerrum og Stefan Bjerrum. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1996. - 90 sider.
- Lund, Grethe, f. 1930: Musikterapi med psykiatriske patienter: evaluering af et projekt på Herning Centralsygehus. - Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1996. - 33 sider: ill.
- 61.643 Psykoser**
- Dybvad Larsen, Henrik: Hel arbejdsplads får samme

- efteruddannelse. [Kafferisteriet (dag- og døgncenter) Holstebro.] I: Psykolog nyt. Årg. 47, nr. 11, 1993, Side 792-795.
- Dybvad Larsen, Henrik: Psykoseterapi på Kafferisteriet: integreret miljø- og psykoseterapi for psykotiske. I: Psykolog nyt. Årg. 46, nr. 21, 1992, Side 792-795.
- 61.68 Gynækologi**
Tilsted, Dorthé: Forbrug af ultralydsscanning af gravide på Herning og Holstebro sygehus: en analyse af forholdene i første halvår af 1994 / Dorthé Tilsted og Børge Sommer. - Ringkøbing: Embedslægeinstitutionen for Ringkøbing Amt, 1995. - 20 blade.
- 61.69 Kønssygdomme**
Nygård, Bodil, f. 1949: Genital klamydia hos unge kvinder i Ringkøbing Amt og Københavns Kommune: en epidemiologisk og sundhedøkonomisk analyse på baggrund af rutineundersøgelser i almen praksis. - Kbh.: FADL, 1996. - 185 sider: ill.
- 61.707 Sygeplejeuddannelse**
Krøll, Vibeke: Fra kvalitetskontrol til Total Quality management - en udviklingsproces på Herning Central-sygehus. I: Fokus på sygeplejen, 1996, Side 33-43.
- Selvvalueringsrapporter for: Ringkøbing Amts Sygeplejeskole, Sygeplejeskolen i Århus, Århus Amt, Sygeplejeskolen i Silkeborg, Århus Amt, Sygeplejeskolen i Randers, Århus Amt. - Kbh.: Evalueringscentret, 1995-1996. - Ca. 280 sider. - (Evaluering af sygeplejerskeuddannelsen: evalueringsrapport; bind 8). Litteraturhenvisninger.
- 61.72 Hospitalsvæsen**
Undersøgelse om patienttilfredshed: en brugsbog. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1996. - Ca. 130 sider: ill.
- 61.721 Enkelt sygehus**
Andersen, Agnes: Amtssygehuset i Hvidbjerg. - I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 23, 1996, Side 29-35: ill.
- Hvordan er dit syn på sygehusstrukturen: debatoplæg 1997 / Ringkøbing Amt. - Ringkøbing: Ringkøbing Amt, 1997. - 33 sider + 6 bilag: ill. samlet i 1 mappe.
- Lauridsen, Asger: En sygehustilrådes erindringer. - I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 23, 1996, Side 36-39: ill.
- 62.31 Elværker**
Frich, Roikjær: Et historisk lyspunkt - trods alt. I: Ywl o æ kle't 1992, Side 21-22.
- 62.38 Teleteknik**
Ravn, Thomas Bloch: BeoRama - en visionsmontage. - I: FRAM. 1995, Side 64-70: ill.
- 62.721 Biler**
Graugaard, Esben: E22/Ø704 - historien om en bil / Esben Graugaard og Torben Skov. [Rolls-Royce Silver Ghost 1920 i Søren Færchs eje 1923-1931.] I: Årskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 77-86.
- 62.8 Skibe**
Kristensen, Carl Erik: Fregatten "Sct. Georg III". I: Ywl o æ kle't, Side 45-46: ill.
- 62.89 Kirkeskibe**
Thalund, Henning: Vestjyske kirkeskibe / redaktion: Morten Hahn-Pedersen; fotograf: Brian Kristensen. - Esbjerg: Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet, Esbjerg, 1995. - 88 sider: ill. [Omtaler kirkeskibe i den del af Ringkøbing amt, der ligger i Ribe stift.]
- 63.012 Landbrugets strukturforhold**
Jensen, Jens Villiam: Godsstruktur og landgildestruktur i Ulfborg Herred i 1500- og 1600-tallet. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 3, side 169-194: ill.
- Jensen, Jens Villiam: Oplæg til en undersøgelse af godsstrukturen. - I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 153-169.
- Warfvinge, Jens Erik: Et forsøg på rekonstruktion af ejendomsfordelingen i Ulfborg Herred før reformationen. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 4, side 101-148: ill.
- 63.06 Landboforeninger**
Bonde mod år 2000: tanker om landbruget i anledning af Hjern-Ginding Herreders Landboforenings 175 års jubilæum: Hjern-Ginding Herreders Landboforening 175: 1820-1995 / redaktion: Esben Graugaard; redaktionsudvalg: Niels Ebbesen et al. - S.l.: Hjern-Ginding Herreders Landboforening, 1995.
- Hedens historie: fortællinger om de første år på Sdr. Vium hede. - Sdr. Vium: Sdr. Vium Friskole som Lokalt Kulturcenter, 1995. - 44 sider: ill.
- Jørgensen, Andreas, f. 1923: Hammerum Herreders Landboforening gennem 150 år: 1846-1996. - Herning: Hammerum Herreders Landboforening, 1996. - 121 sider.
- 63.09 Landbrugets historie**
Koch, Claus Chr.: Skovbjerg Bakke: et kulturlandskabs forvandling / Claus Chr. Koch og P. Grau Møller. - I: Hardsyssel's årbog. rk. 2, bd. 30 (1996), Side 5-44: ill.
- Rømer, Jørgen R.: Dyrkningssystemet i Ulfborg Herred 1683/86. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 4, side 45-66: ill.
- Rømer, Jørgen R.: Gammeljorde i Ulfborg Herred 1683 og ca. 1800. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 4, side 67-90: ill.
- 63.097 Landbrugets historie i det 20. århundrede**
Bavnshøj, Peter: Herregårdsliv i 1990'erne / af Peter Bavnshøj og Kirsten Eriknauer; redaktion: Annette Hoff og Christian Adamsen; fotograf: Finn Larsen. -

Gl. Estrup: Dansk Landbrugsmuseum; Auning: Djurs Tryk, 1995. - 195 sider: ill. Heri: Side 73-88: Quistrup. [Beskrivelse af livet på 10 herregårde i Danmark i dag. Der gives et billede af landbrugsvirksomheden - af et erhverv i omstillingsstider samt af herregårdsfamilierne, deres liv og vilkår.]

63.11 Jordbundslære

Dalsgaard, Kristian: Foreløbige resultater af jordbundsundersøgelser omkring Stråse og på Sønder Vosborg hede. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 59-65.

Rømer, Jørgen Rydén: Markbøgernes jordbundsbeskrivelser i Ulfborg Herreds østlige del. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 97-131.

63.14 Vanding og afvanding

Uhre, Rudolf: 2 både / Rudolf Uhre og Mads Andersen. [Artikler fra Ringkøbing Amts Avis fra d. 10/12-1879 om afvandingen af Nissum Fjord og Husby Sø.] I: Årsskrift / Egnshistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 23-26: ill.

Vandplanlægning: markvandsundersøgelse. - Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøforvaltningen. - Årlig Årspublikation. Første årgang betegnet: 1977, og udgivet 1978. Ophørt med: 1985, udg. i 1986.

63.18 Landbrugsmaskiner

Uhre, Rudolf: En 100 årig opfindelse fra Ulfborg-Vemb Kommune kommer på museum. [Opfinder af hjælpemidler til landbruget og mølleriet.] I: Årsskrift / Egnshistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 5-8: ill.

63.33 Korn

Holmgaard, Jens: Indberetninger om kornavl i Danmark 1778 og forslag til dens forbedring. - Landbohistorisk Selskab, 1978. - 133 sider. - (Bøl og by; 3) Heri: side 102-105: Ringkøbing amt.

63.4 Skovbrug

Hoffstatter, Marianne: Klosterheden Plantage og skovdødsproblemet. I: Ugeskrift for jordbrug. 1989, Side 199-202.

Uhre, Rudolf: Husby Klitplantage: [afskrift af artikel i dagbladet Nationaltidende sommeren 1880.] I: Årsskrift / Egnshistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 69-74: ill.

Uhre, Rudolf: Husby Plantage. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 75-83: ill.

63.9 Erhvervsfiskeri

Fiskere og farvande: tværsnit af moderne dansk fiskeri / redigeret af Poul Holm; for Fiskeripuljen - de danske museers fiskerisamarbejde. - Fiskerimuseet, 1994. - 553 sider: ill. Heri: side 341-384: Limfjorden. Side 465-544: Bl.a. Lemvig, Thorsminde, Hvide Sande.

63.906 Fiskeriforeninger

Madsen, Henry: Fiskeriets Hus. [Museum, Hvide Sande.] I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 49: ill.

63.907 Fiskeriundersøgelser

Dolby, Jes: Udsætningsplan for Karup Å: distrikt 23, vandsystem 3. - Silkeborg: Institut for Ferskvandsfiskeri og Fiskepleje, 1995. - 19 sider. - (IFF-rapport; nr. 41, 1995).

Lokalitetsvurdering for udsætning af pighvaryngel i Limfjorden - Venø Bugt og Nibe Bredning. - Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, 1994. 27 blade. - (DF & H-rapport; 479). Heri side 11-18: Venø bugt.

Lokalitetsvurdering for udsætning af rødspætter - Limfjorden. - Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, 1993. - 24 blade. - (DF & H-rapport; 444). Nissum Bredning, Venø bugt.

64.909 Hotel- og restaurationshistorie

Dehn-Nielsen, Henning: Kroer Danmark rundt / kort er tegnet af Aleks Jensen. - Lyngby: Holkenfeldt 3, 1995. - 206 sider: ill. (nogle i farver) Heri: side 34-39: Tambøhus Kro, Sevel Kro, Borbjerg Mølle Kro.

Graugaard, Esben: Anlægs pavillonen i Holstebro 100 år / Esben Graugaard og Bent T. Holm. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 55-76.

Kambskard, Bitten: Meistrups Badepension. I: Ywl o æ kle't. 1993, Side 27-30.

65.0164 Vejvisere

Fasterholt. Værd at vide om Fasterholt. - Fasterholt Borgerforening, 19--. - Årlig

Ringkøbing Amt. Mostrup's den gule erhvervsbog for Ringkøbing Amt. - Kbh.: Mostrup, 1993-. - 32 sider: ill. Årspublikation. Udgivelsesfrekvens ikke opgivet.

65.07 Handelsuddannelse

Kontorfunktionen: undersøgelse af arbejdskraft- og uddannelsesbehov. - Herning: Arbejdsmarkedsnævnet for Ringkøbing Amt, sekretariatet, 1989. - 13,6 sider.

65.508 Handelsfag

Hansen, Lindy: En halvfemsårig i Bording / interview med Aage G. Finderup. [Udviklingen af detailhandelen Aage Finderup ApS, grundlagt 1903 af Chr. Nielsen, ejet af S.P.Bjørnholt 1919-1960, overtaget af Aage G. Finderup 1960.] I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996, side 47-52: ill.

65.822 Vejtrafik

Borgerbus foresøgt i Fasterholt-Kølkær området. - Kbh.: -Trafikministeriet, 1995. - 138 sider: ill. - (Trafikministeriets forsøgsordninger. System rapport ; 26)

Hjalager, Anne-Mette: Transportkoordinering i Ikast kommune: evaluering af et forsøg. - Trafikministeriet, 1995. - 97 sider: ill. - (Trafikministeriets forsøgsordninger. System rapport; 32).

65.83 Lufttrafik

SZD-50-3 «Punchacz». OY-XTR 2 km vest for Nr. Fel-

ding by 17. maj 1995. - Vanløse: Havarikommissionen Civil Luftfart, 1996. - vi, 30 sider. - (Flyvehavarirapport / Danmark ; nr. 1, 1996).

65.841 Enkeltte jernbanestrækningers historie

Duus, Mogens: Brunkultransporterne under og efter 2. verdenskrig 1946-1970. I: Jernbanehistorisk årbog, 1996, Side 36-46: ill.

Viihnholt-Nielsen, Lars: DSB-sidebaner nedlægges. I: Jernbanehistorisk årbog, 1996, Side 52-64: ill.

65.86 Postvæsen

Bach, Steen, f. 1965: Fra diligencen til postcenter / Steen Bach og Solvejg Agerbo. - 49 sider: ill. (nogle i farver). Udgivet i anledning af Herning Posthus' 150 års jubilæum.

65.87 Telefonvæsen

Futtrup, Anne Mette: Mel og gryn i 100 år på Bredgade 3. I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 23, 1996, Side 40-48: ill.

Overgaard, Olav: Med rem og sporer. - Tranbjerg J.: Jydsk Telefon, Informationsfunktionen, 1995. - 112 sider: ill. [Nederst på titelsiden: Bogen fortæller fagligt og detaljeret om telefonarbejdernes dagligdag i tiåret fra 1950 til ca. 1960 i Videbæk, Struer, Holstebro, Spjald og Ørnhoj.]

65.98 Redningsvæsen

Tarbensen Christensen, Chr.: De nærer sig af vrage -: blandt strandfogeder, bjergere og redningsmænd imellem Nymindedag og Thorsminde / Bearbejdet og redigeret ... af Alan Hjorth Rasmussen. - Kbh.: Foreningen Danmarks Folkeminder, 1995. - 200 sider: ill. - (Foreningen Danmarks Folkeminders skrifter; bind 87).

Tarbensen Christensen, Chr.: En strandingshistorie fra 1894. [=Elisabeth Rickmers' stranding.] I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 27-30: ill.

66.25 Teglfremstilling

Uhre, Rudolf: Svendsholm Teglovn. [Teglblænding i Staby Sogn i det 19. årh.] I: Hardsyssels årbog. rk. 2, bd. 30, 1996, Side 45-60: ill.

Uhre, Rudolf: Svendsholm Teglovn. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 28-51: ill.

66.54 Pyroteknik

Udvinder gas fra gamle brunkulslejer: udnyttelse af losseplads gas har vist sig at være en god forretning både for affaldsselskab og varmemærk. I: Fjernvarmen. 1995-06, Side 4, 21-22, 24: ill.

66.81 Bageri

Sandager, Niels: Dødsulykke i brødbilen efter lang nat i bageriet. [Interviews.] I: LO bladet. 1996-33, Side 4-6: ill.

66.85 Slagteri

Pedersen, Sofus: 40 år langs Klitten. [Kørende slagterforretning.] I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 39-40: ill.

67.2 Jern og stål

Bertelsen, Harald, f. 1925: Vald. Birns Jernstøberi 1896-1996: et støberi i Holstebro og menneskene omkring det / Harald Bertelsen, Esben Graugaard og Rigmor Lillelund. - Holstebro: Holstebro Museum: Vald. Birn A/S, 1996. - 227 sider, tavler: ill. (nogle i farver). [Jernstøberiets historie i Danmark fra 1769 og Holstebro støberiets historie fra 1869-1996 samt støberiteknik gennem tidene. Med Birnslægtens historie i korte træk.] Summary in English: side 203-206. Kilder: side 207-211.

67.3 Anden metalindustri

50 år med - det forunderlige metal: 1945-1995 / tekst: InfoVest. - Herning: Jydsk Aluminiums Industri, 1995. - 117 sider: ill.

67.7 Tekstilindustri

Textilarbejdere gennem hundrede år - 1896-1996 / redaktion: Orla Nielsen, Mary Eriksen, Jørn Overgård. - Herning: Dansk Beklædnings- og Textilarbejderforbund, Herning Textilafdeling, 1996. - 87 sider: ill.

Thyrring, Ulla: Et håndværeri til Textilforum. Væveren Kåre Lindelof har skænket sit håndværeri til Textilforum i Herning Klædefabrik. I: FRAM. 1995, Side 36-39: ill.

Thyrring, Ulla: Textilforum i Herning Klædefabrik. I: Danske museer. 1996-02/03, Side 8-10: ill.

67.71 Tekstilstoffer

Simonsen, Lasse, f. 1966: Miljøledelse på Novotex A/S - fase 2/3: systemopbygning, implementering og certificering / Lasse Simonsen og Thomas Drivsholm. - Kbh.: Miljø- og Energiministeriet: Miljøstyrelsen, 1995. - 91 sider: ill. - (Arbejdsrapport fra Miljøstyrelsen ; Nr. 57, 1995). [Ikast.]

69.54 Inddæmning

Andersen, Jens: Nissum Fjord. Fortsættelse: Årsskrift 7 Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 98-123: ill.

69.59 Bjærgning og dykning

Normann, Gert: Von Thyborøn bis Fjaltring / Deutsche Übersetzung: Uwe Zeuschel. - Ringkøbing: Bollorup Boghandel, 1987. - 94 sider: ill. - (Wracks an der Westküste; Bind 1).

69.61 Vejbygning

Kryger, Rigmor: Cyklestien Ringkøbing-Søndervig. Anlagt 1918-1921, dens historie og forhistorie. I: Hardsyssels årbog. rk. 2, bd. 30, 1996, Side 105-122: ill.

69.7 Brobygning

Madum Å-broen: forsøg med flyveaskebeton / udgivet af Vejdirektoratet, Broafdelingen. - København: Vejdirektoratet, Broområdet, 1993. - 29 blade. - (Betons holdbarhed; rapport nr. 7). Abstract: blad 2.

Madum Å-broen: forsøg med flyveaskebeton / udgivet af Vejdirektoratet, Broafdelingen. - København: Vejdirektoratet, Broområdet, 1985. - 71, 18 blade. -

(Betons holdbarhed ; rapport nr. 5). Nederst på titel-siden: Anlægs- og driftsområdet.

69.79 Brobygningens historie

Pedersen, Ejner G.: Vadesteder - broer - færgefart over åerne i Vestjylland. - Fortsættelse: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 29, 1995, Side 57-96. I: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1994, Side 79-118: ill.

69.87 Forurening

Bisgaard, Jakob: Jernudvaskning fra Haunstrup Brunkulsleje (okker). I: Vand & jord. 1996-02, Side 63-66: ill.

Ejlskov Jensen, Ole: Bekæmpelse af okkerforurening i Haunstrup brunkulslejer / Ole Ejlskov Jensen og Jens Peder Matthiesen. I: Vækst. 1996-03, Side 16-17: ill.

Lehmann, Henning: A factory owner for 50 years. - Århus: Århus Universitet, 1993 - [Cheminova.] I: University of Aarhus. 1993-94, Side 2-5: ill.

Søby Jensen, Per: Okkerrensning ved Spåbæk Brunkulsleje (okker). I: Vand & jord. 1996-02, Side 67-70: ill.

69.94 Brunkulsudvinding

Rolsted, Johs.: Søby klondyke: en sandfærdig skildring af forholdene i Søby brunkulslejer i årene 1940-1950 / foto: Ejgil Thomsen, Hugo E. Madsen. - Herning: Stout, 1996. - 199 sider: ill. Udgivet i anledning af Søby Brunkulsmuseums 20 års jubilæum.

69.98 Råstofudvinding

Modtagelse af råjord i aktive råstofgrave: Ringkjøbing Amt: undersøgelsesrapport / Grethe Povlsen og Flemming Jacobsen. - Kbh.: Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1995. - 12 blade.

70-79 KUNST. TEATER. FILM. MUSIK. SPIL. IDRÆT

70.6 Kunstforeninger

Linderth, Grete: Brudstykker af en kunstforenings scrapbog. I anledning af 30 års jubilæet i Kunstforeningen for Ikast og Omegn. I: Egsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 17-21: ill.

70.69 Kunststudstillinger

Aarup Jensen, Jens: En debatudstilling i Ringkjøbing. [Baggrunden for udstillingen »Kunst i Kirken - en debatudstilling«.] I: FRAM. 1995, Side 20-25: ill.

70.96 Kunsthistorie

Kunst i Midtjylland: kunstnere, gallerier, kunstforeninger. - Herning: Kunst i Midtjylland. Årspublikation: udkommer hvert 2. år.

71.64 Arkitekturhistorie

Møller, Søren: Spændhuset. [Om spændhuset på gården Birkelund i Ikast, der har været brugt som et opbevaringshus.] I: Egsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 53-55: ill.

71.86 Kirkearkitektur og -kunst

Dehn-Nielsen, Henning: Kirker og klostre i Danmark /

redaktion: Georg Vejen, Vibeke Scheuer, Per Kølle. - Kbh.: Sesam, 1995. - 534 sider. Heri: Side 437-455: Nordvestjylland.

Kunst i kirken: en debatudstilling / udgivere: Ringkjøbing Kunstforening, Ringkjøbing Menighedsråd og Ringkjøbing Museum; i samarbejde med Sammenlutningen af Danske Kunstforeninger. - Ringkjøbing: Ringkjøbing Museum, 1995. Udgivet i forbindelse med en vandreudstilling.

McGuire, Brian Patrick: A guide to medieval Denmark Guide til middelalderens Danmark / oversat til dansk af Ann Kristin Pedersen; photos: Brian Patrick McGuire. - Reitzel, 1994. - 233,233 sider: ill. Heri: side 71-74: Gudumkloster Kirke, Rom Kirke, Træs Kirke, Holstebro, Tvis Kloster, Sahl Kirke, Hjerl Hede, Ejning Kirke. Side 78-79: Stubberkloster.

71.9564 Bebyggelsesgeografi og -historie

Engesvang. Mariegaard, Else: Af en fremmeds dagbog. Eksempelprojektet i Engesvang. I: Egsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996, side 25-28: ill.

Lemvig. Elsåe Jensen, Jørgen: Danmarks middelalderlige byplaner: Bind 4: Nordjylland. - Kbh.: Dansk Komité for Byhistorie: Skov- og Naturstyrelsen; Odense: Odense Universitetsforlag, 1992-. - 167 sider: ill. Heri: Side 80-87: Lemvig.

Lemvig. Thule Hansen, H.: Lemvig kommuneatlas: bevaringsværdier i byer og bygninger 1996 / udgivet af Skov- og Naturstyrelsen; Bybevaringskontoret; reaktion Alvaro Ferreira; tekst Arkitektfirmaet H. Thule Hansen ; ved H. Thule Hansen ... Ellen Damgaard; illustrationer: Arkitektfirmaet H. Thule Hansen; korttegnning Bysted Design A/S, Truels Kort; bygningsregistrering Lemvig Kommune; ved ... Flemming Lefevre Pedersen ... et al. - Kbh.: Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen; Lemvig: i samarbejde med Lemvig Kommune, 1996. - 64 sider: ill. (nogle i farver). [En kortlægning af Lemvig Kommunes bevaringsværdige bymiljøer og bygninger og om disses topografiske, historiske og arkitektoniske kvaliteter.] Omslagstitel: Kommuneatlas Lemvig Litteraturliste: på omslaget.

Struer. Struer kommuneplan 1993-2004 / udarbejdet af Struer kommunes tekniske forvaltning. - Struer: Struer Kommune, Teknisk Forvaltning, 199?. -Flere pagineringer: ill. + 1 sammenfoldet kort i plastlomme

Trehøje. Kommuneplan 1987. - Vildbjerg: Trehøje Kommune, 1987. - Flere pagineringer, 29 foldede tavler, delvis i farver: ill.

Ulfborg Herred. Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850: indlæg på 4. projektseminar 27-29 oktober 1995 på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle / redigeret af: Kristian Dalsgaard, Bodil Bay Nielsen. - Århus: Århus Universitet, Geologisk Institut, 1995. - 167 sider. - (Ulfborg Projektets skrifter; nr. 4) a. 4. indlæg på projektseminar på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle.

Ulfborg Herred. Landskab og bebyggelse i Ulfborg

Herred fra vikingetid til 1850: indlæg på 3. projektseminar 4.-6. oktober 1994 på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle / redigeret af: Kristian Dalsgaard, Bodil Bay Nielsen. - Århus: Århus Universitet, Geologisk Institut, 1995. - 205 sider. - (Ulfborg Projektets skrifter; nr. 3) 3. indlæg på projektseminar på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle.

Ulfborg Herred. Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850: indlæg på 2. projektseminar 10.-12. oktober 1993 på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle: bebyggelsens alder og agrarstruktur / redigeret af: Kristian Dalsgaard, Bodil Bay Nielsen. - Århus: Århus Universitet, Geologisk Institut, 1993. - 177 sider. - (Ulfborg Projektets skrifter; nr. 2) 2. indlæg på projektseminar på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle.

Ulfborg Herred. Rømer, Jørgen Ryden: Elementer af bebyggelses- og landbrugsstrukturen i Ulfborg Herred 1683. Gårdstørrelser i Ulfborg Herred 1683/86. Agerjords- og bebyggelseslokalisering i Ulfborg Herred 1683. Bebyggelseslokalisering i laguneområdet. Agerjordslokalisering i bakkeområdet. Fjand, Sr. Nissum sogn - vikingestorgårde og/eller middelalderlig brydegård?. Lystlund, Ulfborg sogn - en pestramt landsby eller??? I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter). nr. 3, side 57-102: ill.

71.965 Trafikanlæg

Herring-Bording: dispositionsforslag - smukke veje / Vejdirektoratet ... et al.; udarbejdet af en arbejdsgruppe, nedsat af Vejdirektoratet, J. Marstrand ... et al. - Kbh.: Vejdirektoratet, 1996. - 27 sider: ill.

Trafikundersøgelse i Brande: trafikale og miljømæssige vurderinger: sammenfattende rapport / Brande Kommune, Vejdirektoratet. - Kbh.; Brande: Vejdirektoratet: Brande Kommune, 1996. - 18 sider: ill.

72 Enkelte kunstnere

Kirkeby, Per: »Huset«: skulptur [Ikast.] 1996. I: Per Kirkeby - bygningskunst, Side 92-97: ill.

Kirkeby, Per: »Stenhuset«: [stenmuseum og observatorium ved Skærum Mølle.] - 1996. I: Per Kirkeby - bygningskunst, Side 272-285: ill.

Kirkeby, Per; Ulrik, Susanne: Hus til sten og stjerner: stenmuseum og observatorium ved Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle. I: Tegl. 1995-01, Side 18-19: ill.

73.6 Billedhuggerkunst

Christophersen, Peter: Ikast - skulpturerens by?. - 1994. I: Årsskrift / Carlsberg fondet, Frederiksborgmuseet, Ny Carlsberg fondet. 1994, Side 145-152: ill.

74.6 Malerkunstens historie

Graugaard, Esben: »Harald af Holstebro« - omkring et skibsportræt. Skønneret tilhørende Leonhardt Tang 1888-1889. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1996, Side 44-47.

Skytthe, Lene: Brande. - I: Lene Skytthe: Kunst på mu-

ren: gavlv- og murmaleri i Danmark, [Rhodos, 1993.] Side 17-20.

76.332 Guldsmedekunst

Norn, Otto: The house of wisdom = Visdommen i Vestjylland / text Otto Norn and SørenSkovgaard Jensen ; photographs of the Sahl altar by Gérard Franceschi ;drawings by Holger Schmidt; English translation, Jean Olsen. - Copenhagen: Selskabet til Udgivelse af Danske Mindesmærker: Christian Ejlers, 1990. - 155 sider, 32 sider med tavler: ill. Fortolkning af det gyldne alter i Sahl Kirke i Ringkøbing Amt, der viser, at der endnu i den tidlige middelalder eksisterede en sammenhæng mellem den kristne lære og den klassiske filosofi. Engelsk og dansk tekst. [Sahl, Staby.]

76.49 Vævekunst

Drømmen ind i fremtiden / redaktion: Lisbeth Tolstrup. - Lemvig: Kulturcentret Tusvær; Odder: Bogto, 1996. - 32 sider: ill. Udgivet i anledning af udstillingen "Textilkunst og -design", 18.5.-30.6.1996.

77.096 Teaterhistorie

Nagel Rasmussen, Iben: Sandbarnet: Odin Teatret. I: Børnebog / red. John Andreassen, Side 35-38.

77.696 Biografhistorie

Bio-Husets 10 år. Lemvigs biografhistorie 90 år. Dansk film i 100 år / tekst: Solveig Baunsgaard ... et al. - Lemvig: Bio-Huset, 1996. - 30 sider: ill. Udgivet i anledning af: Bio-Husets 10 års jubilæum, Lemvig Biografhistorie 90 år, Dansk Film i 100 år.

78.06 Musikinstitutioner

Jacobsen, Jack: Folkemusikcentret i Hogager - portræt af en institution. I: Tværstand. nr. 26, 1996, Side 10-12: ill.

78.22 Orgler

Palsgård, André: Kirkeorgelafdelingen på harmoniumsfabrikken Joh. P. Andresen & Co, Ringkøbing, 1897-1908. - Søborg: Eget Forlag, 1997. - 52 sider: ill.

79.296 Folkedanse

Tang, Ragna: Foreningsliv i lyst og nød. [Deltagelse i foreningsarbejde i Rindum og Sønderby på Holmsland med hovedvægt på gymnastik og folkedans.] I: Hardsysseis årbog. Rk. 2, bd. 29, 1995, Side 15-28: ill.

79.32 Dukker

Skov, Torben: Holstebro Bamses og Struer Bjørne Holstebro Bamsen 1945-1961 og Hunderup a/s 1933-1959. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 35-42: ill.

79.606 Idrætsforeninger

Tjørring Idrætsforening 1945-1995: 50 års jubilæumsskrift / udgivet af: Tjørring Idrætsforening; redigeret af Hans Morthorst. - Tjørring: Tjørring Idrætsforening, 1995. - 48 sider: ill.

79.607 Idrætsenskoler

Møller Pedersen, Ib: Eventyret om den Midtvestjyske Idrætseskole. I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996, side 53-57: ill.

79.66 Cykelsport

Graugaard, Esben: Fra cyklens barndom på Holstebroegnen. [Cykelklubber især i 1890'erne.]. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 19-24: ill.

Mader, Jørn: Ørnen fra Herning: bogen om Bjarne Riis / med forord af Jørgen Leth; og efterskrift af Laurent Fignon. - Kbh.: Hans Reitzel, 1995. - 153 sider: ill. i farver. [Historien om den professionelle danske cykelrytter Bjarne Riis' (f. 1964) barndom, ungdom, familieliv og karriereforløb.]

79.75 Håndbold

Christensen, Villy: Bording KFUM håndboldklub i 25 år. I: Egsnbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 47-52: ill.

79.83 Kajaksport

Høyer, Ove: En kajakklub startes: erindringer fra Struer Kajakklub 1941-50. I: Hardsyssels årbog. rk. 2, bd. 30, 1996, Side 127-138: ill.

79.88 Flyvesport

Hans J.: Et jubilæum Lemvig Svæveflyveklub. I: Flyv. Årg. 67, nr. 8, 1994, Side 16-17: ill.

Sider af klubbens historie / fortalt af Bent Hammershøj ... et al.. - Herning: Herning Svæveflyveklub, 1995. - 68 sider: ill.

79.93 Skydesport

Norup, Arne: Brande Skytteforening 125 år / udarbejdet og redigeret af Arne Norup. - Brande: Brande Skytteforening, 1995. - 38 sider: ill.

79.97 Lystfiskeri

Beck-Hansen, Michael: Giv mig tre flucmønstre ved Karup Å, og jeg skal vise dig ... I: Størrelse er ikke alt, 1995, Side 33-60: ill.

Beck-Hansen, Michael: Skjern Å - i hedealuens land. - I: Størrelse er ikke alt, 1995, Side 61-113: ill.

Beck-Hansen, Michael: Skyggen under den lille bro: Bredkær Bæk, Struer. I: Størrelse er ikke alt, 1995, Side 15-20.

80-89 LITTERATUR OG SPROG**86.77 Jysk skønlitteratur**

For no æt et ywl: [anonymt dialektdigt]. - 1992 Lyngvig Søndagsskole. I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 51.

Steffensen, Steffen: En sommerdaw. [Digt.] I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 27: ill.

Timmer, Erna: En tebaegblik. [Dialektdigt.] I: Ywl o æ kle't, 1993, Side 42-43.

Timmer, Erna: Æ Tjennestbeem. [Dialektdigt.] I: Ywl o æ kle't. 1992, Side 23-25.

89.684 Stednavneforskning

Albøge, Gordon: Stednavnedatering. I: Landskab og be-

byggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 21-44.

Albøge, Gordon: Stednavnenes vidnesbyrd om træ- og buskvækst i Hardsyssel. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter) nr. 3, side 103-130: ill.

90-99 HISTORIE**90.7 Historisk forskning**

Gissel, Svend: Historisk datering af bebyggelser. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 71-95.

90.72 Arkæologisk forskning

Arkæologiske udgravninger i Danmark / redaktion: Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat. - Kbh.: Det Arkæologiske Nævn, 1993. Heri: side 184-191: Ringkøbing Amt. Årspublikation.

90.87 Heraldisk og symboler

Graugaard, Esben: Sct. Jørgen og Holstebro. I: Årsskrift/Holstebro Museum. 1987, Side 10-21: ill.

91.15 Oldtiden

Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807: Vest- og Sydjylland / redigeret af Christian Adamsen og Vivi Jensen; bistået af Christian Liebing; kort ved Jørgen Kraglund. - Højbjerg: Wormianum, 1995. - 346 sider. Heri side 66-111: Ringkøbing amt.

91.153 Bronzealderen

Helles Olesen, Lis: Helleristningssten fra Vind sogn. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 27-31: ill.

Mikkelsen, Povl: Tidlige bronzealderhuse ved Trængsel. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 21-26.

91.155 Jernalderen

Eriksen, Palle: En gård fra vikingetiden nær Staby kirke / Palle Eriksen og Helle Henningsen. Fund af bopladser fra sen vikingetid nær ved Staby kirke. I: FRAM. 1995, Side 52-63: ill.

Helles Olesen, Lis: Et »omtumlet« skelet. Kvindeskelet fra ældre germansk jernalder fundet ved tøvegravning ved Gulfælgård ved Sahl 1944 endt på Holstebro Museum efter megen omflytning. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 5-8: ill.

Helles Olesen, Lis: På sporet af vikingerne i Ulfborg herred? Vikingetidsbebyggelser. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1996, Side 5-15: ill.

Mainz, Søren: Dejbjerg Jernalder: opbygning af et jernaldermiljø ved Bundsbæk Mølle Søren Mainz, Torben Egeberg Hansen. [Museumprojekt, »Dejbjerg Jernalder«, der fortæller om Vestjyllands jernalder.] I: FRAM. 1995, Side 40-47: ill.

Smed, Per: Myremalm og Ikast-egnen. I: Egsnbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996, side 37-42: ill.

91.157 Enkelte lokaliteters oldtidshistorie

Fjand. Eriksen, Palle: Pløjemark fra vikingetid i Fjand. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. (Ulfborg Projektets Skrifter) nr. 4, side 91-100: ill.

Holing. Rostholm, Hans: Holing: arkæologiske undersøgelser 1992-1995. [Fund af boplads (huse, brønde og gruber) i Holing hvor der har været bosættelser gennem ca. 2500 år, nemlig fra jernalderens begyndelse, ca. 500 f. Kr. til vort århundrede.] I: FRAM. 1995, Side 71-90: ill.

Trabjerg. Bender Jørgensen, Lise: Trabjerg: en vestjysk landsby fra vikingetiden / af Lise Bender Jørgensen & Palle Eriksen; med bidrag af Bent Aaby ... et al.; engelsk oversættelse: John Hines; tegninger: Moira Mackenzie. - Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab, 1995. - 240 sider: ill.. - (Holstebro Museumsrække; 1) (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter; 31). Serien "Holstebro Museums række" udgivet af Holstebro Museum og Jysk Arkæologisk Selskab.

Vestjylland. Fabricius, Kit: Stendyngegrave og kulthuse: studier over tragtbrægerkulturen i Nord- og Vestjylland / af Kit Fabricius & C.J. Becker; med bidrag af Birgitte Hulther; mit deutscher Zusammenfassung; oldsags-tegninger ved Henning Ørnsnes; andre tegninger ved Alice Lundgren og Kit Fabricius; oversættelse af resume ved Hedda Capelle og Torsten Capelle. - Kbh.: Akademisk Forlag, 1996. - 399 sider: ill. + 8 bilag. - (Arkæologiske studier; volume 11). [Omhandler hovedsagelig Sevel og Torsted sogne.]

Vestjylland. Olesen, Lis Helles: Vikingetid i Vestjylland. - 1993. I: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850 (Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2). 1993, Side 67-70.

91.18 Runer

Jensen, Jørgen: Søndbjergstens tosprogede tekst. [Runesten indsat som hjørnekvader i Søndbjerg Kirkes tårn. Runetekst og latinsk tekst.] I: Kirkehistoriske samlinger. 1993, Side 7-12: ill.

96.15 Middelalderarkæologi

Olrik, Jørgen: Skattefund fra Skjern kirke. I: Fra Arkiv og Museum. Serie 2, bind 1, 1925, Side 22-25: ill.

96.71 Besættelsen 1940-1945

4. maj 1947: ved afsløringen af mindstenen for Thorkild Ruby / Thorkild Ruby og Jenny Ruby. [F: i Ulfborg, d. i koncentrationslejren Neuengamme. Indhold: Thorkild Rubys dagbog fra Vestre Fængsels tyske Afdeling 1944; Thorkild Ruby: 4.11.1925-24.12.1944; I Vestre Fængsel.] I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 4-25: ill.

Andersen, Jens: Besættelsestiden 9. april til 5. maj 1945 i Husby. - I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 54-63: ill.

Andresen, Martin Just: Freden, der blev forsinket. - [Den engelske løjtnant Brownes bilæggelse af truende strid mellem tyske tropper og deres russiske hjælpetropper ved Ulfborg-Vemb 9.10.05.1945.] I: Års-

skrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 64-66: ill.

Bro, Kristen: Frihedskæmpere i Ulfborg Kirkeby. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 47-52: ill.

Bækly Olesen, Elva: Erindringer fra besættelsen og befrielsen d. 5. maj 1945. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 67-71: ill.

Glimt fra modstandsbevægelsen 1940-45 i Nordvest Jylland: interview med tidligere frihedskæmpere: fra Carl Fonagers arkiv / Foreningen Hjemmeværnsmusseets Venner og Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg; redaktion: Niels Kr. Pedersen. - Holstebro: Foreningen Hjemmeværnsmusseets Venner: Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg, 1996. - Bind 2: 77 blade

Glimt fra modstandsbevægelsen 1940-45 i Nordvest Jylland: interview med tidligere frihedskæmpere: fra Carl Fonagers arkiv / Foreningen Hjemmeværnsmusseets Venner og Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg. - Holstebro: Foreningen Hjemmeværnsmusseets Venner: Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg, 1995. - Bind 1: 69 sider.

Glimt fra modstandsbevægelsen 1940-45 i Nordvest Jylland: interview med tidligere frihedskæmpere: fra Carl Fonagers arkiv: bind 3 / redaktion: Niels Kr. Pedersen. - Holstebro: Foreningen Hjemmeværnsmusseets Venner: Hjemmeværnsdistrikt 21's Historiske Udvalg, 1996. - 76 sider. - Bind 3.

Jørgensen, Ejliif: Fra prøvelsens år. - "Ringens" Herning-afdeling, 1946. - 20 sider: ill. Udgivet som manuskript af "Ringens" Herning-afdeling.

Kaae, Alfred: Alfred Kaae og krigen / ved Kristen Bro. Dagbog 10.4.1940-20.9.1944 - Ulfborg. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 35-46: ill.

Larsen, Tage M., f. 1923. Minder fra en svunden tid. - 1995. - 84 sider: ill. [Beretning om tilværelsen som tysklandsarbejder og deltagelsen i frihedskampen i Brande under besættelsen 1940-45.]

Nielsen, Knud Erik: Det skete for 50 år siden. Besættelsen og befrielsen i Holstebro. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 87-115: ill.

Odgaard, Chr.: Modstandsbevægelsen på Thyholm og Jegindø 1940-45. I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. 1995-22, Side 3-20: ill.

Thorndahl, Ehardi: Thorsted-gruppen. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 9, 1995, Side 73-96: ill.

99.1 Biografiske samlinger

Opvækst: 11 beretninger fra det virkelige liv fortalt af beboere og brugere på Plejehjemmet Skredsande / samlet og redigeret af Dorte Elmose Andersen; forsi-

- deillustration: Astrid Madsen. - Sandormen, 1995. - 70 sider: ill.
- 99.264 Lokalbiografier**
- Brande.* Borup / samlet og bearbejdet af Hans Andersen. - Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1989-. - 121 sider. - (Gårdhistorie; Hefte nr. 3)
- Holstebro.* Graugaard, Esben: Holstebros borgere i 1748 / Esben Graugaard og Rigmor Lillelund. Hidtil ukendt indberetning fra byfoged Cordt Jacobsen. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1996, Side 34-43: ill.
- Moselund.* Pedersen, Svend Aage, f. 1934: Moselund Ejerlav: Bording sogn / fotos af Svend Aage Pedersen. Bording: Lokalhistorisk Forlag for Bording sogn, 1996. - 163 sider: ill.
- 99.4 Biografier**
- Agger, Knud.* Elbak, Søren: Omkring fem malerier af Knud Agger på Holstebro Museum. [1895-1973.] I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 43-53: ill.
- Andersen, H.C., f. 1805.* Qvistoff, Helge V.: H. C. Andersens eventyrlige Nordjylland. - Skørping: Jysk Lokalhistorisk Forlag; Ålborg: i samarbejde med Sparekassen Nordjylland, 1995. - 168 sider: ill. (nogle i farver.) Heri: Side 34-60: Herning, Holstebro, Nørre Vosborg, Rammedige, Lemvig.
- Beck, Frederik Josef Meinert.* Forpagter Beck, Rydhauge [Rydhave.]. - Forlagsbureauet, 1888. I: Landbrug og landmænd i Danmark efter stavnsbåndets løsning: portrætter og smaabiografier, Side 303-304: ill.
- Birck, L.V. Stavnstrup, P.:* Birck og hans jyske oprindelse: politiker, journalist og nationaløkonom. - 1944. I: Bogen om Birck: skrevet af hans venner, Side 25-35.
- Breinholt, Niels Buch.* Breinholt, Niels Buch. Vestjyde og verdensmand / redigeret af Ellen Damgaard og Esben Graugaard. - Lemvig: Lemvig Museum; Holstebro: Holstebro Museum, 1994. - 315 sider: ill. (Holstebro Museums skrifttrække; bind 2).
- Breinholt, Peder.* Lillelund, Rigmor: Skriftstøber Peder Breinholt fra Hindsels / Rigmor Lillelund og Esben Graugaard. 1800-1870. I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. 1995-22, Side 21-27: ill.
- Buchholtz, Johannes.* Fibæk Jensen, Henrik: Det egentlige liv: en bog om Johannes Buchholtz. - Struer: [Johannes Buchholtz Selskabet, 1995. - 240 sider: ill. En introduktion til Johannes Buchholtz' (1882-1940) forfatterskab, der fra debuten i 1915 omfattede omkring 30 bøger.] Litteraturfortegnelse: side 235-240.
- Drewsen, Johan.* Uhre, Rudolf: Lidt om Husby sogn og Husby klit i »gamle dage«. Johan Drewsen, klitplanter i Husby, og hans kone Johanne Drewsen. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 57-68: ill.
- Drewsen, N. A.* Drewsen, N. A.: Barndomstid i Husby Plantørgård. I: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 10, 1996, Side 91-97: ill.
- Favrholt, Jens Andersen.* Thomsen, Hans; Jens Andersen Favrholt - et portræt. Især om tiden 1882-1902. I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 33-41: ill.
- Friis, Kristine.* Damgaard, Christian Friis: Billedkunstner Kristina Friis 1867-1960. I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1995, Side 32-54: ill.
- Hoppe, Christian Benzon.* Godsejer Hoppe, Pallisbjerg. - Forlagsbureauet, 1888. I: Landbrug og landmænd i Danmark efter stavnsbåndets løsning: portrætter og smaabiografier, Side ??: ill.
- Hurup, Oline.* En heks på Jegindø...? / Tina Marie Trap; - eller en god bedstemor? / Arnold Sønderkjær. [Oline Hurup (1844-1925) og Kresten Hurup, Sønderkær på Jegindø.] I: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 23, 1996, Side 20-27: ill.
- Højberg, Kr. E. Højberg, Kr. E.:* Nissumseminarist i fyrrerne: med krigsårs-vilkår 1940-45 / illustrationer: Egon Heldgaard. - Allingåbro: Kristen Erik Højberg, 1995. - 112 sider: ill.
- Jensen, Karl.* Nielsen, Hanna, f. 1943: I skyggen af de andre: maleren Karl Jensen, 1851-1933. - Holstebro: Holstebro Museum, 1995. - 166 sider: ill. (nogle i farver). - (Holstebro Museums skrifttrække; bind 3). [Om den danske maler Karl Jensen (1851-1933), der især er kendt for sit arkitekturmaleri.] Noter og henvisninger (delvis litteraturhenvisninger): side 113-116.
- Jensen, Mourids, f. 1840.* Hvelplund Jensen, Kr.: Houen sogns store købmand Mourids Jensen. I: Hardsyssel årbog, rk. 2, bd. 30, 1996, Side 77-82: ill.
- Johansen, N., f. 1882.* Johansen, N., f. 1882: En Navers Dagbog / redigeret af Elise Munksgaard; tegninger ... af Ole Nørskov. - Holstebro: Johansen Bogtryk + Offset, 1995. - 81 sider: ill. Nederst på titelsiden: 1945 - 17. november - 1995. Udgivet i forbindelse med trykkeriets 50 års jubilæum.
- Jørgensen, J. C. Proprietær Jørgensen, Ryssesteen [Ryssesten.]* - Forlagsbureauet, 1888. I: Landbrug og landmænd i Danmark efter stavnsbåndets løsning: portrætter og smaabiografier, Side ??: ill.
- Kanneworff, Niels Nyboe.* Graugaard, Esben: Niels Nyboe Kanneworff - en emigranthistorie. [Om Niels Nyboe Kanneworff f. 1769 i Holstebro, udvandret til Holland, hvor han stiftede familie, død 1839 i Loosdrecht.] I: Årsskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 9-12: ill.
- Kirk, Ole.* Gaardejer Ole Kirk, Ebbensgaard. - Forlagsbureauet, 1888. I: Landbrug og landmænd i Danmark efter stavnsbåndets løsning: portrætter og smaabiografier, Side 257-258: ill.
- Larsen, Cecilie, f. 1896.* Brændgaard, Signe Lyhne: I taknemmelig erindring om en lille forslidt vaskekone. [Cecilie Larsen kaldet Cilje (1896-1974), tjenestepige og vaskekone i Flovlev og Hvidbjerg.] I: Egnshisto-

- risk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 23, 1996, Side 12-19: ill.
- Mathiesen, Arne.* Mathiesen, Arne: Mine første år på Klitten. I: Ywl o æ kle't, 1993, Side 57.
- Mikkelsen, Søren, f. 1867.* Boysen, Freddy: Mennesket og kunstneren Søren Mikkelsen. 1867-1959. I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1996, side 3-13: ill.
- Munk, Kaj.* Brovst, Bjarne Nielsen: Julen i Vedersø Præstegård 1924-1944: med en mosaik af Kaj Munk-tekster. - Herning: Poul Kristensen, 1995. - 175 sider: ill. [Ud fra breve, kronikker, prædikener og digte tegnes et billede af præsten Kaj Munk (1898-1944) og julen i Vedersø.] Noter (delvis litteraturhenvisninger): side 172-175.
- Munk, Kaj.* Kaj Munk: dansk rebel og international inspirator / redigeret af Marc Auchtet ... et al.; med bidrag af Marc Auchtet ... et al.. - Kbh.: Akademisk Forlag, 1995. - 268 sider: ill. Indhold: Del I: Analyser af Kaj Munks liv og værk (Dramatikeren (Rolf Dorset: Digter-præsten. Marc Auchtet: Fra Herodes til Paulus: udviklingslinjen i Kaj Munks dramer. Niels Kofoed: Kaj Munk og Bertolt Brecht.); Præsten og prædikanten (Svend Aage Nielsen: Kaj Munks økumeniske teologi. Hans Raun Iversen: Kaj Munk som teolog og præst. Christian Eisenberg: Kaj Munks politiske prædiken.); Martyren og den politiske skikkelse (Erik Thorstrup Jacobsen: Kaj Munk mellem fascisme og konservatisme i 30'ernes og 40'ernes Danmark. Jørgen Glenthøj: Martyria: Kaj Munks kirkelige og politiske stilling under anden verdenskrig. Hanne Munk: Mester med den tunge tornekron). Del II: Den internationale inspiration (Thorleiv Austad: Kaj Munk sett i lys av den norske kirkekamp. Lennart Franck: Kaj Munk-billedet i Sverige i 1940'erne og i dag. Paul Honoré: Kaj Munk, Allan Boesak og Sydafrika. Marianne Katoppo: Kaj Munk: en dansk befrielsesteolog?) Arende Lund: "Ild er jeg kommet for at kaste": prædiken den 24. april 1994 i Toreby Kirke ved Kaj Munk-symposiets indledning. - Digte. Bibliografi / ved Marc Auchtet og Hans Raun Iversen: side 243-256.
- Møller Pedersen, Aksel.* Møller Pedersen, Aksel. Erindrings-glimt fra min drengetid. - Videbæk: Team Lynderup, 1994. - 48 sider: ill.
- Nielsen, Jens Ole.* Dahlerup, Ulla: Landarbejderens søn. - Gyldendal, 1993. [Vinderup, Feldborg.] I: Ulla Dahlerup: Smedens søn og andre historier: danske beretninger fra århundredets først halvdel, 294 sider: ill.
- Odgaard, Henning.* Odgaard, Henning: Den thybo drog søndenfjords: erindringer fra et langt liv. - Struer: Dalhus, 1994. - 125 sider: ill.
- Riber Sørensen, Peter.* Sørensen, Alice, f. 1949: Peters kamp set og fortalt med hans mors øjne / tegning: Britt Riber Sørensen; redaktion: Jørn Foss. - 2. udgave. - Valby: Tekst og Billeder, 1996. - 144 sider: ill.
- Risgaard, Christian.* Vestergaard, Evan-Th.: Verdensmusikken nordenfjords - et portræt af komponisten Christian Risgaard i P2 Musik. I: P2 Musik. 1995, Nr. 7-8, Side 28-29.
- Søndergaard, Jens, f. 1895.* Sutton, Gertrud Købke: Jens Søndergaard: malerier. - Valby: Borgen, 1996. - 193 sider: ill. (nogle i farver). [Om den danske maler Jens Søndergaard (1895-1957) med motiver fra bla.Thy, Limfjorden og Vesterhavet samt portrætter.]
- Sørensen, Martin.* Sørensen, Martin: Små erindringer fra mit liv om en tid der svandt! I: Ywl o æ kle't, 1993, Side 37-39.
- Tang, Andreas Evald Meinert.* Etatsråd Tang, Nørre-Vosborg. - Forlagsbureauet, 1888. I: Landbrug og landmænd i Danmark efter stavsbåndets løsning: portrætter og smaabiografier, Side 261-262: ill.
- Therkildsen, Børge.* Therkildsen, Børge: Madkulør og farvebånd: erindringer. - Herning: Poul Kristensen, 1996. - 134 sider: ill. [Barndoms- og ungdomserindringer fra Herning og Holstebro.]
- Toftlund, Jesper.* Toftlund, Jesper: Fra Bording til Bruxelles. [Uddannet cand.scient.pol. fra Århus Universitet, ansat som fuldmægtig i Udenrigsministeriet og udstationeret i Bruxelles.] I: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1995, side 25-32: ill.
- Weller, Joachim.* Lillelund, Rigmor: Nyt om Holstebro sølv / Rigmor Lillelund og Torben Skov. [Kaffekander fremstillet af Joachim Weller (1754-1792).] I: Årskrift / Holstebro Museum. 1994, Side 13-18: ill.

99.9 Stamtavler

Krupup. Rasmussen, Emilie, f. 1921: Slægten Krupup: syvende udgave af fortegnelsen over efterkommerne af Christian Krupup til Dejbjerglund / udarbejdet af Emilie Rasmussen, Jakob E. Krupup og Ninni Wolf. - Slægten Krupup, 1995. - 144 sider.

Pedersen. Gregersen, Kirstein: FASTERHOLT Slægten: oprindelse og sidelinjer samt slægterne fra FASTERHOLT, Birkebæk, Skovbjerg, Harrild og Sandfeldgaard. - 1947. - 182 sider: ill.

Thuesen-Buur. Thuesen-Buur fra Snebjerg sogn: om Anne Cathrine Thuesdatter (Buur), født 1810, hendes forfædre og efterkommerne. - Skals: Nordisk Slægtsforskning, 1996. - 376 sider, tavler: ill.

99.94 Slægtshistorie

Knudsen. Larsen, Jens Kr., f. 1918: Knudsen-slægten fra Stadilø: en slægtsbog om Kirsten og Peder Knudsens slægt. - Hillerød: Karl K. Riis, 1995. - 187 sider: ill.

Fra efteråret 1997 vil »Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1993« være tilgængelig på Internettet via Holstebro Biblioteks hjemmeside.

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede, K henviser til kort.

Andersen, A., konsul 101, 120-121
Andersen, Didrik Salskov, gendarm, 76, 92
Andersen, Emil smedemester 31-32
Auguste, dampskib, 79

Bang, Herman 109-111
Beck, Maren 22
Beck, Nicolaj Sørensen 21
Beck, Svend Christensen 22
Berg, Christen, folketingsmand, 59
Bertelsen, Søren 108
Birkebæk 52
birketing 17
Bjerg, Mads Nielsen B 106
Bjerre, Niels, maler, 115, 117
Bjerrgård 78
Blindkilde, Svenning 39
Blindkilde, Vinding 39
Blåkilde 51
Borris 19
Borris Krog 33
Borup, politimester, 59
Brande 98
Brejning 68
Brejning Kro 68
Bro, Trine B 113
Bruhn, Ernst Peter Frederik Christian 21
Buch, Birgitte 21
Buskbjerg, Kristen, gårdejer, 40
Bøvling 64

Christensen, Anders fæster 33
Christensen, J., gendarm, 76
Christensen, Laust Chr. B 106
Christensen, P. Dybdal, gendarm, 76
Clasonsborg 63

Dalagergaard B 20, B 27, B 29, B 31, B 33
Dalgas, Chr., skovrider, 98-99
Dalgas, E.M., oberst, 56

Dam, Johannes 110
Damgaard, Jens Pedersen 53
Damsgaard, Thomas B 70
Davidsen, Peder Cilius 120
Don Juan, dampskib, 79
Dybe 64

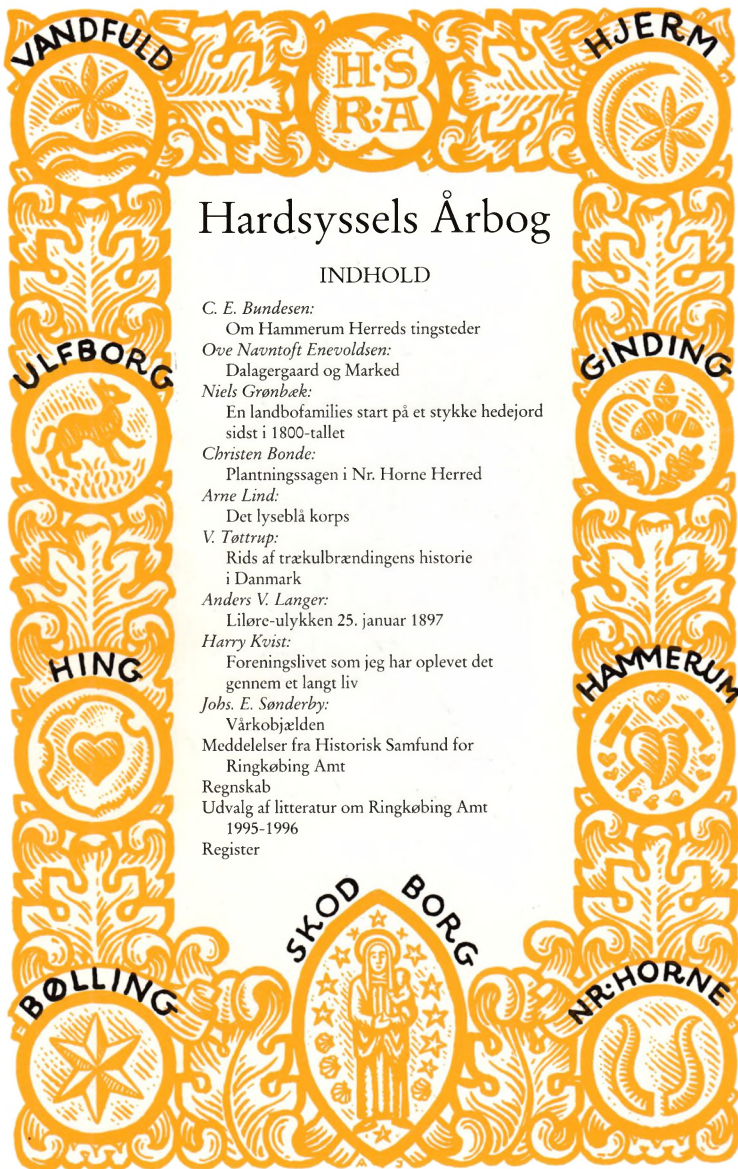
Egvad Kommune 51
Egvad Plantage 51
Elsborg, Christen Anton, sergent, 67, B 90
Erichsen, Peter Henrik, politibetjent, 63, B 63
Eriksen, Karen 24
Eskesen, Lars Meldgaard 23
Eskesen, Søren 23
esperantobevægelsen 123
Estrup, konsilspræsident, 59
Etna, dampskib, B 77, 78

Ferring 79
Fischer, forstassistent 51
Foersom K 55
Fonager, Anders, sognerådsformand, 41
forlystelser 34
Frederiksen, Jens, gendarm, B 70
Frederiksen, Vilh. 110-111
Frifelt, Salomon J. 37

Gadegård Plantage 51
Galgehus 8, 11, B 12
Galgehøj 12
Gammel Ting Agre B 13
gendarmlønninger 73
generatorbil B 98
George, Henry B 125
Gjellerup 16, 17
Gjellerup Kirke 7
Gjelleruplund 7, 15, 18
grubebrænding 95
Grønberg, Lars 23, B 36
Grønberg, Søren 23

- Grønbæk, Niels Dideriksen 45, B 45
 Gundesbøl Plantage 51
 gøgl 34
 Gøtzsche, biskop, 119
- Halskou, Peter 33
 Hampen, Søren 89
 Hansen, H.P., museumsforstander, 90
 Hansen, Peter Gejl, lærer, 53
 Harboøre 78-79
 Harpøth, Marie 34
 Harreskov Plantage 97
 Have- og Plantningsforening for Øster og Nørre
   Horne Herred 52
 Heiselberg, Vagn 32, 35
 Helstrupvej 11, 12
 Helvedfjender 121
 Henriksen, H.C., gendarm, 76
 Henry George-foreningen 125
 Herning Bys Skyttekreds 84
 Herning K 11, 15, 17-18, 63-64
 Herning Skytteforening 84
 Herningsholm birk 17
 Hesselvig Plantage 96, 99-100
 hestehandel B 34
 Historisk Samfund 123
 Holk, Henning 24
 Holstebro 59, 64-65, 67, 92
 Holstebro Valgmenighed 123
 Holt, Mads, skovrider, 50-51
 Hotel Ringkøbing B 61
 Hovedkredsen for Holstebro og Omegn 123
 Humlum 64
 Husby 77, 79
 Husby Klit 78
 Husmandsforeningen 123
 Hvas, Mads 104, B 113
 Hvas, Peder B 106
 Høgildgård 52
- Idum 128
 Ikast 63
- Jensen, A.C., gendarm, 92
 Jensen, brygger, B 70
 Jensen, J.F., forstassistent 51
 Jensen, Jens Peder 108
 Jensen, Mikkel 39
 Johansen, sergent, 67
 Jørgensen, Anker murer 37
 Jørgensen, Johannes 121
- Kibæk 63
 Kjær, Søren Grønborg 23
 Kjøbmand, Magnus Pedersen 105, 107, 121
 Klegod 80
 Klitgaard, Chr. 25
 Klokkers Gård, Ringkøbing, 61
 Knak, Josef Jensen B 106
 Korsgaard 13, B 16, 17
 Krarup, Sophus Nicolai, herredsfoged, 84, B 84
 Kristeligt Dagblad 114
 Kronhede 127
 Kusk, Ane B 113
 Landt, Jørgen Christian, herredsfoged, 17
 Landting, Anders 30
 Langerhuse 64
 Larsen, Lars Peter B 106
 Larskors Gaard K 7, 13, 14, 15, K 15, 16, B 16, 17
 Laulund Gaard 17
 Lauridsen, Peder, B 106
 Lauridsen, Søren P. 51
 Lemvig 64, 67, 92
 Lilleøre, Marinus B 113
 Lilleøre, Niels, redningsopsynsmand, 101, 103
 Lilleøre, Peder Nielsen B 106, B 113
 Lilleøre, Stinus Nielsen B 106, B 113
 Liløre Redningshus B 102
 Lind, Vilhelm Frederik, lærer, 90
 Lorentzen, Niels Christian Alfred,
   premierløjtnant, 65, B 66, 67, 71
 Lund, Theodo Frederik, premierløjtnant, B 60, 65
 Lundenæs Slot 19
 Lundgaard, Peder, lærer, 103
 Lundmarked 18
 Lyster, Ebbe Olaus, herredsfoged, 16
 Lønborg sogn 54
 Lønborggaard 51
- Madsen, Anders, lærer, 42
 Madsen, C. sognepræst, 119
 Madsen, L., gendarm, 83
 Magnussen, L.P., smed, 92
 markedshistorier 28
 Mejrup Ungdomsforening 123
 milebrænding 96
 Moc, Carl, sognepræst, 110, 119-120
 Mortensen, kaptajn 111
 Mount Park, dampskib, 79
 Munk Kaj 127
 Munk, Lise 127
 Mylius-Erichsen, L. 110
 Møborg 64
 Møller Maren Kirstine 22

- Nees, Thomas 105
 Nielsen, A., gendarm, 80
 Nielsen, Ole Broe B 106, 117
 Nielsen, sergent, 67-68, 91
 Nielsen, Th. 59
 Noes, P. 59, 83
 Nr. Vejvad 39
 Nyboe, Johannes Nielsen 20, 21
 Nygaard, Jens B 106
 Nymindegab 64, 78
- Olsen, Svend Gregers skoleinspektør 37
- Pedersen, Boye, tømrer, 43
 Pedersen, Ch., gendarm, 76
 Pensionistforeningen for Naur-Sir 125-126
 Petersen, Andreas, fiskehandler 112
 Petersen, P.S., premierløjtnant, 67, 91
 Petersen, V.P.V., gendarm, 76
 Poulsen, J.A., gendarmsergent, 92
 Påbøl 50
 Paaske, kaptajn, 78
- Rahbek, Mads Jensen 21
 Rahbæk 51
 Rasmussen, Christen, gendarmsergent, B 85
 Rasmussen, Julius, typograf, 59
 Rasmussen, N.P., sergent, 67, 71
 Ringkøbing 60-62, 65, 67-68
 Ringkøbingdetachementet 64
 Ringkøbing-Skjern Plantningsforening 51
 Røn, P. Petersen B 106
 Røn, Peder 115-116
- Sajyka 125
 Samvirkende Plantningsforeninger, De 52
 Sass, Edvard Valdemar, ritmester, 60, B 60, 64
 Scheller, Carl, stenhugger, 120
 Schøler, Thomas Madsen 39, 40, B 40, 41, 44, 47
 Schøler, Aavel Marie 44-45, B 45
 Sdr. Vejvad 39
 Sejrup Plantage 51
 Sevel 64
 Skjern 64, 67, 79-80
 Skravhøj 35-36
 Snebjerg 8, K 9, 11, K 11, 12-13, 16, 18
 Snerlundvej 11
 Spandbjerggaard 11
 Storm, H.P.R., gendarm, 76, 92
 strandinger 78
 Struer 64, 92
 Strømmesbøl 51
 Stråse 127
- Studsgårdvej 12
 Svenson, Julius Johannes 80-82
 Sønder Borris 19
 Sørensen, N.P., gendarm, B 75
 Sørensen, R., gendarmsergent, 71, 83, 91
 Sørensen, Svenning 39
 Sørvad Mejeri 47
- Tarm 51
 telefonkommunikation 77
 Thorsted 127
 Thørrestrup, Marius Emil,
 premierløjtnant, B 65, 67-68
 Tingagre 15
 tjæreovne 97, B 97, B 99
 Toft, Carl Evald 24
 Toft, Tage Nørgaard 24
 Tornebuskehøj 6, 7
 Tygesen, Oluf 51
 Tyvkær Bæk 13-14, 16
- Uffeln, Peter von 19
- Vandborg 64
 Vedersø 77
 Vejvad, Karen, købmand, 46, B 46
 Vemb 67, 76, 79
 Vester gammel Ting 8, K 9, 12, B 13
 Vestergaard, slagter, B 70
 Vestkysten, redningssskib, B 110
 Vibholm, Jens Peter Larsen, murer 39
 Vildbjerg 63
 Vind Hede 127
 Vinderup Kro B 70
 Vinding 39
 Vinding-Vind Kommune 47
 Virkelyst 40-41, B 47
 Virkelyst, Ane 48
 Virkelyst, Thomas 41, 44, 47
 Vrist, Niels Madsen 108
- Æ Sysselstouw 17
- Ølgod og Omegns Plantningsforening 51-52
 Ørskovvej 11-12
 Øster gammel Ting 8, K 9, 12, B 13
 Østergade 8, Herning 17
 Østergade 9, Herning 17

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

- C. E. Bundesen:*
Om Hammerum Herreds tingsteder
- Ove Navntoft Enevoldsen:*
Dalagergaard og Marked
- Niels Grønbæk:*
En landbofamilies start på et stykke hedejord
sidst i 1800-tallet
- Christen Bonde:*
Plantningssagen i Nr. Horne Herred
- Arne Lind:*
Det lyseblå korps
- V. Tottrup:*
Rids af trækulbrændingens historie
i Danmark
- Anders V. Langer:*
Liløre-ulykken 25. januar 1897
- Harry Kvist:*
Foreningslivet som jeg har oplevet det
gennem et langt liv
- Johs. E. Sønderby:*
Værkøjalden
Meddelelser fra Historisk Samfund for
Ringkøbing Amt
- Regnskab
Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt
1995-1996
- Register